

Jacob Vidnes og militærspørsmålet 1912-1918

Martin Moseng

Masteroppgave i historie

**Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier,
IAKH**

Universitetet i Oslo

Høsten 2007

Innholdsfortegnelse

INNLEDNING	1
Presentasjon	1
Litteratur	2
Formål	3
Kilder	4
Militærspørsmålet	5
Opplegg	7
DEL 1: ANTIMILITARISTISK TAKTIKK 1912-1914	10
Utenomparlamentarisk taktikk.....	10
Oppsummering	16
Parlamentarisk taktikk	17
Oppsummering	23
Avslutning.....	24
DEL 2: KRIG OG INDRE MOTSETNINGER 1914-1915	25
Krigsutbrudd og nøytralitetsbevilgninger.....	25
Fra krigsutbrudd til nøytralitetsbevilgninger.....	25
Debatten etter nøytralitetsbevilgningene.....	31
Oppsummering	38
Komitéarbeid og partilandsmøte.....	38
Oppsummering	43
Avslutning.....	43
DEL 3: INTERNASJONAL ORIENTERING 1914-1917	45
De krigførende lands sosialdemokratier	45
Oppsummering	52
Internasjonale samlingsforsøk	52
København.....	52
2. Internasjonale og Zimmerwald-bevegelsen 1915-16	55
Stockholm.....	61
Oppsummering	66
Avslutning.....	67
DEL 4: KONFRONTASJON OG NEDERLAG 1917-1918	69
Militærstreikdebatt.....	69
Striden om arbeiderkongressen	70
Militærstreikspørsmålet på LO-kongressen høsten 1917	76
Oppsummering	81
Fra LO-kongressen til og med landsmøtet i 1918.....	81
Russland, Finland og rådsbevegelsen.....	82
Landsmøteopptakt, mars 1918.....	86
Arbeiderpartiets landsmøte i 1918.....	93
Oppsummering	100
Avslutning.....	100
KONKLUSJON	102
NOTER	109
KILDER OG LITTERATUR	120
Kilder	120
Litteratur	120

INNLEDNING

Presentasjon

Jacob Laurentius Vidnes ble født i 1875 i Vanylven i Møre og Romsdal. Han kom tidlig med i et radikalt miljø.¹ I 1899 begynte han i Det norske arbeiderpartis (DNA) hovedorgan ”Social-Demokraten”, der han var journalist og redaksjonssekretær. Vidnes var en av flere sosialistjournalister som tok initiativ til dannelsen av en sosialistisk ungdomsbevegelse, og han talte på Norges sosialdemokratiske ungdomsforbunds (NSU) stiftelsesmøte i 1903. Der advarte han mot ”reformhumbug” og ytret ønske om en virkelig revolusjonær bevegelse.²

Vidnes tilhørte likevel ikke venstresiden i Arbeiderpartiet. Tvert imot skulle han som redaktør av ”Social-Demokraten” bli en av partiledelsens viktigste talsmenn. Han var hovedorganets redaktør fra 1912 til 1918. Da vant den nye retning flertall på partilandsmøtet, og Vidnes måtte trekke seg.

Etter dette gjorde han karriere utenfor arbeiderbevegelsen. I 1919 var han regjeringsoppnevnt rådgiver til Folkeforbundets internasjonale arbeidskonferanse i Washington. Samme år ble han ansatt som sjef for Utenriksdepartementets nyopprettede pressekontor. Stillingen hadde Vidnes til sin død i 1940.

Det er årene 1912 til 1918 vi skal se på i denne undersøkelsen. Mer presist er emnet Vidnes’ syn på militærspørsmålet i den perioden han var redaktør av ”Social-Demokraten”. Det var en tid da den norske arbeiderbevegelsen ble radikaliseret. DNAs ledelse satset på den parlamentariske veien til sosialisme. Opposisjonen var i og for seg ikke kritisk innstilt til parlamentarisk arbeid, men den mente at dette ikke kunne føre fram til sosialismen og satset i stedet på såkalt revolusjonær masseaksjon.³ Uenigheten gjorde seg gjeldende også i militærspørsmålet.

I 1918 fikk altså opposisjonen gjennomslag for sin politikk på partilandsmøtet, noe som var spesielt i et internasjonalt sosialdemokrati der reformismen dominerte.⁴ I tiden forut for maktskiftet hadde den reformistiske gamle retning og den revolusjonære nye retning debattert iherdig i partipressen og på andre arenaer. Vi skal se at de ikke minst kranget om militærpolitikken. Som redaktør av ”Social-Demokraten” inntok Vidnes en sentral plass i dette ordskiftet. For ham og resten av den gamle retning endte det med nederlag.

Litteratur

Den eneste som har satt søkelyset på Vidnes og fulgt ham gjennom alle de aktuelle årene, er Bjørn Bjørnsen, i første bind av "Arbeiderbladet"s historie.⁵ Han gir imidlertid få opplysninger om Vidnes' holdninger i militærspørsmålet. Kai Arvid Køhler og Torstein Meiring har skrevet hovedoppgaver om Vidnes' syn på henholdsvis den russiske og den finske revolusjon i 1917-18.⁶ I tillegg er Vidnes nokså hyppig nevnt i en rekke andre arbeider om den såkalte radikaliseringsperioden i norsk arbeiderbevegelse – enten direkte, ved navn, eller indirekte, ved henvisninger til hovedorganet. Sammenhengen er selvsagt ikke alltid militærspørsmålet, men ofte. Dette gjelder i første rekke Jorunn Bjørgums avhandling om Martin Tranmæl.⁷

I all litteraturen framstår Vidnes som fast forankret i den reformistiske leir, den gamle retning. Slik framstilles han som en typisk representant for partiledelsen. Ikke noe sted som jeg har sett, er det hevdet at han var uenig med (resten av) partiledelsen i noe militærpolitisk spørsmål. Enigheten med den øvrige ledelsen skal ikke bare ha gjeldt synet på direkte aksjoner mot militarismen, men også spørsmålet om hvordan DNAs stortingsgruppe skulle forholde seg til Gunnar Knudsen-regjeringens nøytralitetspolitikk etter utbruddet av første verdenskrig i august 1914. Dette var jo et spørsmål om hvilken *parlamentarisk* taktikk partiet skulle anvende i militærspørsmålet. Stortingsgruppen stemte til opposisjonens misnøye for regjeringens foreslåtte nøytralitetsbevilgninger, og den gjorde det ifølge Bjørnsen med Vidnes' støtte.⁸ Samme oppfatning uttrykkes av Øyvind Bjørnson i andre bind om den norske arbeiderbevegelsens historie, Håkon Meyer i et bidrag til Halvdan Kohts (red.) partihistorie, Terje Stensberg i en hovedoppgave om Ungdomsforbundets historie i tidsrommet 1912 til 1918 samt av Terje Halvorsen i en bok om det samme Ungdomsforbundet.⁹

Like fullt er det først og fremst Vidnes' parlamentariske orientering og motstand mot aksjonslinjen som framheves i litteraturen. Christin Colbensen skriver i sin hovedoppgave om Torgeir Vraa at Vidnes reagerte på at Vraa ville diskutere militærstreikspørsmålet på en eventuell arbeiderkongress sommeren 1917.¹⁰ Som kjent innkalte ledelsen til opposisjonens frustrasjon aldri til noen arbeiderkongress.¹¹ Vidnes' motstand mot militærstreikparolen er for øvrig relativt grundig omtalt i J. Bjørgums avhandling. Sammenhengen her er den ekstraordinære LO-kongressen høsten 1917, der Vidnes som den gamle retnings hovedtalsmann talte mot

militærstreiken. Framhevet er nettopp Vidnes' argumenter for en parlamentarisk linje, både på andre områder og i militærspørsmålet.¹²

Likeså er motviljen mot direkte aksjoner av Køhler og Meiring framstilt som avgjørende for at Vidnes tok avstand fra revolusjonene i Russland og Finland.¹³ Begge vektlegger også den betydningen revolusjonene hadde i det indre ordskiftet i DNA om militærpolitiske virkemidler.

Som konklusjon kan det sies at Vidnes i militærspørsmålet øyensynlig sto samlet med partiledelsen mot opposisjonen.

Formål

Dette er en framstilling av Jacob Vidnes' syn på militærspørsmålet i perioden 1912-1918. Det vil bli lagt vekt på å holde hans syn og virke opp mot de indre spenningene i arbeiderbevegelsen. Slik er framstillingen ment å skulle bidra til å forstå bevegelsens radikaliseringsprosess/splittelsesprosess fram mot 1918.¹⁴

Jeg vil altså begrense undersøkelsen til militærspørsmålet. Det er imidlertid ingen "sterk" avgrensning; militærspørsmålet var et hovedpunkt på dagsordenen i denne perioden, og antimilitarismen har av J. Bjørgum vært trukket fram for å forklare den nye retnings maktovertakelse.¹⁵ Valget av emne skulle derfor være velegnet til å få innsikt i hvordan den gamle retnings kanskje fremste talsmann så på og taklet utfordringene fra en fremadstormende opposisjon. I motsetning til mye forskningslitteratur er jeg mindre opptatt av hvorfor den nye retning seiret i 1918, mer av hvordan den tapende part tenkte og handlet fram mot nederlaget. Med denne formuleringen har jeg avslørt en viktig ambisjon: Vidnes skal fungere som en innfallsport til en forståelse av den gamle retning sett som en helhet. På den annen side vil jeg vektlegge å avdekke eventuell uenighet med resten av partiledelsen.

Tre til dels beslektede spørsmål har vært styrende. Det første og overordnede er dette: Hvordan så til enhver tid Vidnes på de forskjellige militærpolitiske virkemidler? Det andre lyder: Hvor skal Vidnes plasseres i et komparativt perspektiv? Det tredje er dette: Hvordan opptrådte han overfor dem som hevdet andre standpunkter?

Det må understrekes at det er Vidnes' opptreden i de konkrete debatter som er det sentrale. Å undersøke hans mer generelle holdninger til militærspørsmålet er i seg

selv mindre fruktbart – først når holdningene så å si ses brukt i praksis, bidrar de virkelig til fortsåelse av Vidnes og hans forhold til den øvrige arbeiderbevegelse.

Kilder

En gjennomgang av Jacob Vidnes' privatarkiv ga ikke noe resultat. Derimot har jeg tatt i bruk enkelte av de mange brevene han skrev til Kyrre Grepp, som er i Grepps arkiv. En slik såkalt konfidensiell kildetype er trolig særlig egnet til å få øye på Vidnes' personlige meninger.¹⁶

Av offentlige kilder skal først nevnes tre møteprotokoller – fra partilandsmøtene i 1915 og 1918 og fra den ekstraordinære LO-kongressen i 1917. Herfra er det hovedsakelig referatene av Vidnes' taler som er benyttet.

I tillegg kommer ”Social-Demokraten”. Avisstoffet jeg har benyttet, faller i fire deler: lederartikler, møte- og talereferater og signerte og usignerte artikler. Jeg har forutsatt at de usignerte artiklene jeg har henvist til, er forfattet av Vidnes. De signerte artiklene som er tatt i bruk, er nesten utelukkende skrevet av andre.¹⁷ Noen av dem er henvendt til redaksjonen – og har fått svar. Andre har jeg henvist til for å kunne sammenligne Vidnes med andre ledende personer innen bevegelsen. Lederartiklene er den viktigste kilden til Vidnes' meninger.

Lederartikler er anonyme, så de kan være skrevet av andre enn redaktøren. Flere forhold taler imidlertid for å tone ned problemet med å opphavsbestemme. Det første er at lederartikler per definisjon er redaksjonelle; det må derfor kunne forutsettes at Vidnes kunne stå inne for dem, uavhengig av hvorvidt han hadde skrevet dem selv eller ikke. Dernest er den store mengden av lederartikler som er benyttet, et eget poeng; selv om jeg muligens har tilskrevet Vidnes et par artikler som andre sto bak, skulle dette neppe påvirke helhetsinntrykket. Dessuten har jeg funnet en betydelig grad av kontinuitet i de oppfatningene som ble hevdet. Dersom andre sto bak enkelte av lederartiklene, var mao. deres standpunkter overensstemmende med dem som Vidnes uttrykte.

Så er spørsmålet om det er hans egentlige meninger vi finner i de offentlige kildene, eller om hensynet til publikummet innvirket på innholdet, jf. problemet med oppriktighet. Når det gjelder bruken av lederartiklene, blir dette problemet ytterligere komplisert av at Vidnes var valgt til redaktør av ”Social-Demokraten” av landsstyret.

Nøyaktig hvordan han selv tolket stillingen, er umulig å si, men det er en viss fare for at lederartiklene bærer preg av de oppfatningene som rådet innen partiledelsen. I så fall handlet ikke Vidnes som en helt fri aktør. På den annen side ville hovedorganet da være en enda bedre kilde til forståelse av den gamle retning sett som en enhet.

Uansett tyder mye på at det er Vidnes' synspunkter en møter også i kildene av offentlig natur. Én indikasjon er at de offentlige ytringene ser ut til å samsvare med de private, der det er liten grunn til å tvile på oppriktigheten. En annen er at Vidnes i flere lederartikler uttrykte uenighet med stortingsgruppen, og dermed også med deler av partiledelsen.¹⁸ Det tilsier at han sa sin mening uansett. Så her har vi øyensynlig enda en påvisning av riktigheten i Per Maurseths ord om at “politikere i høyere grad enn ofte antatt er oppriktige i subjektiv forstand”.¹⁹

Endelig må det understrekes at Vidnes i aller høyeste grad var *en del av* partiledelsen. Siden han var redaktør av hovedorganet, satt han nemlig som et av ni medlemmer i sentralstyret (1912-18). Vi skal også se at han ledet flere komiteer opp gjennom årene, og at han opptrådte som en hovedtalsmann for partiledelsen både på landsmøtene i 1915 og 1918 og LO-kongressen i 1917. At han selv var med på å utforme partiledelsens syn, er følgelig hevet over tvil. Faktisk er det ikke urimelig å hevde at Vidnes, kanskje ved siden av Ole O. Lian, var den gamle retnings mest innflytelsesrike person.

Militærspørsmålet

Med “militærspørsmålet” sikter jeg til spørsmålet om hva slags (militær)politikk arbeiderbevegelsen skulle føre for å bekjempe militarismen, som defineres som et “fellesnavn på de bevegelser som tilstreber å styrke militærvesenet, øke rustningene og gi de militære institusjoner og offiserstanden større politisk innflytelse”.²⁰ Under første verdenskrig fikk kampen mot militarismen – antimilitarismen – et helt konkret mål: krigens avslutning.²¹ Bruken av militærspørsmålet i denne framstillingen viser også til arbeidet med å nå dette målet, eller mer presist, hvordan Vidnes oppfattet dette arbeidet. Dermed er det nødvendig å se på hans orientering i den internasjonale arbeiderbevegelse. Særlig skal det handle om hans vurderinger av diverse forsøk på igjen å samle de forskjellige lands sosialdemokrater i en internasjonal sosialistorganisasjon. Diskusjonen innen norsk arbeiderbevegelse om hvilken

organisasjon (i den grad det er et dekkende ord) DNA burde slutte seg til, en diskusjon som bidro til maktskiftet i 1918, dreide seg langt på vei nettopp om hvordan krigen skulle bekjempes. Den gamle retning satset på å arbeide innenfor rammene av den gamle 2. Internasjonale representert ved Det internasjonale sosialistbyrå (ISB). Den nye retning avskrev Internasjonen og sluttet i stedet opp om et nytt initiativ kalt Zimmerwald-internasjonen/-bevegelsen etter stedet Zimmerwald i Sveits, der den første konferansen ble holdt i september 1915.²²

Samtidig gjaldt debatten om internasjonal orientering spørsmålet om hva slags militærpolitiske virkemidler man skulle forplikte partiet til å bruke hjemme i Norge.

Alle grunnene til den norske arbeiderbevegelsens antimilitarisme er ikke noe hovedtema i denne framstillingen. Det er imidlertid viktig å forstå at militarisme og kapitalisme ble sett i nær sammenheng og at antimilitarismen derfor var en helt naturlig og nødvendig del av kampen for et sosialistisk samfunn. Militærvesenet ble betraktet som et våpen i makthavernes hender, et våpen som kunne brukes mot arbeiderklassen og dens bestrebelser for å bedre sine kår – man hadde da også flere ganger opplevd at militærmakten ble satt inn mot streiker. I tillegg ble krigen sett på som en konsekvens av de bestående økonomiske forhold. Enda en årsak til antimilitarismen var utgiftene til militærvesenet; arbeiderne mente pengene burde ha gått til sosiale reformer o.l.²³

Ordet avrustning/avvæpning vil i teksten bli brukt i forbindelse med omtale av Vidnes' meninger om hvordan Arbeiderpartiet burde gå fram i *parlamentarisk* sammenheng, altså i Stortinget. Avrustning var det ofte uttalte målet for bevegelsens antimilitaristiske arbeid. Man bør merke seg at antimilitarisme etter en marxistisk definisjon var noe annet enn pasifisme: "Antimilitarisme i denne [dvs. marxistisk] forstand betyr ikke pasifisme, ikke motstand mot enhver krig, ikke motstand mot alt militærvesen, men bevisst og systematisk kamp med alle midler inntil væpnet opprør mot enhver imperialistisk krig, mot all nasjonal og sosial undertrykkelse og mot militarismen som denne undertrykkelses viktigste redskap."²⁴ Definisjonen åpner for våpenbruk. Taktikken med å bruke våpen i kampen for et sosialistisk samfunn vil bli omtalt som bevæpningsparolen/bevæpningslinjen. I norsk arbeiderbevegelse, inkludert den nye retning, hadde taktikken relativt få tilhengere, selv om antallet tilhengere økte noe utover i perioden.²⁵ Den gamle retning ville som nevnt holde seg til den parlamentariske framgangsmåte. Den aksjonsorienterte opposisjonens foretrukne antimilitaristiske middel var militærstreiken, lansert av Ungdomsforbundet

ved juletider i 1911.²⁶ Militærstreik defineres som organisert nektelse av militærtjeneste.

Opplegg

Fordi vi skal se på en politisk prosess, er framstillingen i all hovedsak kronologisk ordnet. Den begynner i 1912, da Vidnes nylig hadde blitt valgt til redaktør av hovedorganet, og slutter i 1918, da Vidnes og resten av den gamle retning mistet makten i Arbeiderpartiet.

I første del er temaet Vidnes' militærpolitiske oppfatninger i tiden 1912 til utbruddet av verdenskrigen sommeren 1914. Delens første kapittel omhandler hans syn på utenomparlamentariske midler mot militarismen. Han var i utgangspunktet skeptisk til slike midler, både på dette og på andre områder, og mente at en parlamentarisk tilnærming var den beste. Derimot støttet han tanken om generalstreik mot krigen/krigsutbrudd. Motstanden mot direkte aksjoner gjaldt altså bare i fredstid.

Hvordan Vidnes mente at Arbeiderpartiet burde gå fram i det parlamentariske arbeidet, ser vi på i det andre kapitlet. Vi skal se at han ønsket en ubetinget/konsekvent avrustningspolitikk, dvs. at han gikk inn for øyeblikkelig avrustning uavhengig av de internasjonale forhold. Våren 1914 var han ikke nådig overfor stortingsrepresentant Carl Bonnevie, som ville gå forsiktigere fram. Bonnevie forsvarte seg, og det brøt ut åpen krangel mellom "Social-Demokraten" og stortingsmannen.

Andre del har fått tittelen "Krig og indre motsetninger". Temaet her er Vidnes' stilling i den indre debatten som preget norsk arbeiderbevegelse det første krigsåret, og som gjaldt spørsmålet om nøytralitetspolitikken. I det første kapitlet skal vi se at opposisjonen advarte stortingsgruppen mot å godkjenne de nøytralitetstiltakene som Gunnar Knudsen-regjeringen hadde iverksatt etter krigsutbruddet i august 1914. Likevel stemte gruppen for ekstraordinære bevilgninger til blant annet militære tiltak, og den ga også sin tilslutning til den mobilisering som alt var foretatt. Resultatet var at opposisjonen innledet en regelrett kampanje mot gruppen, som ble beskyldt for å handle i strid med partiets militærprogram, der "militarismens avskaffelse" var en post. Som nevnt er det rådende syn i litteraturen at Vidnes støttet gruppen i "Social-Demokraten". Jeg skal argumentere mot denne

oppfatningen – og for at han tvert imot røpet en kritisk holdning. Hans kompromissløse syn på spørsmålet om hvordan DNA burde gå fram i det parlamentariske arbeidet, var altså uendret, selv om han var langt mer diplomatisk enn han hadde vært i diskusjonen med Bonnevie våren 1914.

Som formann av DNAs militærkomité var han derimot svært tydelig: Han ønsket en innstilling til militærprogram som ikke åpnet for tolkninger. I samarbeid med blant andre Kyrre Grepp fikk han gjennomslag for dette synet i komiteen, og på partilandsmøtet i 1915 ga flertallet sin tilslutning til innstillingen. Med det fikk debatten om nøytralietsbevilgningene en endelig avslutning. Komitéarbeidet og Vidnes' opptreden på 1915-landsmøtet omhandles i delens andre kapittel.

I tredje del ser vi på hvordan Jacob Vidnes orienterte seg i internasjonal arbeiderbevegelse i tiden 1914-17. Først skal det dreie seg om hans vurderinger av de krigførende lands sosialdemokratier, hovedsakelig det tyske arbeiderpartiet, som var det av de sosialdemokratiske partiene i Europa som fikk mest oppmerksomhet i hovedorganet. Som mange andre sosialdemokrater var Vidnes sterkt kritisk til partiets krigsstøttepolitikk. Det skyldtes dels at han mente Tyskland bar et hovedansvar for krigen og at det tyske partiet dermed hadde gjort seg medansvarlig, og dels at han også i internasjonal sammenheng var tilhenger av en såkalt konsekvent avrustningspolitikk. Partiopposisjonen måtte av disse grunner få hans støtte. Denne opposisjonen besto egentlig av (minst) to hovedgrupper, sentrum og en venstrefløy. Vidnes støttet begge grupper helhjertet i deres kamp mot partiledelsen. Motsetningene *innen* opposisjonen var han tilsynelatende overhodet ikke opptatt av.

Deretter handler det om hans vurderinger av de internasjonale forbindelser. Tross fagre løfter på internasjonale kongresser sluttet nesten alle arbeiderpartiene “borgfred” etter krigsutbruddet. Det ble av mange sosialister sett som uttrykk for 2. internasjonales sammenbrudd. Vi skal se at Vidnes aldri mistet tilliten til den gamle Internasjonalen og den såkalte ISB-kretsen. Grunnen var nok delvis at han selv var involvert i forsøkene på å gjenføre sosialdemokrater som nå var splittet i to leirer – med de allierte lands sosialister på en ene side og sentralmaktene på den andre. Samtidig så han fra begynnelsen av positivt på den nye Zimmerwald-bevegelsen. Og i den grad han ble mer kritisk fram mot sommeren 1917, ser det ut til at dette skyldtes bevegelsens økende uvilje mot å samarbeide med 2. Internasjonale – *ikke* Zimmerwalds militærpolitikk. Så sent som mindre enn et år før maktskiftet i 1918 var derfor heller ikke den internasjonale problematikken noen betydelig kilde til

konfrontasjoner med opposisjonen i militærspørsmålet. Opposisjonen angrep riktignok sommeren 1917 Vidnes for angivelig å ha nærmet seg den borgerlige fredsbevegelse og dermed også for å ha fjernet seg fra Zimmerwald, men Vidnes unnlot å gå til et skikkelig motangrep.

Et angrep på opposisjonen kom han derimot med i forbindelse med striden om en arbeiderkongress samme sommer, en kongress opposisjonen krevde, men ledelsen ikke innkalte til. Fjerde del, kalt "Konfrontasjon og nederlag", begynner med en omtale av denne striden. Her fikk militærspørsmålet en sentral plass, for det ble framsatt krav om at en kongress også måtte drøfte militærstreikparolen. Det kravet førte til en helt ny linje i "Social-Demokraten". Fram til da hadde Vidnes knapt hatt en alvorlig diskusjon med den nye retning, nå innledet han en lang rekke med konfrontasjoner som ikke fikk en slutt før nederlaget var et faktum på landsmøtet i 1918. I mellomtiden hadde Vidnes og resten av den gamle retning kunnet innkassere en midlertidig seier i militærstreikdebatten på den ekstraordinære LO-kongressen høsten 1917. Han hadde også vært på offensiven i debatten om Finland og Russland, men åpenbart uten at det hjalp.

DEL 1: ANTIMILITARISTISK TAKTIKK 1912-1914

Kampen mot militarismen kunne utkjempes på flere måter, og i DNA var det uenighet om hvilke måter man skulle velge. En grunnleggende uenighet besto i om DNA skulle begrense seg til parlamentariske midler eller om partiet også skulle ta i bruk utenomparlamentariske, altså en form for direkte aksjoner. Her sto den reformistiske gamle retning mot den revolusjonære nye retning. En annen viktig debatt dreide seg om *hva slags* parlamentarisk taktikk DNA burde gå inn for.

I det første kapitlet skal vi se at Jacob Vidnes var kritisk innstilt til direkte aksjoner mot militærvesenet. Det andre kapitlet omhandler Vidnes' oppfatning av det antimilitaristiske arbeidet i Stortinget. Her skal vi se at han gikk inn for øyeblikkelig avrustning av Norge uavhengig av den internasjonale situasjon på avrustningsområdet, noe som bragte ham på kollisjonskurs med enkelte andre innen den gamle retning.

Utenomparlamentarisk taktikk

Diskusjonen innen arbeiderbevegelsen om utenomparlamentariske midler var hovedsakelig en diskusjon for og imot militærstreik. Venstrefløyen lanserte og agiterte for militærstreikparolen mens høyrefløyen stilte seg kritisk. Vidnes deltok i årene 1912-14 i svært liten grad direkte i denne debatten innen bevegelsen. Derimot kom han med flere kritiske bemerkninger til direkte aksjoner mer generelt. Hans rent parlamentariske orientering var altså utvilsom, selv om han i visse tenkte situasjoner også åpnet for utenomparlamentariske midler.

I 1912 trappet Ungdomsforbundet opp den antimilitaristiske agitasjonen, bl.a. som en reaksjon på økte militærbevilgninger og en rekke militære dommer.

Militærstreikparolen ble lansert i denne forbindelse.¹ Som resten av bevegelsen reagerte Vidnes sterkt på dette i sine første måneder som redaktør. Også et forslag til en flåteplan som ville bety fortsatt økte bevilgninger til forsvaret, resulterte i kritiske lederartikler.²

Det var i forbindelse med en annen handling fra myndighetenes side at Vidnes første gang havnet i konfrontasjon med partiopposisjonens aksjonslinje. Da regjeringen under en maskiniststreik i kysttrafikken organiserte streikebryteri ved å la

marinesoldater overta maskinistenes arbeid, uttalte NSUs Sverre Krogh at soldatene burde “vende vaabnene mot officerene selv og gjøre dem hullet i kroppen” om de i framtiden skulle bli tvunget til å utføre streikebryterarbeid.³

Vidnes, som selv kritiserte “Høireregjeringens militærdiktatur”,⁴ tok i en lengre leder avstand fra Kroghs uttalelser, og viste samtidig sin parlamentariske orientering i militærspørsmålet. Følgende utsagn syns å være talende for Vidnes’ syn: “Vi socialdemokrater driver ikke vor agitation paa kanten av straffeloven. Vi har intet behov for det. Vi er et parlamentarisk parti. Selv om vi vil avskaffe og tilintetgjøre mangt og meget i det nuværende samfund, vil vi gjøre det paa lovlig maate; ti grundloven har git os ret til at arbeide for vort sociale program endog i dets vidtgaaende revolutionære betydning, og den har til og med git os de midler, som vi skal bruke hertil.”

Etter Vidnes’ skjønn var det altså ingen grunn for arbeiderne til å bryte loven i et samfunn som det norske, for Norge var regjert “med almindelig stemmeret”. Kroghs ord ville derfor “aldrig saalænge borgernes politiske frihet er sikret, bli uttryk for arbeiderpartiets taktik, hverken i nutid eller fremtid.”⁵

Sverre Krogh tok til gjenmæle og ga uttrykk for et ganske annet syn på det norske samfunn: “Redakøren gaar nemlig ut fra en falsk forutsætning, naar han skriver at Norge er et land ‘som regjeres med almindelig stemmeret’.”⁶ Krogh pekte på at stemmeretten var noe innskrenket, bl.a. ved at fattigunderstøttede ikke fikk stemme og at valgordningen betydde at ikke alle stemmer ga like stor uttelling mht. stortingsrepresentanter. “Vi ser saaledes”, konkluderte Krogh på dette punkt, “at socialdemokratiet udmerket godt kan være flertal i folket, uten at ha flertal blandt vælgerne, ja, at vi til og med kan være flertal blandt vælgerne, uten at ha flertal i tinget.” Krogh mente man måtte ta konsekvensen av dette: DNA måtte anvende alle mulige midler, “enten disse er parlamentariske eller ikke” og uavhengig av om de var lovlige eller ei.

I en hale innrømmet Vidnes visse mangler ved valgsystemet, men han fastslo dernest dette: ”Men det staar jo ogsaa fast, at stemmeretten nu er saa sterkt utvidet og omfattende, at ingen klasse er stængt ute og at underklasserne og arbeiderne er i stort flertal blandt de stemmeberættigede.” Vidnes var for øvrig tilhenger av å bruke utenomparlamentariske midler så lenge de bare var lovlige – ”vi maa ogsaa benytte de materielle magtmidler som arbeiderklassen har gjennom sin organisation og sammenslutning. Men disse magtmidler er like saa lovlige som de parlamentariske

[...]” Han utdypet ikke hva han siktet til. Ettersom militærstreik var ulovlig, var det iallfall ingen støtterklæring til denne framgangsmåten.

Militærspørsmålet, nærmere bestemt hvordan de skandinaviske arbeiderpartiene skulle opptre i tilfelle for å hindre krigsutbrudd, ble diskutert på den 8. arbeiderkongress i Stockholm i september 1912, hvor Vidnes deltok.⁷ Det var ikke uenighet om å bruke direkte aksjoner i slike situasjoner, derimot diskuterte deltakerne om kongressen skulle gi sin tilslutning til konkrete midler eller ikke. Uenigheten syns hovedsakelig å ha dreid seg om taktikk, ikke om prinsipper.

Svenske Hjalmar Branting var kritisk til en konkretisering. Han foreslo til uttalelse “at de skandinaviske arbeiderpartier, hvis nogen konflikt skulde bryte ut, er forpligtet til straks at søke at opnaa samvirke om fælles optræden og ved anvendelse av alle de midler arbeiderklassen raader over skyve voldgiftskravet i forgrunden.” Forslaget hadde som referanse de internasjonale sosialistkongressers “krav om obligatorisk voldgift i alle mellemfølkkelige stridsspørsmåal”.⁸

Martin Tranmæl foreslo sammen med blant andre stortingsrepresentantene Anders Buen og Carl Bonnevie at partiene, dersom et stridsspørsmål ble forsøkt ordnet “gjennem væbnet magt”, burde søke “overenskomst om almindelig arbeidsnedlæggelse”.⁹ At Buen og Bonnevie gikk med her, tyder på at forslaget ikke ble oppfattet som særlig radikalt. For øvrig hadde denne generalstreiktanken blitt lansert av Vaillant og Keir Hardie på den internasjonale kongressen i København i 1910, riktignok uten å få gjennomslag.

Den påfølgende debatt endte med at Brantings forslag ble vedtatt med stort flertall. Branting, som hadde en norsk-svensk strid som tenkt utgangspunkt, begrunnet sitt forslag med at det ville være mest hensiktsmessig å overlate avgjørelsen om midler “til dem som staar oppe i de situationer det her sigtes til”. Tranmæl mente derimot at det var “almindelig erkjendt” at “alle midler” hovedsakelig betydde generalstreik og så derfor ingen grunn til ikke å uttale dette klart og tydelig.

Vidnes støttet Branting. Tranmæls forslag kalte han formløst. “De politiske partier kan ikke deklare arbeidsnedlæggelse”, sa Vidnes, som mente slike avgjørelser måtte foretas av fagorganisasjonene. Dagen etter utdypet han sitt syn noe i en leder.¹⁰ Tranmæls forslag, skrev Vidnes, “tilraadet de *politiske* arbeiderpartier [...] at bli enige om at erklære generalstreik og opfordre til negtelse av militærtjeneste for

at forhindre krig.” Et slikt forslag var “i sin form saa meningsløst og i det hele saa lite prøvet og forberedt, at man ikke hadde nogen oversigt over dets rækkevidde”.

Det er vanskelig å avgjøre hva som var hovedårsaken til Vidnes’ uvilje mot Tranmæls forslag. Én mulighet er at han, som han da også sa, ikke ville legge bånd på fagorganisasjonen (LO). En annen, beslektet, er at han som Branting rett og slett fant det lite hensiktsmessig å angi konkrete virkemidler på forhånd. En tredje er en generell motvilje mot direkte aksjoner.

Som nevnt dreide uenigheten på kongressen seg iallfall tilsynelatende om ren taktikk, og ut fra Vidnes’ lederartikkel ser det ut til at han ikke var redd for kraftige virkemidler. Om Brantings forslag, som Vidnes støttet, het det nemlig i lederen at det var blitt anbefalt av Branting “paa en saadan maate, at alle forstod at ham kunde man gjøre regning paa, selv naar det gjaldt anvendelsen av kraftigere midler end den lovlige generalstreik for at forhindre en saadan folkeforbrytelse som en broderkrig”. Dette var som nevnt Brantings tenkte utgangspunkt. “I en slik situation som i sig selv var utenfor loven”, fortsatte Vidnes med henvisning til Branting, “kunde socialdemokratiet nødes til ogsaa at gripe til de skarpeste ulovlige forholdsregler for at hævde sine prinsipper om fred og broderskap.” Hva disse forholdsreglene kunne være, gikk han ikke inn på. Det er for øvrig lite sannsynlig at Vidnes’ støtte til kraftige direkte aksjoner begrenset seg til en eventuell norsk-svensk konflikt.

Også på den internasjonale sosialistkonferansen i Basel november 1912, hvor Vidnes sammen med Ole O. Lian og Egede Nissen representerte Norge, var det delte meninger om hvorvidt det var hensiktsmessig å angi spesifikke midler for å forhindre krigsutbrudd. Heller ikke her fikk et forslag om å nevne generalstreiken tilslutning; i stedet ble det vedtatt å bruke alle hensiktsmessige midler.¹¹

Et drøyt år senere, i februar 1914, ga Arbeiderpartiets landsstyre sin tilslutning til “Keir Hardies og Vaillants forslag om i tilfælde at anvende generalstreik for at hindre krig”.¹² LO hadde ennå ikke behandlet saken; landsstyret vedtok å sende uttalelsen om tilslutning til LOs sekretariat. Altså var det ingenting i veien for at partiet uttalte sin støtte til generalstreiken uavhengig av hva fagorganisasjonen måtte mene. Mot denne bakgrunn blir det vanskelig å forklare Vidnes’ stilling høsten 1912 utelukkende ved henvisning til motvilje mot å overstyre LO. LO skulle for øvrig også støtte generalstreiktanken.

Hvordan Vidnes opptrådte på nevnte landsstyremøte, sier ikke kildene noe om, men i slutten av juli 1914 ga han selv sin støtte til generalstreiktanken i en leder. Anledningen var den svært spente situasjonen i Europa. “Den borgerlige fredsbevægelse gaar ikke til krigsondets rot og kan lite eller intet gjøre for dets avskaffelse”, mente Vidnes og var slik på linje med flertallet i DNA, som på landsmøtet i 1912 hadde besluttet at stortingsgruppen ikke lenger skulle være tilsluttet fredsforeningen.¹³ Arbeiderne, de eneste som ifølge Vidnes kunne ta affære, ville “først og fremst militarismen tillivs, dernæst diplomaternes og kapitalisternes forbryderske internationale rævepolitik”. Inntil videre var imidlertid ikke disse onder “ryddet av veien”, så arbeiderne rettet “al sin magt paa det at søke forhindret de krigsulykker, som de folkeforbryderske magthavere avstedkommer. *Det er derfor at spørsmålet om generalstreik mot krigen er kommet op.*” [uthevet av MM]

Uansett utgang på krisen, skrev Vidnes, ville den sikkert “gi en mægtig støtte til Vaillants og Keir Hardies forslag paa den kommende internationale socialistkongres”. Vidnes pekte på flere kjensgjerninger som han mente viste “at hvad mange har haanet som en fantastisk utopi, generalstreiken mot krigen, er naadd saa langt frem mot sin virkeliggjørelse, at magthaverne maa regne med den”, deriblant Basalkongressens beslutning i 1912, som vi riktignok har sett *ikke* ville nevne generalstreiken spesifikt. Slik konkluderte Vidnes: “Man kan visselig være forvisset om, bryter der nu ut en europæisk krig, vil arbeiderne neppe staa rolige og se til.”

I juli 1914 framstilte altså Vidnes generalstreiken som det beste middel mot krigsutbrudd, mens han i september 1912 hadde kalt Tranmæls forslag “formløst”, “meningsløst” og “lite prøvet”. Som forklaring er det nærliggende å gripe til de skjerpede politiske motsetningene som tilsynelatende hadde utviklet seg mellom arbeiderbevegelsen og det borgerlige samfunn.¹⁴ Det er rimelig å anta at det kan ha ført til en viss radikaliserings hos Vidnes. For øvrig kan den umiddelbare krigsfaren ha gjort sitt til å endre hans holdning.

Militærstreikparolen ble debattert i norsk arbeiderbevegelse i januar 1913.

Foranledningen var at Ungdomsforbundets landsmøte romjulen 1912 hadde gitt militærstreiktanken “sin tilslutning”.¹⁵ En av militærstreiktilhengerne var Martin Tranmæl. 10. januar foredro han om “Direkte aksjon mot militarismen”. Her videreutviklet han militærstreiktanken ved å knytte den sammen med Vaillant/Hardie-forslaget av 1910 om generalstreik mot krigen. Han foreslo en militærstreik kombinert

med bruk av arbeiderklassens fagbevegelse og eventuelt faglige aksjoner.¹⁶ Denne siden av saken, bruken av fagbevegelsen, ble imidlertid ikke diskutert i hovedorganets spalter, der partiformann Chr. H. Knudsen og “Klassekampen”s Olaussen uttrykte sine synspunkter. Den gamle retnings Knudsen mente de parlamentariske midler var mest hensiktsmessige å bruke i kampen mot militarismen, mens den nye retnings Olaussen argumenterte for at også direkte aksjoner var nødvendig.¹⁷

I denne indre debatten deltok ikke Vidnes, og han ga heller ikke klart uttrykk for sin oppfatning av verken militærstreikparolen eller Tranmæls versjon av den. Derimot stilte han seg i polemikk med “Aftenposten” bak NSU.¹⁸ Selv om forbundet i og med sin tilslutning til DNA var parlamentarisk orientert, sa Vidnes, var det på bakgrunn av myndighetenes handlinger helt naturlig at det diskuterte utenomparlamentariske antimilitaristiske midler: “Men selv om arbeiderpartiet og ungdomsforbundet saaledes er *parlamentariske* organisationer betyr ikke det, at de rolig skal finde sig i, at magthaverne, vore motstandere, skal faa lov til paa ulovlig vis at ophæve de konstitutionelle garantier og krænke lovene [...]”

Ut fra et slikt utsagn kan det kanskje se ut til at Vidnes hadde nærmet seg Sverre Krogh; uenigheten mellom dem slik denne kom fram i juni, 1912 skyldtes jo ulike syn på hvordan forholdene lå til rette for den antimilitaristiske kampen. Imidlertid var Vidnes ikke av den oppfatning at forholdene for arbeiderbevegelsen og dens antimilitarisme var så ille at tiden var moden for direkte aksjoner (i fredstid), for han konkluderte slik: “Først naar der fra magthavernes side blir gjort vold paa folkestyret og folkets rettigheter blir der fra vor side tale om at ‘utkjæmpe kampen paa gaten’ i hvilken betydning nu dette tages. Men da er det ikke vi som har begyndt den kamp.” Det faktum at Ungdomsforbundet ikke bare hadde diskutert militærstreik, men også gitt den tilslutning, nevnte ikke Vidnes.

Vidnes’ syn på direkte aksjoner i fredstid ser ikke ut til å ha endret seg i løpet av perioden. I juli 1914 tok han iallfall avstand fra “Klassekampen”, der det hadde stått dette: ”Det maal vi stiler henimot aapent og utilsløret det er arméens erobring for socialismen og det nye samfund. –Arméens erobring er den nødvendige forutsætning for socialismens seier.”¹⁹ Nøyaktig hva forfatteren, trolig Olaussen, mente med dette, er usikkert, men det var neppe voldelig erobring forbundsorganet agiterte for. Selv om bevæpningstanken allerede eksisterte på dette tidspunkt, mener Terje Stensberg det er

sannsynlig at Olaussen først og fremst var opptatt av at soldatene ikke skulle la seg bruke mot arbeiderne.²⁰

Vidnes var helt uenig i at forsvarets erobring var ”den nødvendige forutsætning for socialismens seier.” Han skrev at sosialismen bygde på ”massernes opdragelse og individernes tilegnelse av den socialistiske samfundsopfatning.” I redaktørens øyne var ikke ”den væbnede magt” den sterkeste makten i samfunnet: “Arbeiderne vil alltid ha mægtigere vaaben til sin raadighet end geværer, bomber og maskinkanoner.” Det gjaldt bare å vite å bruke “sine vaaben gjennom diciplin og organisation”. Da ville ifølge Vidnes “ikke nogen med de brutale mordredskaper kunne skade dem og det samfund de maatte ha tilkjæmpet sig”. At makthaverne ville prøve å bruke militæret hvis de var i ferd med å miste makten, ser det ikke ut til at redaktøren tvilte på, men særlig redd for det var han likevel ikke. Det var nettopp derfor man bekjempet militarismen, sa han. Argumentet var logisk nok: ”Det er mulig at ’Klassekampen’s forfatter ræsonnerer som saa, at det nytter ikke bare at gjøre samfundets borgere til socialister; ti de kan ikke gjennomføre socialismen, saalænge kapitalisterne og de faa magthavere har militærmagten at støtte sig til. *Det er rigtig nok, men derfor vil vi ogsaa ha væk hele hærsystemet.*” [uthevet av MM] Vidnes problematiserte ikke dette videre.

Oppsummering

Vidnes var kritisk til bruk av utenomparlamentariske midler i den antimilitaristiske kampen. Årsaken til dette var først og fremst at han mente forholdene lå til rette for en parlamentarisk tilnærming til militærspørsmålet. Vidnes så få begrensninger ved den norske valgordningen, og han var uenig i at militæret, i tilfelle DNA fikk flertall, ville kunne forhindre at parlamentariske vedtak ble ført ut i livet.

Hva angikk et evtuellet krigsutbrudd, var Vidnes tilhenger av direkte aksjoner. I 1912 ville han ikke angi konkret hvilke midler dette dreide seg om. Tranmæls generalstreikforslag fikk derfor ikke hans støtte. I 1914 støttet derimot Vidnes generalstreiken, og han satte sin lit til at arbeiderne i Europa ville svare på et eventuelt krigsutbrudd med en slik streik.

Parlamentarisk taktikk

Debatten om parlamentarisk taktikk innen DNA var i all hovedsak en debatt om hva som burde vektlegges mest av det negative fredsarbeidet, dvs. arbeidet for Norges avrustning, og det positive fredsarbeidet, dvs. arbeidet for voldgiftsavtaler o.l. De som vektla det negative arbeidet, ville arbeide for raskest mulig avrustning uavhengig av den internasjonale situasjonen; de var tilhengere av ubetinget avrustning. De som vektla det positive arbeidet, mente Norges avrustning måtte ta hensyn til hvordan arbeidet med voldgiftsavtaler gikk; de ønsket ikke avrustning før man kunne vise til noen slags garantier for at Norge ikke ville bli angrepet. Begge retninger mente å ha støtte i partiets militærprogram, som lød: "Militarismens avskaffelse. Opprettelse av internasjonale nøytralitets- og voldgiftsavtaler". Den ene retningen vektla det første punktet, den andre det annet. Vidnes uttalte fra og med 1913 helt tydelig at DNA uansett internasjonal situasjon burde arbeide for øyeblikkelig avrustning.

Første gang Vidnes kommenterte avrustningsspørsmålet, var sommeren i 1912, da han forklarte hvorfor Arbeiderpartiet foreløpig ikke hadde framsatt noe avrustningsforslag i Stortinget, men konsentrert seg om om å hindre "de vanvittige flaaterustninger" som var et hovedtema denne sommeren.²¹ Vidnes la tilsynelatende vekten på det negative arbeidet og viste til rent praktiske hensyn for å begrunne fraværet av et avrustningsforlag: "Det norske socialdemokrati mener, at vi ikke bør vente paa en almindelig international avvæbning, før vi nedlægger vaabnene, men vi mener ogsaa at forholdene maa være lagt saadan tilrette at forslag om avvæbning kan praktisk gjennomføres." Akkurat hva disse "forholdene" var, presiserte ikke Vidnes. Han vektla deretter det positive fredsarbeidet: "Haand i haand med avvæbningen maa der dessuten gaa et fredsarbeide, som gjennom bindende traktater og overenskomster byr landet en helt ut betryggende national sikkerhet." Om denne vektlegging bare skyldtes at det dermed ville bli større mulighet for tilslutning i Stortinget eller ikke, presiserte ikke Vidnes. Han innrømmet iallfall at forsvaret spilte en folkerettslig rolle som det måtte "tages hensyn til" – folkeretten er de rettsregler som er bindende i forholdet mellom stater. At han samtidig benektet at Norges forsvar kunne beskytte landet, er en annen sak.

Redaktøren understreket videre at det ikke var noen som helst motsetning mellom nåtidspolitikken og det store framtidsmålet: "Det norske socialdemokrati

fremholder denne sin oppfatning [at Norge burde avruste] uavkortet i sin *nutidspolitikk*. Det agiterer alltid og søker alltid at vinde masserne for *hele* sit program. Men dette er selvfølgelig ikke til hinder for, at de socialdemokratiske representanter i Stortinget indtar *subsidiære* standpunkter.” Så lenge Stortinget var sammensatt som det var, *måtte* de innta subsidiære standpunkter, mente Vidnes – noe annet ville ha vært ”tomme demonstrationer”.

Vidnes ønsket altså ikke å vente på internasjonal avrustning, men samtidig vektla han det positive fredsarbeidet.²² Det gjorde han også i en artikkel som sto i *Samtiden* før stortingsvalget i 1912. Her het det bl.a.: ”Efter socialdemokratiets oppfatning *skal* arbeidet for militarismens avskaffelse gaa haand i haand med arbeidet for nøytralitets- og voldgiftsavtaler, saaledes at det utilstrekkelige militære forsvar ved sit ophør, *er* erstattet med et internationalt rettsvern.”²³ Ifølge Vidnes unnlot DNAs motstandere å nevne at DNA ville ”trygge landets selvstændighet gjennom internationale voldgiftsavtaler.” Vidnes mente det viste at DNA førte ”en ansvarsbevisst militærpolitikk.”²⁴

Dersom han i begynnelsen av perioden mente at folkeretten sto i veien for norsk avrustning, var imidlertid dette en oppfatning som snart skulle endre seg. Høsten 1912 skrev nemlig redaktøren, med henvisning til en bok med tittelen ”Stormagterne og de smaa nationer”, at folkeretten ikke påla Norge å holde et militært forsvar.²⁵ Landet var mao. ifølge Vidnes ikke bundet av internasjonale rettsregler.

Heller ikke i april 1913 tok redaktøren tydelig standpunkt for det ene eller annet fredsarbeidet, selv om han igjen framhevet at Norges avrustning ikke kunne ta hensyn til den internasjonale stilling på avrustningsområdet. I midten av måneden framsatte DNA, ved representant Gausdal, et avrustningsforslag i to punkter i Stortinget. Det første sa at den norske stat skulle erklære seg nøytral. Konfliktspørsmål med andre stater skulle ”indankes for den staaende internationale voldgiftsdomstol”. Det omhandlet det positive fredsarbeidet. Det andre punktet var det egentlige avrustningsforslaget. Det sa: ”Den hittil paabudte vernepligt ophæves og de i rullerne indførte mandskaper utslettes.”²⁶

Den uenigheten som eksisterte innen DNA angående synet på avrustningsspørsmålet – dvs. spørsmålet om hva som hadde forrang av det negative og det positive fredsarbeidet – kom i noen grad fram i debatten i Stortinget. Representant Carl Bonnevie mente at avrustningen burde foregå ”suksessivt og

etterhvert som betryggende voldgifts- og nøytralitetsavtaler opprettedes.” Partiformann Chr. H. Knudsen ga sin tilslutning til denne oppfatning.²⁷ Jeg kan for øvrig ikke se at motsetningene kom veldig klart til syne, men de var iallfall klare nok til at både arbeiderpressen og borgerpressen festet seg ved dem.

Vidnes benektet at stortingsrepresentantene hadde uttrykt vesentlig forskjellige oppfatninger, i en kommentar til at borgerpressen hadde skrevet om ”to forskjellige standpunkter under debatten om avvæbningen”²⁸ Igjen framhevet han både det negative og det positive fredsarbeidet. Det var ”ingen tvil om, at det norske socialdemokrati er for avvæbning uten hensyn til om Tyskland eller Kina gaar med paa en saadan”. DNAs militærpolitikk omfattet imidlertid, fortsatte Vidnes, ”ikke bare denne ene side, avvæbningen [...] Vor militærpolitikk gaar ogsaa ut *paa at trygge landets selvstændighet ved nøytralitets- og voldgiftsavtaler.*” Vidnes skrev at det var denne siste oppgaven som hadde blitt ”sterkt understreket av vore partifæller baade i tinget og utenfor dette”.

Vidnes’ standpunkt på dette tidspunkt kan oppsummeres slik: Han ønsket øyeblikkelig avvæpning av Norge, men han satte i liten grad det negative arbeidet opp mot det positive. Han problematiserte mao. i liten grad den mulige konflikten mellom de to måtene å arbeide på, nærmere bestemt spørsmålet om hva man skulle gjøre med avrustningsarbeidet dersom voldgiftsarbeidet tok lang tid. Som i sin kommentar i 1912 syns redaktøren å ha sett på dette som et praktisk og ikke prinsipielt spørsmål. Delvis syns han også å ha underspilt uenigheten innen bevegelsen. Følgelig skrev Vidnes: ”Under disse omstændigheter [arbeidet med avrustning og opprettelse av nøytralitets- og voldgiftsavtaler] er det av mindre betydning, om nogen mener at avvæbningen av praktiske grunde maa ske suksessivt, mens andre holder paa at den skal kunde foregaa med engang i flugt med voldgiftsarbeidet.” Han mente hovedsaken var at det var full enighet om å arbeide ”for militarismens avskaffelse og for indførelse av bindende nøytralitetsavtaler”.

Partiopposisjonens viktigste avis ”Ny Tid”, der Martin Tranmæl var redaktør, reagerte i motsetning til Vidnes på den uenigheten som hadde kommet fram i Stortinget. Hovedorganet gjenga en diskusjon mellom avisen og Bonnevie, som av ”Ny Tid” hadde blitt kritisert for angivelig å hevde oppfatninger som stred mot partiets militærprogram.²⁹ Bonnevie forsvarte seg. Han påsto at stortingsrepresentantene ikke var programforpliktet til å arbeide for øyeblikkelig avrustning uavhengig av

internasjonale forhold. Bonnevie ville ta hensyn til slike forhold. Han hevdet Vidnes hadde uttrykt samme oppfatning i *Samtiden*. Tranmæl skrev en hale. Han kommenterte ikke Vidnes' artikkel. Tranmæl understreket at landsmøtet i 1909 hadde satt opp "militarismens avskaffelse" først, slik at det punktet hadde førsteprioritet. Han understreket også at "man samtidig med avrustning skulde arbeide for mellemlfolkelige voldgiftsavtaler", men at DNA skulle avruste øyeblikkelig uansett. Dette var trolig nettopp det samme som Vidnes mente. Forskjellen mellom Tranmæl og Vidnes var at førstnevnte påtalte Bonneviess dissens.

Da avrustningsspørsmålet igjen ble debattert i Stortinget i april 1914, tok også Vidnes et tydelig standpunkt for det negative fredsarbeidet som det viktigste, og han rettet flengende kritikk mot Bonnevie. Foranledningen til militærdebatten i Stortinget var en interpellasjon av representant Anders Buen. Interpellasjonen gjaldt sensuren av "Ny Tid". Tranmæl hadde latt trykke et sensurert merke – et av NSU utgitt brevmerke med bilde av et brukket gevær – på forsiden av avisen, og dermed hadde også forsendelsen av "Ny Tid" blitt hindret. Arbeiderbevegelsen sluttet rekkene, herunder Vidnes, som i solidaritet lot trykke tegningen.³⁰

Motsetningene innen stortingsgruppen var nå tydeligere enn året før. Bonnevie uttalte seg omtrent som i 1913. Han fikk støtte av Johs. Bergersen. Knudsen støttet imidlertid, i motsetning til året før, ikke Bonnevie; Knudsen uttalte at DNA ville avruste straks partiet hadde fått flertall i folket og nasjonalforsamlingen.

Allerede i referatet fra Stortinget tok "Social-Demokraten" avstand fra Bonneviess uttalelser: "*Bonnevie* kom [...] med noen vinglete bemerkninger om, at socialdemokraterne ikke vilde avvæbne, selv om de fik magten, før de internationale forhold tillot det [...] selv vore militarister kan være enige i den betragtning."³¹

"Social-Demokraten" ble etter dette en arena for meningsutveksling mellom Vidnes og Bonnevie. Det begynte med at Bonnevie rykket ut og forsvarte seg mot omtalen av ham i referatet. Han skrev at militarismens avskaffelse og opprettelse av nøytraliet- og voldgiftsavtaler hørte "ganske organisk sammen". Han framhevet igjen det positive fredsarbeidet.³²

Dagen etter het lederen "Vor stilling til militarismen".³³ Vidnes tok her et oppgjør med DNAs motstandere, som visst hadde påstått at socialdemokratene "først nu" hadde røpet at de ville arbeide for øyeblikkelig avrustning uavhengig av internasjonale forhold. Vidnes nektet å tro at det var oppriktig ment, han nektet å tro

at de hadde ”svævet i den tro, at vi vilde ’se de internationale forhold an’, som partifælle Bonnevie uttrykte det, paa den maate, at vi først vilde avvæbne, naar alle andre stater gjorde det”.

Når det gjaldt Bonnevis og Bergersens uttalelser i Stortinget, var ikke Vidnes mer rosende enn nevnte referat (som Vidnes trolig hadde skrevet selv): ”Hr. Bonnevis standpunkt er imidlertid saa uklart, at det er lite for vore motstandere at glæde sig over.” Vidnes sa seg riktignok enig i at det positive fredsarbeidet var en av de ”nationale hovedopgaver”. ”Men”, fortsatte han, ”*hvis han mener, at vaabnenes nedlæggelse skal gjøres helt avhengig av hvor langt dette fredsarbeide er kommet, saa er vi ikke enig*” [uthevet av MM]. Redaktøren begrunnet så dette synspunktet. Først skrev han at eventuelle konflikter kunne henvises til Haag-domstolen uten hensyn til om andre makter ville gjøre det samme. Deretter trakk redaktøren fram argumentet om avvæpning som den beste sikkerhetspolitikk. Følgelig var den avsluttende konklusjon klar: ”Hvorfor det da skal være nødvendig, at se de internationale forhold an, før vi nedlægger det [militæret], det skjønner vi ikke.”

For første gang hadde Vidnes tydelig satt det positive og det negative fredsarbeid opp mot hverandre, og gitt uttrykk for at det positive arbeidets gang ikke skulle få styre farten i avvæpningsarbeidet.

Bonnevie forsto ikke påstanden om uklarhet. 15. april publiserte ”S-D” en artikkel der han skrev: ”Jeg har ganske enkelt uttalt, at om vi idag hadde hat flertal, vilde vi ikke kunne gjennomføre avvæpning uten at ta de internationale forhold, nøytralitets- og voldgiftsarbeidet og det internationale socialdemokratis stilling i betraktning.”³⁴ Han benektet for øvrig igjen at uttalelsene hans var i strid med programmet.

Vidnes var ”dobbel” uenig i en hale til artikkelen. Han mente fremdeles at Bonnevis syn ikke var klart: ”Han forkvakler jo bare mer og mer sit eget uklare standpunkt.” Og han mente at militærprogrammet foreskrev ubetinget avrustning. Redaktøren syntes ordene ”militarismens avskaffelse” var ”greie nok.” Han benektet at det punktet skulle gjøres avhengig av det positive fredsarbeidet. Vidnes understreket videre at han aldri hadde ment at avrustningen skulle avhenge av suksessen med det positive arbeidet, slik Bonnevie påsto at han hadde gjort i *Samtiden*: ”Dernæst vil vi uttale, at vort blads redaktør har ikke i ’Samtiden’ sagt, at avvæpningsarbeidet skal gjøres *avhengig* av, hvor langt voldgifts- og fredsarbeidet er rukket internationalt.”

Bonnevie beklaget allerede dagen etter at hans ”hævdede standpunkt”, slik han så det, var blitt hånet av hovedorganet.³⁵ Bonnevie fastholdt at hans tolkning var i overensstemmelse med programmet. Han hadde studert ”militær-programpostens tilblivelse paa kongresserne i 1906 og 1909”. Han hevdet at ordene ”militarismens avskaffelse” ikke skulle diktere det praktiske arbeid – de var angivelig bare ”uttrykk for et principielt grundsinn”. Bonnevie fant støtte i uttalelser på 1909-landsmøtet som framhevet at avrustningsarbeidet og voldgiftsarbeidet skulle ”gaa haand i haand”. Han påsto videre – mot bedre vitende, for i motsatt fall ville det ikke ha funnet sted noen debatt – at alle i bevegelsen mente ”at *arbeidet* for avvæbningen bør optages straks, mens *gjennomførelsen* bør ske under hensyn til internasjonale forhold, freds- og voldgiftsarbeidet.”³⁶

Vidnes’ kommentar var like kort som fyndig: ”Der kan ingen tvil være om, at det var netop den opfatning som hr. Bonnevie vil ha forsøkt at klargjøre som sin, der blev forkastet paa landsmøtet i 1909.” Dermed var meningsutvekslingen (iallfall i ”S-D”) over. Vidnes hadde fått gitt klart uttrykk for sitt eget syn.

Han ville avruste Norge uansett hvor langt det positive fredsarbeidet var kommet – han ville ikke la avrustningen avhenge av nøytralitets- og voldgiftsarbeidet.

Han hadde ingen forståelse eller toleranse for andre tolkninger av militærprogrammet. Han mente programmet var tydelig.

Hvorfor konfronterte Vidnes Bonnevie med dennes syn på avrustningsspørsmålet først våren 1914? At Vidnes også i 1912 og iallfall i 1913 var av samme oppfatning som våren, er det liten tvil om. Og at Bonnevie ville la farten i avrustningen avhenge av voldgifts- og nøytralitetsarbeidet, var noe han aldri hadde lagt skjul på, tvert imot.³⁷ Og vi så ovenfor at Martin Tranmæl kritiserte Bonnevie i april 1913. Svaret er derfor neppe at Vidnes først våren 1914 ble klar over Bonnevis vektlegging av det positive fredsarbeidet, selv redaktøren som nevnt i store deler av perioden ser ut til å ha betraktet uenigheten innen bevegelsen som en praktisk uenighet mer enn en prinsipiell, og selv om motsetningene innen stortingsgruppen nok kom sterkere fram i 1914.

Jeg vil mene at det, i hvert fall, er to sannsynlige årsaker til at Vidnes uttrykte seg annerledes i april 1914 enn han hadde gjort i april 1913. For det første hadde Bonnevie i 1913 fått støtte av partiformann Chr. H. Knudsen. En eventuell kritikk av

Bonnevies syn ville dermed samtidig ha vært en kritikk av Knudsens. Som valgt redaktør for arbeiderbevegelsens hovedorgan er det lite trolig at Vidnes ville angripe partiledelsen, som han jo var ventet å være et slags talerør for. I 1914 var imidlertid Bonnevie bare støttet av Bergersen, som ikke tilhørte partiledelsen. Følgelig sto Vidnes friere enn året før.

En annen mulig årsak er at den økte polariseringen i det norske samfunnet bidro til at Vidnes følte et sterkere behov for klare linjer. Fra slutten av 1913 og inn i 1914 ble de politiske motsetningene i Norge som ellers i Europa ytterligere skjerpet.³⁸ Arbeiderbevegelsen i Norge later til å ha blitt radikalisert av bl.a. en voldgiftslov og borgerlig agitasjon for økte militærbevilgninger.³⁹ Motsetningene ble intensivert av dette årets feiring av 1914. Ikke minst reagerte arbeiderbevegelsen på sensur av og straffeforfølgning av antimilitaristisk agitasjon. Foranledningen til militærdebatten i Stortinget i 1914 var jo nettopp sensuren av ”Ny Tid”, som også Vidnes kritiserte.

Oppsummering

Jacob Vidnes understreket betydningen av både avvæpningsarbeidet og arbeidet for voldgifts- og nøytralitetsavtaler. I begynnelsen av perioden mente han muligens at folkeretten måtte tas hensyn til, men iallfall fra høsten 1912 var han tilhenger av Norges avrustning uavhengig av den internasjonale situasjon. På intet tidspunkt ville han ta hensyn til hvorvidt andre land avrustet.

Etter at DNAs stortingsrepresentanter ga uttrykk for ulike syn under en debatt i Stortinget i april 1913, tok ikke Vidnes tydelig stilling til den indre uenigheten i bevegelsen, som han framstilte som en ren praktisk diskusjon. Da Stortinget igjen diskuterte militærspørsmålet i april 1914, angrep imidlertid Vidnes Bonnevie, som ville prioritere det positive fredsarbeidet. Grunnen til at han først nå for alvor tonet flagg, er forsøkt forklart delvis med henvisning til det faktum at partiformann Knudsen i 1914 – i motsetning til i 1913 – ikke støttet Bonnevie, delvis med henvisning til de skjerpede politiske motsetninger i Norge.

Avslutning

Opposisjonens antimilitaristiske agitasjon ble trappet opp fra 1912, og antimilitarismen spilte en viktig rolle i den utviklingen som skulle føre til at opposisjonen senere kom i posisjon på partilandsmøtet i 1918. Allerede før utbruddet av første verdenskrig hadde arbeiderbevegelsen i noen grad blitt radikalisert. I det foregående har jeg gitt en framstilling av Vidnes' oppfatning av militærspørsmålet i de to første årene av perioden, med vekt på å sammenligne ham med andre i bevegelsen.

Når det gjelder utenomparlamentariske midler, synes Vidnes å ha vært en typisk reformist, i den forstand at han var kritisk til dem. Dermed var det nærmest uungåelig at han kom i konflikt med partiopposisjonen. Det skjedde imidlertid ikke ofte; i all hovedsak rettet Vidnes sine angrep mot militaristene. Svært sjelden konfronterte han opposisjonen, naturlig nok siden han sjelden kommenterte de direkte aksjonsmidler. Og én av de få gangene han kommenterte slike midler, støttet han, som vi har sett, Ungdomsforbundet.

Vidnes mente at DNA burde arbeide for øyeblikkelig avrustning av Norge uavhengig av hvor langt man var kommet med voldgifts- og nøytralitetsarbeidet, og uavhengig av den internasjonale situasjonen. Dermed var han på linje med hele den nye retning. Innen den gamle retning var nok meningene noe mer delte, men iallfall innen stortingsgruppen ser Bonnevie ut til å ha tilhørt et lite mindretall.

Det er vanskelig å si om Vidnes fikk et mer radikalt syn på militærspørsmålet i perioden, slik bevegelsen som helhet trolig ble generelt radikalisert. Men noen indikasjoner fins. Kanskje bør Vidnes' endrede oppfatning av generalstreiken tolkes i denne retning, og likeså det faktum at hans standpunkt for øyeblikkelig avrustning ble tydeligere mot slutten av perioden.

DEL 2: KRIG OG INDRE MOTSETNINGER 1914-1915

Denne delens første kapittel har to relaterte emner: Vidnes' syn på Norges nøytralitetsvern og hans syn på DNAs stortingsgruppe. Først gis en framstilling av Vidnes' opptreden rett etter krigsutbruddet i august 1914. Det skal først handle om Vidnes' syn på de av regjeringen trufne nøytralitetsforanstaltninger og spørsmålet om hvordan stortingsgruppen burde forholde seg til dem. Deretter gis en framstilling av Vidnes' oppfatning av stortingsgruppen *etter* at gruppen ga sin tilslutning til nøytralitetsforanstaltningene i midten av august 1914.

På partilandsmøtet i 1915 vedtok et klart flertall et forslag som hovedsakelig gikk ut på å innskjerpe partiets militærprogram. Det skyldtes i vesentlig grad stortingsgruppens opptreden i august 1914, noe mange – særlig opposisjonen – hadde reagert kraftig på. Vidnes var formann i den komiteen som la fram forslaget. Arbeidet med forslaget ser vi på i det andre kapitlet. Vi ser her også på Vidnes' opptreden på landsmøtet samt på hans lederartikler om både innstillingen og selve partilandsmøtet.

Som nevnt i innledningen vil jeg argumentere mot dem som har hevdet at Vidnes var enig med stortingsgruppen.¹ Et privatbrev viser at han var svært kritisk til stortingsgruppen. Jeg skal argumentere for at Vidnes også *offisielt*, gjennom lederartikler, røpet at han var svært kritisk til både nøytralitetsvernet og stortingsgruppens holdning til dette. Støtten til et radikalisert militærprogram i 1915 bør derfor ses som et tegn på kontinuitet.

Krigsutbrudd og nøytralitetsbevilgninger

Verdenskrigen brøt ut i månedskiftet juli-august 1914. I Norge var det tverrpolitisk enighet om å holde landet nøytralt. Regjeringen satte i verk militære tiltak for å bevare nøytraliteten. Det var en viss uklarhet knyttet til rekkevidden av tiltakene. Innen DNA diskuterte man hvordan stortingsgruppen skulle forholde seg til dem.

Fra krigsutbrudd til nøytralitetsbevilgninger

I dette underkapitlet imøtegår jeg påstanden om at Vidnes så positivt på de tiltak som regjeringen hadde truffet etter krigsutbruddet. Vidnes berørte nøytralitetsspørsmålet allerede i den første ledeartikkelen han skrev etter krigsutbruddet, 3. august. Om

nøytralitetsspørsmålet innledet han slik: ”Det er bra, at landet er erklært nøytralt, det har alles tilslutning, men nøytralitetserklæringen maa ikke efterfølges av militærforanstaltninger, som kan virke utæskende paa nogen av de krigførende magter.”² Hva som kunne virke ”utæskende”, presiserte han ikke. Han ville iallfall at regjeringen skulle innstille en feltmanøvre i det nordenfjeldske; slikt var angivelig meningsløst ”spilfegteri” som kunne ”misopfattes” av andre makter. Vidnes håpet Vidnes at V-regjeringen ikke ville la ”sig lede eller forlede av høirepressens ophidsende skriverier”. Høyrepressen agiterte visstnok for mer vidtgående militærforanstaltninger.

Avslutningsvis forsikret Vidnes at regjeringen og Stortinget ville få ”udelt tilslutning av alle partier” i forsøket på å bevare Norges fred og selvstendighet. Men helt til slutt gjentok han med andre ord hva han hadde skrevet ovenfor, at ”freden bevares ikke ved utæskende krigsforanstaltninger”. Storting og regjering fikk altså ingen blankofullmakt av ”Social-Demokraten”s redaktør. På den annen side er ordene ”utæskende krigsforanstaltninger” for vage til at lederen kan brukes til å fastslå at Vidnes var motstander av alle slags militærforanstaltninger.

Neste leder om nøytralitetsspørsmålet kom dagen etter. Den første setningen her er Stensbergs grunnlag for påstanden om at Vidnes støttet nøytralitetsvernet: ”I jubileumsaaret for sin hundreaarige selvstændighet befinder Norge saavel som de øvrige lande sig i en saa alvorlig situation, at alle og enhver med ansvarsfølelse burde føle bekymringen for landets og folkets fremtid og gjøre, hvad gjøres kan, for at samle alle i et maalbevisst fredsarbeide til betryggelse av vor nøytralitet og nationale ukrænkelighet.”³ Vidnes brukte resten av det første avsnittet til å angripe høyrepressen. Han skrev at den benyttet ”den nuværende situation til partiagitation, til at saa splittelse og hat mellem landets borgere”. Vidnes ønsket et samlet folk. ”Et enig folk” var forresten artikkelens tittel. V hadde visstnok ikke gått så langt i ”at foreta utæskende militærforanstaltninger” som høyrepressen ønsket. Vidnes stilte seg naturlig nok bak regjeringen i den striden: ”Det er ikke vor sak at forsvare regjeringen. Men høire burde ialfald erkjende, at som de norske forsvarsforhold ligger an er der nok foretat fuldt tilstrækkelige foranstaltninger, hvad de militære forhold angaar.”

Det neste avsnittet var i sin helhet et angrep på høyresiden. Høyre ble beskyldt for å prøve å ”benytte den nuværende gunstige anledning til at knække” arbeiderne.

Høyrepressen hadde visst påstått noe slikt som ”at nu kan man da se, hvor langt man kommer med de antimilitaristiske fredsmidler”. Vidnes svarte med det vi kan kalle det sikkerhetspolitiske argumentet mot militæret: Det kunne ikke forsvare Norge, men førte tvert imot til økt sannsynlighet for at Norge skulle bli angrepet fordi andre makter ble mistenksomme. Han håpet høyrepressen ville slippe å få ”en bitter lærepenge” om hva det norske forsvar ville bety i en stormaktskrig. Deretter avsluttet han avsnittet slik: ”Og vi tror ogsaa, at har det norske folk storsind nok til at optræde utad som et enig fredens folk kan vi ogsaa undgaa denne lærepenge.”

I de to siste avsnittene satte Vidnes søkelyset på et ikke-militærpolitisk spørsmål, voldgiftsloven, som han mente Venstre burde ”la fare” for å vise at partiet virkelig ønsket et enig folk. Dette var artikkelens andre hovedmål.

Det første og viktigste målet var *ikke*, slik Stensberg mener, å overbevise arbeiderbevegelsen om at nøytralitetstiltakene var hensiktsmessige. Vi så ovenfor at Vidnes kritiserte høyrepressens angrep på V for å ha foretatt for lite mht. ”utæskende militære foranstaltninger”. Vi så at det var viktig for ham at høyrepressen erkjente at det var ”foretat fuldt tilstrækkelige [militære] foranstaltninger. Vi så at Vidnes ville at høyresiden skulle slutte med ”at saa splittelse og hat”. Dette er mitt hovedpoeng: De to første avsnittene var utvilsomt i sin helhet henvendt til H. Det gjelder også den av Stensberg siterte setning. Det er det avgjørende her. Stensbergs sitatbruk bygger på en misforståelse. Når Vidnes skrev at alle med ansvarsfølelse burde ”gjøre, hvad gjøres kan, for at samle alle i et maalbevisst fredsarbeide til betryggelse av vor nøitralitet og nationale ukrænkelighet”, var det slett ikke noen appell til arbeiderne om å oppgi sin tidligere motstand mot militærbevilgninger – det var en appell til *H* og *høyrepressen*. Høyresiden skulle bl.a. ha ”storsind nok til at optræde som et enig fredens folk”. Tittelen var altså myntet på den.

Ennå har jeg ikke grunnlag til å hevde at Vidnes var motstander også av de allerede trufne foranstaltninger, som få visste rekkevidden av.⁴ Verken 3. eller 4. august kom redaktøren med kritikk av foranstaltningene. Han var tilsynelatende ganske fornøyd med dem fordi de trolig (han antok altså det pga. høyrepressens angrep) var av beskjedne rekkevidde. Sikkert er det iallfall at Vidnes ikke på noen måte ville gi sitt samtykke til enhver militærbevilgning som regjeringen og Stortinget fant nødvendig, snarere understreket han faren ved militærforanstaltninger.⁵

8. august ga "Social-Demokraten" leserne et referat fra statsminister Gunnar Knudsens redegjørelse i Stortinget. Stortinget hadde blitt innkalt igjen pga. krigsutbruddet. Knudsen hadde lagt fram et forslag om bevilgning av 10 millioner til ekstraordinære foranstaltninger. Det var snakk om også rent økonomiske spørsmål, slik som forsyningen av mat og andre nødvendighetsartikler. Men viktigst var det at Stortinget skulle få uttale sin mening om nøytralitetspolitikken.⁶

Partipressen diskuterte hvordan DNAs stortingsgruppe skulle forholde seg til dette.⁷ Det ble også holdt et landsstyremøte og et fellesmøte mellom landsstyre og stortingsgruppe.⁸ Resultatene av møtene var åpenbart besluttet hemmeligholdt, siden referater ikke er å oppdrive.

Jeg har ikke funnet noen kilder som forteller om Vidnes' opptreden på disse møtene. Det som vites om dem, er at Kyrre Grepp, Martin Tranmæl og Ole Lian forsøkte å forhindre at stortingsgruppen skulle godkjenne regjeringens militærtiltak.⁹ Tranmæl brukte etter møtene også sin avis "Ny Tid" til å gi råd til stortingsgruppen. Han skrev bl.a. at det var forventet av gruppen at den fastholdt "det gamle og rigtige standpunkt" – den konsekvente antimilitaristiske linje måtte ikke gis slipp på.¹⁰

Vidnes var mindre tydelig enn Tranmæl da han 13. august kommenterte "Militærforanstaltningene", men tydelig nok til at man kan se at han sto på Tranmæls side.¹¹ Vidnes grep fatt i et "rygte fra stortingskorridorerna om, at den socialdemokratiske stortingsgruppe vil stemme for alle regjeringens militærforanstaltninger". Ryktet var angivelig blitt brukt av borgerpressen som et bevis på at også DNA ville "paakalde vaabenenes magt" for å forsvare Norges nøytralitet når det virkelig gjaldt. "Og skadefro fortæller de", fortsatte Vidnes, "at nu er det bare 'Arbeidet' og 'Ny Tid' som ikke vil forsvare landet". Vidnes antok på sin side at stortingsgruppens holdning berodde på regjeringens og særlig Holtfodts opptreden.¹² Han fortsatte slik: "Imidlertid, om gruppen skulle finde, at den ikke kan motsætte sig, hvad der allerede er gjort av militære foranstaltninger, idet den vel erkjender, at regjeringen paa grundlag av stortingsflertallets stilling til det militære forsvar og gjældende love har hat lovlig adgang hertil, saa ligger heri ingen tilkjendegivelse av, at man er enig i disse foranstaltninger eller anser dem betryggende for landet."

Ved siden av å ta et forbehold om at gruppen kunne komme til å godkjenne tiltakene, fikk Vidnes med dette sagt mye: Han fikk indirekte gjort det klart at gruppen ikke under noen omstendighet måtte gi sin støtte til *mer* enn "hvad der

allerede er gjort”; han fikk indirekte gjort det klart at gruppen primært burde søke å ”motsætte sig” også det som var gjort av militærforanstaltninger – så fremt hensynet til parlamentariske spilleregler ikke gjorde dette umulig; og han berørte også det sikkerhetspolitiske argumentet igjen.

Den neste setningen var en klar anbefaling: ”For vor del mener vi, at anledningen nu er inde til at vise, at en konsekvent hævvelse av socialdemokratiets fredspolitik byder et sikrere og bedre vern for et lands nøytralitet som vort end militaristernes slag paa sverdet.” At Vidnes med dette mente at gruppen skulle motsette seg også det som allerede var gjort av militærforanstaltninger, er svært sannsynlig. For det første må setningen ses i sammenheng med den forutgående. Vidnes konstruerte setningene slik at å godkjenne militærforanstaltningene framsto som uforenlig med å hevde socialdemokratiets fredspolitikk konsekvent. Motsetningen ble konstruert ved at Vidnes etter først å ha gitt klart uttrykk for at stortingsgruppen bare til nød måtte godkjenne de trufne militærtiltak, begynte neste setning slik: ”For vor del [...]”. Det tyder på at Vidnes ville noe *annet* enn å godkjenne tiltakene.

For det andre så vi i forrige del at militærprogrammet i Vidnes’ øyne ikke var åpent for noe som helst tolkning. Han mente DNA burde arbeide for raskest mulig avrustning. Når han ville ha ”en konsekvent hævvelse av socialdemokratiets fredspolitik”, kan han derfor umulig ha ment noe annet enn motarbeidelse av alle militærbevilgninger.

Vidnes fortsatte med å begrunne standpunktet sitt. Han brukte igjen det sikkerhetspolitiske argumentet. Han mente bl.a. at det gjaldt ”at gjøre saa lite ut av militærforanstaltningerne som mulig”, for ellers kunne ”de to verdensflaater” som behersket Nordsjøen, få mistanke til Norges ”helt gjennom fredelige hensigter”. Da kunne situasjonen bli farlig uten at landets borgere var ”istand til at ændre den”.

Deretter forsikret Vidnes at også DNA ville bevare Norges nøytralitet og selvstendighet, og forklarte enda en gang: ”Men som situationen nu er og som den altid vil bli for os kan det alene bedst ske ved en konsekvent hævvelse av socialdemokratiets fredspolitik. ‘Arbeidet’ og ‘Ny Tid’ er aldeles ikke alene om at hævde denne opfatning”. Den setningen var åpenbart myntet på borgerpressen. Han hadde nå to ganger erklært seg som motstander av de militære nøytralitetsforanstaltningene.

Deretter kom han for andre gang med et forbehold; han skrev at hvis stortingsgruppen ikke fant å kunne ”negte sin tilslutning til” det regjeringen hadde gjort, så måtte gruppen motsette seg eventuelle foranstaltninger som bare kunne ”virke utæskende paa de krigførende magter”. Dette forbeholdet var betydeligere enn det første.

Han avsluttet med å gjenta at utsiktene til å bevare nøytraliteten ville ”bli bedre jo mere forsiktig og klok regjeringen” la an nøytralitetspolitikken.

Med denne lederartikkelen tok Vidnes for første gang stilling til hvordan stortingsgruppen burde forholde seg til nøytralitetsbevilgningene. Han rakk ikke å ta stilling flere ganger før Stortinget to dager senere stemte over regjeringens forslag. Det var en mindre klar stilling enn Tranmæls. Vidnes åpnet for både det ene og det andre. Stortingsgruppen ble ikke gitt noen form for advarsel.

Likevel ga Vidnes en klar anbefaling: Tiden var inne for ”en konsekvent hævde av socialdemokratiets fredspolitik”. Han begrunnet standpunktet ved å vise til det sikkerhetspolitiske argumentet. Vidnes kom hele tiden tilbake til det argumentet. I det hele tatt var det mange gjentakelser. De kan tolkes som et tegn på hvor opptatt han var av nøytralitetsspørsmålet.

Det er verdt å merke seg at Vidnes sidestilte sin egen avis med ”Arbeidet” og ”Ny Tid”. Tranmæl hadde tydelig advart stortingsgruppen mot å godkjenne regjeringens militærtiltak.¹³ Tranmæl mente at gruppen burde gå inn for et fredelig politioppsyn som bare skulle protestere mot eventuelle nøytralitetskrenkelser. Når Vidnes sidestilte seg med Tranmæl, undergravde han det forbehold han i samme artikkel tok: at gruppen kunne se seg nødt til å godta regjeringens tiltak. Tilsiktet eller ei, sidestillelsen var en effektiv måte å gi uttrykk for sterk motstand mot alle grader av militærforanstaltninger.

Dermed er det slått fast at ”Social-Demokraten” ikke gikk inn for noen borgfredspolitik etter krigsutbruddet.¹⁴ Vidnes var ikke villig til å gi slipp på antimilitarismen. Og hans syn på militærspørsmålet var tydelig. Han hadde noen måneder tidligere sørget for å utrydde all tvil på det området. Det er ingenting i Vidnes’ ledere som tyder på noe annet enn kontinuitet i hans syn.

Derimot er det ingen tvil om at han var langt vagere etter krigsutbruddet enn han hadde vært i april 1914. Jeg vil mene at det hadde sine fordeler å være uklare. Dersom f.eks. Vidnes tydelig hadde advart stortingsgruppen mot å godkjenne

regjeringens tiltak, ville han nærmest ha vært tvunget til å kritisere gruppen hvis den ikke fulgte advarselen – og han visste at det var svært sannsynlig at den ikke ville gjøre det. En slik situasjon ville ha vært lite heldig siden Vidnes var valgt redaktør av arbeiderbevegelsens hovedorgan. Ulikt det som var tilfellet i april samme år, ville det jo ikke nå være snakk om enkeltstående representanter, men gruppen som helhet, og i den satt bl.a. både partiformann Knudsen og partisekretær Magnus Nilssen.

Debatten etter nøytralitetsbevilgningene

Her skal jeg argumentere for at Vidnes i sine lederartikler etter nøytralitetsbevilgningene avslørte en kritisk holdning til stortingsgruppen. Jeg er altså uenig med blant andre Bjørn Bjørnsen, som skriver at Vidnes etter gruppens stemmegivning “støttet og forklarte på lederplass”.¹⁵

Stortingsgruppen stemte 13. august for at 15 millioner ble stilt til regjeringens disposisjon til ekstraordinære foranstaltninger, inkludert det militære nøytralitetsvernet. 15. august var gruppen også med på å godkjenne den mobiliseringen regjeringen allerede hadde foretatt. Da vedtok Stortinget for lukkede dører:

1. Stortinget godkjenner de til sikring av rikets nøytralitet trufne militære foranstaltninger.
2. Regjeringen bemyndiges til å utrede de utgifter som i tilfelle måtte bli foranlediget ved innkallelsen av den del av rikets stridskrefter, som måtte vise sig nødvendig til sikring av landets nøytralitet.
- 3 a. Stortinget samtykker i at de regulativ for tillegg til hærens tjenestemenn i fred punkt 6 opførte satser for helt familietillegg utbetales med kr. 0.90 pr. dag med et tillegg av kr. 0.30 for barn under 16 år.
- 3 b. at kongen treffer bestemmelser om de regler hvorefter utbetaling av familietillegg skal skje.

Første punkt vedtok Stortinget enstemmig. Tredje punkt var gruppen gått sterkt inn for. Andre punkt gikk gruppen imot. Den foreslo istedet, forgjeves: ”Regjeringen bemyndiges til å utrede de utgifter som i tilfelle måtte foranlediges ved avlønning av de innkalte mannskaper.”¹⁶

Det hadde altså vært lukkede dører. Gruppen kunne ikke fortelle offentligheten om stemmegivningens begrunnelse. Det medførte spekulasjoner omkring stortingsgruppens motiver, dvs omkring hva de hadde ment med stemmegivningen.

Storingsgruppens støtte til nøytralitetsforanstaltningene avstedkom debatt. Noen støttet gruppen, bl.a. Torgeir Vraa i "Fremtiden", som angrep dens kritikere.¹⁷ Opposisjonen anført av Martin Tranmæl reiste en proteststorm mot gruppen, og dermed mot partiledelsen.¹⁸ Opposisjonen mente støtten til militærforanstaltningene betydde et brudd med partiets militærprogram.

Av et brev Vidnes skrev til Kyrre Grepp 21. august, ser vi at Vidnes etter nøytralitetsbevilgningene bestemte seg for å opptre som en støttespiller for gruppen, selv om han samtidig åpnet for at gruppens stemmegivning kunne nødvendiggjøre endringer i militærprogrammet. Han skrev bl.a.: "Det er ikke andet for end foreløbig at stille sig mest mulig loyal, men det blir nødvendig for vor 'militærkomite' at ta spørmaalet op til grundig behandling saa vi kan faa en utførlig utredning forelagt for vore partiforeninger før næste landsmøte. Jeg skal nu gaa i gang med forarbejderne hertil saa skal du faa nærmere underretning om eventuelle møter i komiteen."¹⁹

Bjørnsen sikter trolig til den eneste lederen der Vidnes direkte omtalte stortingsgruppens stemmegivning, nemlig "Krigen og vi".²⁰ Lederen var henvendt til høyrepressen. Høyrepressen hadde visst forundret seg over "at socialdemokraterne i tinget motsatte sig yderligere militære foranstaltninger [...], endskjønt de hadde været med paa at godkjende dem som allerede er truffet". Høyrepressen mente det var å gjøre seg skyldig i en inkonsekvens. Vidnes var uenig: "Forholdet er ganske simpelt det, at socialdemokraterne holder fast ved sin fredspolitik i motsætning til borgerpartiernes militaristpolitik." Det var en ganske klar benektelse av at stortingsgruppen med sin stemmegivning hadde brutt med bevegelsens antimilitaristiske prinsipper, noe Tranmæl hevdet at gruppen hadde gjort.²¹ Vidnes forklarte deretter den påståtte inkonsekvens. Han skrev at gruppen hadde stemt "ut fra den betragtning" at nøytraliteten "selvsagt maatte hævdes", at regjeringen etter "de parlamentariske forhold og gjældende love" hadde handlet med full rett, at foranstaltningene hadde "været av et forholdsvis beskedent omfang og av en helt fredelig karakter", og til slutt at DNA ikke hadde makt "til at gjennomføre *sin* nøytralitetspolitik".

Deretter kom Vidnes med noen sikkerhetspolitiske betraktninger. Han mente alle burde innse at "en helt ut fredelig hævvelse" av nøytraliteten var den mest effektive framgangsmåten. Han skrev at Keilhau hadde innsett det, "ti han vilde ikke, at det skulde gaaes videre med militærforanstaltningerne end der allerede er gjort".

(Vidnes mente tydeligvis det var en avgjørende forskjell mellom det å godkjenne de trufne foranstaltningene på den ene siden, og det å gå videre med dem på den andre.) Han beklaget at Holtfodt hadde fått lov til å gå lengre.

Det kan ikke benektes at Vidnes med ”Krigen og vi” stilte seg bak stortingsgruppen. To beslektede poenger skal imidlertid framheves. Det første og viktigste er at Vidnes ikke egentlig ga sin støtte til et militært nøytralitetsvern, iallfall ikke hvis vi legger Tranmæls forståelse til grunn. Ifølge Tranmæl hadde nøytralitetsvernet ”pligt til at skride ind med magtmidler” dersom nøytraliteten ble krenket, i motsetning til et politiopsyn, som bare skulle ”øve kontroll og protestere”.²² Vidnes la til grunn en bredere forståelse av ”militærforanstaltninger”; han mente at begrepet ikke nødvendigvis betydde væpnet reaksjon på nøytralitetsbrudd. Det var derfor han stilte seg bak stortingsgruppen; han trodde den hadde stemt ”ut fra den betragtning” at militærforanstaltningene var av ”en helt fredelig karakter”. Vi kan si at støtten var gitt med forbehold.

Det andre poenget er at Vidnes altså ikke visste sikkert hva stortingsgruppen hadde lagt i sin stemmegivning, og heller ikke hvor vidtrekkende foranstaltningene var. Han *antok*, i det minste offentlig, at det var snakk om foranstaltninger av ”en helt fredelig karakter”.

Dagen etter, 18. august, gjenga ”Social-Demokraten” en lederartikkel i ”Arbeidet”.²³ Scheflo, avisens redaktør, tok ikke tydelig stilling til stortingsgruppens støtte til nøytralitetsbevilgningene. Han håpet i det lengste, skrev han, at gruppen hadde ”lagt den mening i sin votering, at Norge ikke skal mobilisere mere end hvad der er nødvendig for et politiopsyn.” Vi ser at Scheflo som Vidnes langt fra var sikker på at nøytralitetsvernet ville reagere med militærmakt på eventuelle nøytralitetskrenkelser. Dersom det var et politiopsyn gruppen var gått inn for, ville Scheflo tilsynelatende kunne gi den sin støtte.

Vidnes skrev en hale. Han skrev at ”’Arbeidets’ opfatning av gruppens holdning i tinget vistnok omtrent [var] i overensstemmelse med gruppens egen”. Ifølge Vidnes var det grunn til å tro at gruppen hadde fastholdt militærprogrammet ”i sin fulde utstrækning” og at støtten til nøytralitetsforanstaltningene ikke betydde noen ”principiell avvikelse fra dette”. Han fortsatte: ”Det ligger i sakens natur, at et sjøforsvar, som ikke betyr mer end en vandkaraffel [...] overfor stormagternes flaater ikke kan bli andet end et opsyn, et vakthold om vor neutralitet.” Øyensynlig var

forsvaret i Vidnes' øyne så svakt at han ikke kunne forestille seg at det ville prøve å bruke militærmakt. Han skrev at det kunne være og var delte meninger om hvor langt man skulle "gaa med militærforanstaltninger til et saadant vakthold", men at det i hvert fall ville være farlig å følge høyresidens anvisninger. Høyresiden hadde som nevnt ivret for mer vidtgående foranstaltninger. Deretter begrunnet Vidnes politioppsynslinjen; han skrev at en offentlig protest overfor en nøytralitetskrenkelse ville være "virkningsfuldere" enn et forsøk på å benytte militærmakt.

Heller ikke her fikk stortingsgruppen noen uforbeholden støtte i hovedorganet. Vidnes stilte seg riktignok bak den, men det gjorde han ganske tydelig ut fra den antakelse at nøytralitetsstøtten ikke betydde noen "principiel avvikelse" fra militærprogrammet. Spørsmålet blir da hvordan Vidnes oppfattet dette militærprogrammet. Det svaret ga han ikke direkte, men dette er en rimelig tolkning av sitatene ovenfor: Vidnes støttet gruppen fordi han antok at den bare hadde ment å stemme for et oppsyn, et vakthold. Iallfall er dette en rimelig tolkning av Vidnes offisielle tekster.

Det er imidlertid tvilsomt om selv den forbeholdne støtte Vidnes ga stortingsgruppen, bør tillegges særlig stor vekt. At Vidnes ikke tok til motmæle mot all den kritikken gruppen ble utsatt for, er kanskje det tydeligste tegn på at han selv var kritisk til gruppen. Fra så vel parti- og ungdomslag som fra fagforeninger strømmet det inn protestresolusjoner, og partipressen var også overveiende kritisk til stortingsgruppens opptreden; skal vi tro Tranmæl, var det bare Torgeir Vraa i "Fremtiden" som støttet gruppen.²⁴ Vraa ikke bare tilbakeviste påstandene om programbrudd, han krevde et oppgjør med kritikerne.²⁵

I "Social-Demokraten" ble det ikke gjort noe forsøk fra redaksjonen på å argumentere mot de kritiske røstene, verken på lederplass eller ellers. Avisen gjenga stadig i kort form protestresolusjoner, men såvidt jeg har oversikt over uten kommentarer. Én gang fant Vidnes det nødvendig å påtale kritikken, men heller ikke da tok han til motmæle mot påstanden om programbrudd. Det var Grünerløkkens ungdomslags ord om at "den norske arbeiderklasse ingen repræsentation længer har i Norges storting" som fikk ham til å reagere nok til å skrive en kort hale, der han kritiserte uttalelsen.²⁶ Denne reaksjonen viser for øvrig at Vidnes kunne ta til motmæle mot kritikerne når han fant det påkrevd, så den øvrige taushet blir desto mer talende.

I de påfølgende ukene skrev ikke Vidnes direkte om stortingsgruppens opptreden. Derimot kom han med noen generelle tanker om sikring av nøytraliteten. Det var tydelig at krigsutbruddet ikke hadde endret Vidnes' syn på de små lands evne til å forsvare seg militært; fremdeles mente han at selvstendigheten best ble sikret ved avrustning. Han kom stadig innom Belgia, et relativt lite land som hadde mobilisert og forsøkt å forsvare seg, men som var blitt okkupert av Tyskland.²⁷

21. august spurte Vidnes: "Hvad værdi har nøytralitetsvernet vist seg at ha i den nuværende krig?"²⁸ Han vedgikk at det muligens hadde "nogen *militær værdi*"; men han mente at det "neppe" hadde "været tilstrækkelig". Han viste til eksemplet Belgia; han spurte om hva belgierne hadde "opnaad ved sit heltemodige forsvar for sin nøytralitet". Han svarte selv: "De har opnaad at tyskerne [...] nu truer med til straf at ta land fra Belgien." Vidnes brukte dette som argument for å tilbakevise påstanden om at land som ikke ville forsvare sin nøytralitet, ikke kunne vente å få den respektert. Vidnes skrev at sosialdemokraten alltid hadde hevdet at det eneste håp et lite land hadde, var at nøytraliteten "ved sin moralske egenvekt" forsvarte seg selv.

Uken etter skrev Vidnes om Belgia og Luxemburg. Begge lands nøytralitet var garantert av stormaktene, men den var ikke blitt respektert. Ifølge Vidnes viste dette faktum at andre makters garantier ikke hadde "nogen værdi".²⁹ Vidnes opplyste at sosialdemokratiet istedet holdt på "den *erklærte nøytralitet*". Han mente Nederlands skjebne var et bevis på den erklærte nøytralitets fortreffelighet. Nederland, som hadde erklært seg nøytralt ved krigsutbruddet, var med Vidnes' ord "blit skaaet for krigen, endskjønt ogsaa det laa adskillig i veien for den tyske fremrykning mot vest".

Vidnes benektet at bevaring av nøytraliteten avhengig av at den ble forsvart militært med den militære styrke som landet kunne reise, slik "forsvarsvennerne" påsto. Luxemburg, som ifølge redaktøren hadde sluppet langt lettere krigen enn Belgia, hadde nemlig "intet militært forsvar, ikke engang et grenseværn eller et politiopsyn ved grensene". Vidnes konkluderte derfor med at nøytraliteten – jf. hensynet til folkeretten – "ikke forpligtet landet til at holde noget forsvar".

Han viste til den tyske framrykningen på alle fronter og sa at "det belgiske forsvar av den garanterte nøytralitet" muligens ville medføre at landet mistet sin selvstendighet. Han var ikke i tvil om hva Belgia *burde* ha gjort: "Hadde Belgien *erklæret* sig nøytralt og forholdt sig passivt, vilde det ha været forskaaet for krigens rædsler likesom Luxemburg, og dets selvstændighet vilde ikke ha svævet i den fare

den nu gjør.” Vidnes var ikke bare interessert i Belgia, han mente andre ”smaa lande” måtte ta lærdom av dets eksempel. Han konstaterte at det var ”en sørgelig sandhet, at det ikke nytter for de smaa at spise kirsebær med de store.”

Noen dager senere kom Vidnes med en helt konkret anbefaling: ”De smaa nationers bedste og sterkeste forsvar vil [...] utvilsomt være avvæbning, det og intet andet.”³⁰

Med lederne om Belgias og andre små lands nøytralitet avslørte Vidnes tydelig at han var motstander av tanken om militært nøytralitetsvern. Men siden han hadde stilt seg bak stortingsgruppen bl.a. nettopp ut fra den antakelse at den ikke hadde stemt for noe annet enn et politioppsyn, kan de vanskelig alene brukes til å hevde at han var kritisk til gruppen. Da er fraværet av støtte mot opposisjonens angrep et bedre tegn.

I slutten av september tok Vidnes utgangspunkt i venstrepressens skrivelser om det neste valget. Venstrepressen stolte angivelig på at det ville ”opstaa splittelse” i DNA pga. uenighet om militærpolitikken slik at V kunne dominere valget.³¹ Det var ifølge Vidnes ”et forfængelig haab”. Han skrev at DNA ikke hadde ”ændret standpunkt i militærspørsmålet” og at partiet ikke aktet ”at opgi den intransigente holdning” som det hadde inntatt. Kritikerne mente, som vi har sett, nettopp at stortingsgruppen i august ikke hadde vært ”intransigent”. Deretter skrev Vidnes: ”De uoverensstemmelser som der endnu maatte være i vort parti angaaende vor stilling til militarismen, vil bli, det føler vi os overbevist om, saa grundig og utvetydig avgjort paa næste landsmøde, at venstrepressen skal faa lite at fare med i saa henseende.”

Debatten etter nøytralitetsbevilgningene ble ikke nevnt, men den var høyst sannsynlig kilden til uttalelsene i venstrepressen. Når Vidnes benektet at DNA hadde ”ændret standpunkt”, var det utvilsomt en benektelse av at stortingsgruppens stemmegivning i august betydde at partiet hadde endret syn. Utsagnet om at partiets holdning var like ”intransigent” som før, kan tolkes på to måter. Det kan leses som en benektelse av at stortingsgruppen hadde opptrådt forsonlig; og det kan leses som en innrømmelse av at gruppen hadde sviktet programmet, men at DNA like fullt hadde beholdt sin gamle, uforsonlige holdning. Etter min vurdering er den andre tolkningen mest rimelig, ikke minst på bakgrunn av at Vidnes hevdet at uoverensstemmelsene ville bli så ”grundig og utvetydig avgjort paa næste landsmøde”. Alle som kjente til Vidnes’ klare meninger, må ha skjönt at det betydde at han så fram til en

radikalisering av militærprogrammet. Altså la ikke redaktøren Vidnes (den offisielle Vidnes) altfor mye skjul på at han var uenig med stortingsgruppen.

I virkeligheten var Vidnes enig med opposisjonen. Samme dag som han for alvor avslørte sitt syn på stortingsgruppen, skrev han også et brev til Kyrre Grepp.³² ”Diskussionen om stortingsgruppen har jeg sandt at si ikke saa meget at indvende mot”, meddelte Vidnes. Det kunne jo ikke være noen annen årsak til den manglende støtten han ga gruppen – og det vil jeg altså mene at hovedorganets våkne lesere må ha skjønt.

Vidnes skrev videre at han syntes diskusjonen hadde vært ”noksaa saklig”, med unntak av Grünerløkkens ungdomslags omtale av gruppen, som vi da også har sett at han tok avstand fra i ”Social-Demokraten”. Han fortsatte: ”Særlig synes jeg at Tranmæl har været god til at hævde *vort standpunkt* paa en saklig og grei maate” [uthevet av MM]. Vi husker at Vidnes før Stortinget skulle ta avgjørelsen om nøytralitetsforanstaltningene, hadde stilt seg på linje med Tranmæl. Han hadde altså samme syn som Tranmæl etterpå også – og han omtalte vel å merke dette synet som ”vort standpunkt”. Vidnes fortalte Grepp at diskusjonen allerede hadde ”gjort virkning” blandt gruppens medlemmer, før han til slutt avslørte en viss skadefryd: ”Det er kommet som jeg sa til dem. Saa nu kan de ha det saa godt – meg vilde de ikke høre paa.” Om han med dette bare siktet til 13. august-lederen, er usikkert. Det er ikke utenkelig at Vidnes hadde gitt gruppen en muntlig anbefaling også, f.eks. på et av møtene der militærforanstaltningene ble drøftet.

Så er spørsmålet om Vidnes’ oppfatning av stortingsgruppens opptreden hadde endret seg til det verre i løpet av ukene etter stemmegivningen i tinget. En sammenligning av hans to brev til Grepp peker i den retning: Han fordømte ikke gruppen i 21. august-brevet, han skrev bare at han skulle begynne forarbeidene til nytt militærprogram – 25. september hadde han tydeligvis kommet til den erkjennelse at en radikalisering var nødvendig.

Hvis Vidnes ble mer kritisk etter hvert, er dette en sannsynlig forklaring: Det ble snart åpenbart at stortingsgruppen hadde ment å stemme for noe mer enn et politioppsyn, for et militært nøytralitetsvern. F.eks. sa partisekretæren og stortingsrepresentant Magnus Nilssen i en tale i begynnelsen av september at ”vi er pliktig til at bruke, hvad vi har, for at verge vor nøytralitet”.³³ Det er rimelig å anta at en slik uttalelse bidro til å fjerne den lille usikkerhet som var knyttet til stortingsgruppens motiver.

Oppsummering

Jacob Vidnes' oppfatning av militærspørsmålet ser ikke ut til å ha endret seg etter krigsutbruddet. Han var fremdeles en motstander av militærvesenet i alle dets former, slik vi så i forrige del. Påstanden om at Vidnes argumenterte for at DNA måtte stille seg bak regjeringens militærtiltak, har ingen støtte i kildene, og før nøytralitetsbevilgningene skulle behandles i Stortinget, stilte redaktøren seg på linje med Tranmæl: gruppen måtte om mulig motarbeide militærbevilgningene. Etter at bevilgningene, med gruppens tilslutning, var et faktum, unnlot Vidnes å forsvare gruppen mot opposisjonens kritikk, som han i et brev til Grepp sa seg enig i.

Komitéarbeid og partilandsmøte

Vidnes var formann i den militærkomiteen som var blitt nedsatt av landsstyret i februar 1914, og som for øvrig besto av Carl Bonnevie, Kyrre Grepp, Ole Lian og Sverre Iversen.³⁴ Mandatet hadde opprinnelig vært å utarbeide "en fremstilling av militærspørsmålets nationale og internationale stilling efter Wiener-kongressen og i forbindelse dermed utarbeide [...] forslag til beslutning paa landsmøtet i 1915".³⁵ Da krigsutbruddet medførte at denne kongressen ble avlyst, gjensto å drøfte spørsmålet på hjemlig grunn, og naturlig nok måtte dette skje i lys av stortingsgruppens tolkning i august 1914. Det viktigste resultatet var en radikalisering av militærprogrammet. Dersom det rådende syn på Vidnes' holdning til nøytralitetsbevilgningene hadde stemt, ville det etter min vurdering ha vært naturlig å se hans støtte til dette programmet som en nyorientering. Men heller er det snakk om kontinuitet. Vi skal for øvrig se at Vidnes ikke bare *ble med på* en radikalisering, men at han var en pådriverne bak den.

I august 1914 hadde, som vi har sett, Vidnes fortalt Grepp at han skulle begynne med "forarbeiderne" til komiteens arbeid. Komiteen kom imidlertid igang med arbeidet først utpå nyåret i 1915, da Grepp var tilstrekkelig restituert etter sykdom til å gjenoppta sin politiske virksomhet.³⁶ Komiteens møter var han likevel sjelden i stand til å delta på, ser vi av Vidnes' brev.³⁷

I første halvdel av februar 1915 sendte Vidnes et førsteutkast til en innstilling han selv hadde forfattet til Grepp. Utkastet har jeg ikke funnet, men Vidnes' kommentar til det har vi.³⁸ Vidnes mente hans forslag til innstilling "ialfald" var "klar[t] og tydelig nok". Antakelig mente han med dette at utkastet foreskrev ubetinget avrustning så klart at det ikke var rom for tvil.

Nøyaktig hva komiteen hovedsakelig hadde diskutert, kommer ikke fram av brevet, men det er sannsynlig at hovedspørsmålet var hvor radikalt DNA burde gå til verks for å avruste. Ut fra brevet ser det ut til at Vidnes' utkast hadde tilslutning fra Iversen og Lian. At Bonnevie ikke var enig, er neppe overraskende, og han skrev også en artikkelrekke i hovedorganet der han framhevet betydningen den internasjonale situasjonen.³⁹ Vidnes skrev i brevet: "Bonnevie har det ikke godt. Han er naa næsten enig med os men ... Han kan heller ikke si at vi ikke nu er tydelige og klare nok [...]". Det syns å ha vært klart allerede i februar at Bonnevie ville komme med en minoritetsinnstilling, slik han kom til å gjøre. Vidnes meddelte Grepp at Bonnevie hadde ytret ønske om å konferere med resten av stortingsgruppen. Vidnes og de andre hadde gitt ham lov til det, men samtidig avvist "ethvert forsøk paa at blande gruppen ind i komiteens behandling av saken".

Vidnes' utkast var radikalt nok til å glede Martin Tranmæl, som fikk det oversendt fra Grepp. Tranmæl omtalte utkastet som "overraskende bra, bedre end ventendes".⁴⁰ Riktignok ba han Grepp arbeide for å få "stilen knappere" og "grundtonen mer aggressiv". Særlig var Tranmæl opptatt av å bli kvitt det han kalte "denne national-borgerlige fraseologi". Trolig refererte han til det vi kan kalle "patriotiske" vendinger. Venstrefløyen i norsk arbeiderbevegelse var lite begeistret for det nasjonale, i noen grad i motsetning til den gamle retning.⁴¹ Vidnes hadde på sin side flere ganger argumentert for – i polemikk med borgerpressen – at det var patriotisk å arbeide for avrustning, fordi dette etter hans vurdering ville trygge landets selvstendighet.

Grepp kom med forslag som jeg heller ikke har funnet. Vidnes svarte: "Er enig i dine betragtninger. Ingen, som ikke vil en 'klar og hensynsløs avvæbning' skal faa det minste fnug at trænge sig paa."⁴² Antakelig hadde Grepp foreslått en enda klarere innstilling. I alle fall ser vi at også Vidnes var opptatt av at militærprogrammet klarest mulig skulle foreskrive ubetinget avrustning. Ingenting tyder på noen avstand mellom ham og Grepp på dette punktet.

Flertallet i komiteen (alle unntatt Bonnevie) gikk med på en innstilling som først og fremst innskjerpet partiets avrustningslinje. Konklusjonen/programforslaget – som heller ikke Bonnevie hadde innvendinger mot – ble gitt en ny formulering: ”a) avvæbning, b) stedsevarende nøytralitet, c) obligatoriske ubetingede voldgiftsavtaler”.⁴³ Den viktigste endringen var at ”militarismens avskaffelse” var byttet med det klarere ”avvæbning”. I flertallsinnstillingen var det også med en bindende anvisning for hvordan programmet skulle forstås. Her het det bl.a. at partiet med ”militarismens avskaffelse” alltid hadde ment ”fuldstendig avvæbning, gjennomført saasnt det har faat flertal, uten hensyn til hvordan avvæbningsspørsmålet staar i andre lande, uten hensyn til om et eller flere av disse vil avvæbne eller ikke.” Vi husker at Vidnes hadde hevdet det samme i april 1914 i striden med Bonnevie. Bonnevie hevdet også i sin mindretallsinnstilling at DNA måtte ta hensyn til de internasjonale forhold.⁴⁴

I påsken ga landsstyret sin tilslutning til flertallsinnstillingen.⁴⁵ Noen dager senere offentliggjorde ”Social-Demokraten” innstillingen, og Vidnes kommenterte den. Han skrev at programforslaget ikke inneholdt noe nytt. ”Det inneholder kun, hvad der f.eks. er præcisert av partiets formand i stortinget under militærdebatterne ifjor og hvad vi har ment er partiets stilling til denne sak”.⁴⁶ Når forslaget likevel ikke var overflødig, var dette fordi den indre debatten hadde vist at ”opfatningen av hvorledes partiets antimilitaristiske program skulde forstaaes, ikke er klar paa alle hold.” Vidnes skrev at partiets stilling til det militære forsvar var ”en konsekvent og hensynsløs motstand mot det i alle dets former.” Det var denne stilling som hadde vært så viktig for ham å få inn i programmet, så vi i brevene han skrev til Grepp.

Vidnes brukte mye plass i lederen til å gjenta og understreke hvor klart programforslaget var. Han skrev at komiteen og landsstyret hadde ”foreslaaet at sætte ’avvæbning’ i programmet istedetfor ’militarismens avskaffelse’ for at bortrydde enhver tvil om indholdet.” Han skrev også f.eks. at programforslaget var ”saa skinnende klart, saa knapt og koncentrert, saa utvetydig og bestemt, at ingen kan være i tvil om det.”

Vidnes sa at militærkomiteen ikke hadde tatt stilling til stortingsgruppens holdning til nøytralitetsbevilgningene, men at gruppens holdning ville ”bli forelagt landsmøtet til behandling og uttalelse. Og hvad landsmøtet uttaler derom, maa bli rettesnoren for vore stortingsmænds optræden i lignende situationer i fremtiden.” Ifølge Vidnes var det uansett landsstyrets mening ”at partiet altid og under alle

forhold skal føre en absolut og konsekvent avvæbningspolitik.”⁴⁷ Det er ingen tvil om at dette var Vidnes’ egen mening også. Jeg vil også mene at Vidnes med denne artikkelen ga nokså tydelig uttrykk for en kritisk holdning til stortingsgruppen. Det var underforstått at stortingsgruppen ikke måtte opptre som i august 1914 en gang til. Underforstått ville det bety at gruppen gjorde seg skyldig i enda et programbrudd.

Reaksjonen i arbeiderpressen på komiteens innstilling var for øvrig positiv. Selv Vraa, som jo hadde støttet nøytralitetsbevilgningene, var fornøyd med det radikaliserede avvæbningsprogrammet, og mente som komiteen at den nye formen ikke innebar noen endring fra det som tidligere var hevdet av DNA.⁴⁸

Behandlingen av militærspørsmålet på landsmøtet begynte med at Vidnes redegjorde for hvordan partiet hadde ”stillet sig til spørsmålet ut gjennom tiden.”⁴⁹ Han kom her, via en historisk gjennomgang, inn på stortingsgruppens stemmegivning i august 1914 og den påfølgende debatt i partipressen, som sammen med tidligere debatter, slik han også understreket, hadde fått betydning for komiteens arbeid. Hovedpoenget var dette: ”Kjernepunktet i indstillingen er uttalelsen om, at man nu maa slaa fast, at meningen med partiets program siden 1906 ikke har været andet end avvæbning – avvæbning snarest mulig og uten hensyn til avvæbningsspørsmålets stilling i andre land.”⁵⁰ Uttalelsen hadde fått ”en saa sterkt pointert form” for å forhindre andre tolkninger, sa Vidnes. Konklusjonen i innledningsforedraget var at man bare kom militarismen til livs med en ”konsekvent avvæbningspolitik”; det var ”den eneste maate, hvorpaa vi kan vareta vort lands interesser”.⁵¹

På tross av innstillingens tydelighet kom Vidnes med et tilleggsforslag som kunne uttrykke, med hans ord, ”landsmøtets opfatning av en situation, som den stortingsgruppen var oppe i ifjor”. Trolig var forslaget utformet sammen med Grepp i samarbeid med Tranmæl.⁵² Det lød: ”Som følge herav kan vore stortingsrepresentanter heller ikke stemme for bevilgninger til et væbnet nøytralitetsvern.”⁵³ Stortingsgruppen reagerte kraftig på dette tillegget, som de tolket som en mistillitsuttalelse. ”Vidnes’ forslag er i realiteten et mistillidsvotum”, sa f.eks. Buen.⁵⁴ Gruppen truet med å nekte å la seg renominere ved høstens stortingsvalg dersom tillegget ble vedtatt. Vidnes så i likhet med flere andre talere annerledes på forslaget. Poenget var angivelig ikke å uttale noe om stortingsgruppens opptreden året før, men å ”fastslaa et princip for fremtiden.”⁵⁵

Gruppen godtok en formulering der det fremdeles het at ”vi” skulle motsette oss ”foranstaltninger til iverksættelse av væbnede nøttralitet”, men også ble presisert at landsmøtet ikke ville kritisere gruppens stilling i august 1914. Det var en setning til: ”Likesom stortingsgruppens optræden under krigssituationer i fremtiden, før avvæbning er gjennomført, maa være gjenstand for organisationsmæssig avgjørelse i henhold til partiets love for de enkelte tilfælde.”⁵⁶ Dette betydde at det i slike situasjoner var landdstyret eller landsmøtet som skulle ha det avgjørende ord.

Flertallsinnstillingen, med nevnte tillegg, ble vedtatt mot åtte stemmer. Programforslaget/konklusjonen ble vedtatt mot tre stemmer.⁵⁷ Tillegget var en viktig seier for Vidnes og hans meningsfeller, for en linje Martin Tranmæl gjerne omtalte som ”organisjonslinjen”.⁵⁸ Den innebar at landsstyrets myndighet ble styrket på bekostning av stortingsgruppens. Dermed sto stortingsrepresentantene i mindre grad fritt til å følge egen overbevisning, noe som trolig minsket sannsynligheten for framtidige godkjennelser av militærbevilgninger.

Militærstreiksspørsmålet var blitt holdt utenfor militærdebatten på landsmøtet, og det var heller ikke nevnt i innstillingen. Spørsmålet ble behandlet for seg selv etter militærdebatten. Enstemmig og uten debatt vedtok landsmøtet, etter forslag fra Tranmæl, bl.a. følgende: ”Spørsmålet om militærstreik, som forutsættes støttet av en faglig aksjon, omsendes til foreningerne til behandling.”⁵⁹ Det innebar et gjennombrudd for Tranmæls antimilitaristiske oppfinnelse. Kilder til Vidnes’ meninger om militærstreiksspørsmålet i denne perioden (1914-15) har jeg ikke funnet.

Vidnes var fornøyd etter landsmøtet. Han skrev i en leder at det hadde ligget ”et friskt og radikalt pust” over møtet.⁶⁰ Han fant borgerpressens forbauselse over landsmøtets beslutninger latterlig; han hevdet at borgerpressen godt visste at det landsmøtet hadde ”præcisert”, alltid hadde ”været partiets opfatning i de sidste ni aar”. Vidnes understreket at den nye og ”klarere definition” var gitt fordi ”enkelte partifæller gjorde den gamle form til gjenstand for fortolkninger”. Han hadde utvilsomt stortingsgruppens holdning til nøytralitetsbevilgningene i tankene – trolig også Bonnevis uttalelser våren 1914. Det nye programmet var ifølge Vidnes både motivert og formet slik at det ikke var ”til at misforstaa”.

Vidnes understreket at det forkastede tilleggsforslag ikke hadde vært ment som en mistillitsuttalelse. Han skrev at reaksjonene berodde ”paa en fuldstændig misforstaaelse”. Han skrev at det sentrale hadde vært å få vedtatt ”en principiell uttalelse *for fremtiden*.”

Til slutt hevdet Vidnes at arbeiderbevegelsen var svært samstemmig i synet på militærspørsmålet, med henvisning til de nesten enstemmige beslutninger på landsmøtet. Slik tilbakeviste han borgerpressens skriverier om ”avskallinger” i partiet. Om borgerpressen hadde siktet til organisatorisk splittelse eller f.eks. muligheten for at deler av høyrefløyen ville søke over til Venstre, kommer ikke fram.

J. Bjørgum framstiller Kyrre Grepp som militærkomiteens strateg. Hun skriver f.eks.: ”Resultatet av Grepps taktikk, med Tranmæls bistand, var at flertallet i komiteen ble med på et forslag som var tilfredsstillende for opposisjonen og som i hovedsak gikk ut på å innskjerpe partiets avvæpningslinje.”⁶¹ Jeg har ikke funnet kilder som tyder på at dette ikke stemmer. Jeg vil mene at Grepp må ha hatt en nokså takknemmelig jobb med å få med seg flertallet, selv om han var den eneste som representerte opposisjonen. Lian hadde i august 1914 forsøkt å forhindre at stortingsgruppen ga sin støtte til nøytralitetsvernet. I september 1914 hadde han gitt uttrykk for en kritisk holdning til stortingsgruppens opptreden⁶² At Vidnes også var kritisk til gruppen, så vi i forrige kapittel. Når det gjelder komitéarbeidet, later det til at Vidnes ikke ivret mindre enn Grepp og Tranmæl for at innstillingen skulle anbefale en ”klar og hensynsløs avvæbning”. Denne iver var helt i overensstemmelse med det syn Vidnes hele tiden hadde hevdet, f.eks. våren 1914.

Oppsummering

Vidnes var formann i den komiteen som i forkant av 1915-landsmøtet utarbeidet en innstilling til et nytt militærprogram. I komiteen gikk han, sammen med i første rekke Kyrre Grepp, inn for et tydelig program som ikke åpnet for tolkninger. Han fikk gjennomslag for dette synet, og ”Militarismens avskaffelse” ble til det klarere ”avvæbning”. Også flertallet på landsmøtet ga sin tilslutning til innstillingen. Vidnes nevnte ingenting om direkte aksjonsformer.

Avslutning

Jeg har argumentert mot den rådende oppfatning i litteraturen: at Vidnes etter krigsutbruddet var en forkjemper for borgfred og en av stortingsgruppens støttespillere etter at gruppen stemte for regjeringens nøytralitetsforanstaltninger. Jeg

har trukket fram et privat brev som det endelige bevis på at han i virkeligheten var kritisk til stortingsgruppens opptreden. Men først og fremst har jeg lagt vekt på å vise at Vidnes også offentlig avslørte en kritisk holdning.

Vidnes rådet stortingsgruppen til å motarbeide de nøytralitetsforanstaltningene som regjeringen hadde foretatt etter krigsutbruddet, og det var heller ikke noen uforbeholden støtte han ga gruppen da den likevel stemte for foranstaltningene. Ved siden av at han i sine lederartikler viste seg som en motstander av militærforanstaltninger generelt, er det særlig grunn til å understreke at han aldri forsvarte gruppen mot opposisjonens kritikk. Fraværet av direkte kritikk av gruppen i "Social-Demokraten" skyldtes trolig Vidnes' stilling; det ville nærmest ha vært utenkelig at hovedorganet skulle angripe partiledelsen – og dermed så å si delta i opposisjonens kampanje mot den.

I det andre kapitlet så vi at Vidnes akkurat som Grepp ivret for en innskjerping av partiets avvæpningspost. Vidnes, som var formann i militærkomiteen, ønsket et program som foreskrev en "klar og hensynsløs avvæbning". Han fikk gjennomslag for dette synet på landsmøtet. Etterpå var han fornøyd med hvor utvetydig det nye militærprogrammet var blitt.

Relativt sett befant han seg etter krigsutbruddet trolig noe lengre "til venstre" enn våren 1914 i synet på militærspørsmålet. Mens han i april 1914 hadde på linje med hele stortingsgruppen unntatt Bonnevie og Bergersen, skilte han seg i sin oppfatning av nøytralitetsbevilgningene fra gruppens *flertall*. Dette var som nevnt trolig en viktig årsak til at Vidnes uttalte seg nokså forsiktig. På 1915-landsmøtet gikk derimot nesten alle inn for et radikaliseret militærprogram. Gitt at stemmegivingen uttrykte delegatenes oppfatning, kan det vanskelig hevdes at Vidnes' relative posisjon fremdeles var til venstre for partiledelsens.

DEL 3: INTERNASJONAL ORIENTERING 1914-1917

Verdenskrigen brøt ut uten at 2. Internasjonales uttalelser om kamp mot krigen ble fulgt opp med handling. Tvert imot stemte de sosialdemokratiske partiene med få unntak for krigsbevilgninger, ut fra tesen om? at det gjaldt en forsvarskrig. Det gjaldt bl.a. det tyske arbeiderpartiet, Sozialistische Partei Deutschlands (SPD), som tradisjonelt hadde vært organisasjonens toneangivende parti. Første kapittels emne er hvordan Vidnes så på de krigførende lands sosialdemokratier, i all hovedsak SPD.

For mange sosialister ble både SPDs og andre arbeiderpartiers krigsstøttepolitikk stående som et uttrykk for Internasjonalens sammenbrudd.¹ Kontakten ble brutt mellom sosialdemokratene i de land som krigen mot hverandre.² Forsøk ble helt fra begynnelsen gjort på å gjenopprette kontakten, men de slo feil. Delvis som en reaksjon på disse feilslåtte forsøk oppsto i 1915 Zimmerwald-bevegelsen, som om ikke fra starten så iallfall med tiden kom til å stå i opposisjon til 2. Internasjonale. Spørsmålet om internasjonal orientering skapte uenighet innen DNA. Den nye retning mente partiet burde gå med i Zimmerwald-bevegelsen, mens den gamle graviterte mot 2. Internasjonale. Som nevnt dreide uenigheten seg både om hvordan freden skulle sikres og om hva slags militærprogram Arbeiderpartiet skulle knytte seg til. Hovedproblemstillingen i denne delens andre kapittel er hvor Jacob Vidnes sto i denne debatten i perioden 1914-17.³

De krigførende lands sosialdemokratier

Den generelt internasjonalt orienterte Jacob Vidnes fulgte også nøye med på det britiske og franske sosialdemokrati, men det var det tyske som fikk det meste av oppmerksomheten.⁴ Her skal vi se at Vidnes fra første stund var kritisk til SPDs krigsstøttepolitikk, og at han stilte seg bak den partiopposisjonen som vokste fram.

Vidnes' første reaksjon på krigsutbruddet var å etterlyse "aopen kamp mot krigen" i "de store lande". Nøyaktig hva han siktet til, opplyste han ikke om, men trolig var det generalstreiktilhengeren Vidnes som ytret seg – han hadde jo før krigen gitt sin tilslutning til generalstreiken. Som kjent ble ikke ønsket oppfylt. For øvrig håpet han at krigsutbruddet ville lære sosialdemokratene i de store land at bare "en konsekvent avvæbningspolitikk" førte fram.⁵ I slutten av august rettet han kritikk mot alle partier som hadde stemt for krigsbevilgninger: "Det er en beklagelig og sørgelig

foreteelse, at ogsaa de store landes socialdemokratiske partier har viklet sig ind i og er med i den djævelske heksedans, som er begyndt og som skal fortsætte endnu være.”⁶ SPD ble naturligvis rammet av denne kritikken, men Vidnes unnlot i august å kritisere partiet direkte ved navn.

Fra og med begynnelsen av september var det imidlertid i første rekke SPD som ble kritisert i hovedorganet. Vidnes sa seg i den første kritiske lederen uenig med ”vore tyske partifæller” i at Tyskland var påtvunget krigen.⁷ Tvert imot mente han at Tyskland ”visselig” kunne ”ha forhindret krigen ved ikke at gjøre sig delagtig i Østerrikes anmassende optræden overfor Serbien”. Videre tvilte han på at tyske sosialdemokrater virkelig trodde på oppriktigheten i keiserens ”kamp *mot* zarismen og *for* det russiske demokrati”. I neste omgang kritiserte Vidnes SPD direkte, i det han skrev at sosialdemokratiet ”ialfald” burde ha protestert mot ”at støtte Østerrikes brutale undertrykkelsespolitikk overfor de fremmede nationaliteter paa Balkan [...] Ti det er en politik, som socialdemokratiet aldrig kan tillate.”

Med utgangspunkt i en gjentakelse av at ”partifæller” rundt om i Europa hadde forsvart sine regjeringer, fastslo Vidnes deretter dystert at krigen ville bli ”et saart punkt” i Internasjonals historie. Med det var spørsmålet om arbeidernes internasjonale forbindelser bragt på banen. De var som kjent brutt. Senere skulle Vidnes legge hovedskylden for splittelsen på SPD, men i denne omgang forholdt han seg nøytral: ”Nu ser vi internationalens formand Vandervelde staa paa barrikaderne og opflamme franskmænd og belgiere til den hellige krig mot overfaldet av den preussiske barbarisme, samtidig som tyske sosialdemokrater forsvare krigen mot Belgien og Frankrike som en krig for Tysklands nationale eksistens! Vi vil ikke fælde nogen dom, og si hvem som har ret og hvem uret.” Selv om Vidnes, som vi skal se i neste kapittel, hele tiden orienterte seg mot 2. Internasjonale, vek han ikke tilbake for å kritisere dens formann.⁸ Avslutningsvis understreket han at krigen var ”en tilstand, som socialdemokratiet maa tvætte sine hænder for at ha nogensomhelst delagtighet i”, og langet slik igjen ut mot den ikke-konsekvente avrustningspolitikk.

Med denne kritiske holdningen til SPD skilte Vidnes høsten 1914 seg fra ”Arbeidet”s Olav Scheflo og ”Fremtiden”s Torgeir Vraa, som begge forsvarte det tyske partiets politikk. De to skulle imidlertid nærme seg den tyske krigsopposisjonen som vokste fram, slik at de utover krigen var på linje med Vidnes.⁹

En krigsopposisjon kunne hovedorganet første gang melde om i oktober (1914). Da gjenga avisen kort et brev fra Karl Liebnecht der han opplyste at flere

riksdagsmedlemmer hadde gått inn for å stemme imot krigsbevilgninger. Den påfølgende kommentar var ordrett den samme som ble brukt i "Ny Tid": "Det har længe været kjendt, at en liten minoritet i den tyske partigruppe var av anden mening i dette spørgsmål [om krigsbevilgningene]. Men riksdagsfraksjonen stemte efter tysk skik ens, efter at gruppens flertal hadde tat sin position."¹⁰ Minoriteten ble igjen omtalt i desember. Da hadde Liebknecht gått til det skritt å bryte partidisciplinen ved å stemme mot. Tonen i hovedorganet var forhåpningsfull: "Det er høist sandsynlig, at mange socialistiske riksdagsmænd i gruppen har været enige med Liebknecht og helst vilde stemme mot krigsbevilgningerne, men at de har villet undlate at frondere mot partidisciplinen."¹¹ Kort tid etter lot så Vidnes trykke et intervju med Liebknecht, som tydelig hadde hans støtte.¹²

Utpå nyåret ble flere fra opposisjonen, alle tilhørende venstrefløen, navngitt i lederen "Klassekampen trods krigen". Her uttalte Vidnes seg begeistret om alle "vidnesbyrdene" om at klassekampen atter var "i fuld gang i Tyskland", det kunne selv "den strengeste censur [...] ikke lenger skjule".¹³ Det var ifølge redaktøren særlig "kravet paa fred, som nu mer og mer trænger sig frem"; han mente mao. å se en økende krigsopposisjon. Som referanse viste Vidnes først til Liebknecht: "'Der er allerede – skriver *Karl Liebknecht* – en langt større opposition mot krigen blandt de tyske arbeidere end almindelig antat.'" Deretter fulgte fortløpende sitater av Rosa Luxemburg, Klara Zetkin og Franz Mehring. Sistnevnte hadde bl.a. sagt at stadig flere arbeidere hadde denne innstillingen: "'Med lederne, hvis de vil lede, *uten* lederne, hvis de lar være at handle, *paa trods av* lederne, hvis de staar imot!'"

"Klassekampen gjør sin gjerning ogsaa i krig", konkluderte Vidnes av dette. "Naar den dag, som Mehring spaar er nærforestaaende, kommer, da vil det nok vise sig, at klassekampen ogsaa er levende inden de andre krigførende nationer, blandt Tysklands fiender." Muligens betyr dette at klassekampen i Vidnes' øyne var tydeligere i Tyskland enn f.eks. i Storbritannia og Frankrike.

Det ser ut til at Vidnes med "klassekamp" her rett og slett mente kamp mot krigen. Bruken av ordet kan følgelig neppe ses som et tegn på at Vidnes sto nærmere venstrefløen og dens klassekampparole enn det opposisjonelle sentrum som var i ferd med å vokse fram. Som kjent gikk hovedskillelinjen innen opposisjonen på dette punkt. Svært forenklet kan det sies at venstrefløen ønsket å oppildne arbeiderne i hvert enkelt krigførende land til opprør og revolusjon, mens sentrum mer ensidig arbeidet for raskest mulig fred, og det hovedsakelig med parlamentariske midler, selv

om også sentrum åpnet for fredsaksjoner.¹⁴ En hovedsakelig parlamentarisk tilnærming, med åpning for fredsaksjoner, for å få en slutt på krigen – det stemmer overens med Vidnes' oppfatning. Vi skal da også se at han senere kritiserte revolusjonene i Russland og Finland – det er kanskje det beste bevis på uenighet med klassekampparolen. Forklaringen på at venstrefløyen fikk oppmerksomheten til å begynne, skyldtes nok forresten at han ennå ikke hadde kunnskap om sentrumsopposisjonen. Da han fikk det utover i 1915, var det, så vidt jeg kan se, den som fikk mest oppmerksomhet.

Men selv om Vidnes i et komparativt perspektiv nok befant seg nærmest sentrum – i likhet med Scheflo, i motsetning til Tranmæl – støttet han også fullt ut gruppen rundt Liebknecht, og ut fra lederartiklene er det egentlig umulig å avgjøre om han favoriserte den ene eller andre del av opposisjonen.¹⁵ I lederartiklene ble SPD delt inn i en majoritet, som ble kritisert, og en minoritet, som ble støttet. I likhet med både Scheflo og Tranmæl unnlot Vidnes å omtale motsetningene *innen* opposisjonen, selv om han åpenbart var klar over dem; hans avis bragte nemlig allerede i juni 1915 et telegram som fortalte om meningsforskjellene mellom "Liebknechts 12-mandsgruppe" og Haase, Kautsky og Bernstein, dvs. sentrum.¹⁶

Det var dette sentrum Vidnes konsentrerte seg om å støtte i en leder i juli 1915. Da hadde Haasegruppen i et opprop, "Øieblikkets krav", kommet med kritikk av partiets krigsstøttepolitikk. Partistyret, som nylig hadde sendt ut et eget fredsmanifest, trykt i hovedorganet, fordømte handlemåten.¹⁷ Vidnes skjønnte ikke reaksjonene: "Den nævnte artikkel av Kautsky, Haase og Bernstein adskiller sig ikke, saavidt vi forstaar, særlig meget fra det fredsmanifest som fik det tyske partistyres samlede tilslutning."¹⁸ Han viste til det retoriske spørsmålet om hvordan SPD kunne "være med paa at fortsætte krigen uten at gjøre sig medskyldig i anneksons- og erobringspolitikken", og hevdet at dette var "ganske det samme som det tyske partimanifest uttalte". Derfor var det "nok saa forbausende at Haase er blit møtt med saa mange bebreidelser, fordi han var med at underskrive det. Saa meget mer som de av det tyske partis ledere, som hylder krigspolitikken, ikke har faat høre bebreidelser for *sine* langt videregaaende privatpersonlige uttalelser." Det var mao. utelukkende kritikken av sentrumsgruppen Vidnes påtalte; partimanifestet var han fornøyd med, og han viste til at britiske "Labour Leader" hadde hilst det "med oprigtig beundring". Tydeligvis så han tegn til at SPD beveget seg i riktig retning. Han sammenholdt dette med opplysninger om tiltagende motstand "mot de nationalistiske tendenser" innen

det franske sosialdemokrati og kom med en optimistisk konklusjon: ”Ogsaa i det franske parti er det med andre ord sterk gjæring. Det kan ikke være tvil om, at vi gaar en ny sterk samling av Internationalen imøte, bygget paa gjensidige indrømmelser og gjensidig ærlig vilje til at møtes i ny forstaaelse og ny, fælles vilje til handling.”¹⁹

Vidnes så mao. mulighetene for en samling av Internasjonalen.

Venstrefløyen i SPD hadde også kommet med et eget og noe mer kritisk opprop. Vidnes nevnte det, men han kommenterte verken forskjellene mellom oppropene eller det faktum at sentrum ikke hadde villet undertegne venstrefløyens opprop. For øvrig var det typisk at Vidnes fokuserte på sentrum, og ikke som Tranmæl på utspillene fra venstrefløyen.²⁰

Som sagt, det vesentlige i hovedorganet var skillet mellom partimajoritet og opposisjon. Majoriteten ble gitt det glatte lag senere i juli 1915. Krigsstøttepolitikken så han i sammenheng med at SPD ”aldrig” hadde ”git sin tilslutning til avvæbningstanken uten som en fjern mulighet”.²¹ Ifølge Vidnes forklarte dette hvorfor partiet, under forutsetning av at det var en forsvarskrig, hadde stemt for krigsbevilgninger, men samtidig erklært seg uten ansvar for krigen. ”Det var en motsigelse, men motstigelser var en uundgåelig konsekvens av partiets hele tidligere ustø holdning til spørsmålet krig og forsvar.” Vidnes benktet at forsvarskrigen eksisterte i praksis, for krigen hadde angivelig lært sosialdemokratene ”at der i den antimilitaristiske politik *ikke* kan skilles mellom angrepskrig og forsvarskrig, naar krigen melder sig som en kjendsgjærning flygter begreperne sammen saaledes at den tarveligste diplomat, likegyldig hvilken stat han tilhører, kan bevise, at den krig hans land fører er en forsvarskrig”. Av den grunn dugde bare én antimilitaristisk politikk, nemlig ”den som kræver absolut avvæbning uten nogensomhelst reservation”. Dette rammet ikke bare SPD, men de fleste sosialistiske partier, selv om Vidnes altså fokuserte på tyske sosialister. Vi ser at han i internasjonal sammenheng hevdet den samme oppfatning som han hadde gjort i den indre debatten i DNA: Arbeiderne måtte arbeide for øyeblikkelig og ubetinget avrustning. Kritikken av det tyske sosialdemokrati bør derfor ses som en nødvendig konsekvens av Vidnes’ generelle syn på militærspørsmålet. Vi så det samme synet også i del 1 (1912-14), så kontinuiteten er tydelig. Når SPD var ekstra utsatt for kritikk i hovedorganet, hang det også sammen med at partiet etter Vidnes’ mening var skyldig i å støtte en angrepskrig samt at partiet jo var Internasjonals toneangivende.

Vidnes var i Frankrike da Liebknecht i begynnelsen av 1916 ble ekskludert fra riksdagsgruppen som følge av at venstrefløyen hadde organisert seg som egen fraksjon under betegnelsen Spartakus, så han fikk ikke sagt sin mening om det. Da også resten av krigsopposisjonen innen riksdagsgruppen ble ekskludert i mars, kom han derimot med en kommentar, og fremdeles ble partiet delt i bare to. Han så tilbake, og begynte med å postulere at ”intet” ved krigens utbrudd hadde skuffet sosialdemokrater så mye ”som det, at det tyske arbeiderparti undlot at protestere mot overfaldet paa Belgien”.²² Det var ”os videre bekjendt” at partistyret var fullt klar over det tyske ”voldsherredømme” som var innført i Belgia, uten at det prøvde å gjøre noe. Det var derfor ”let at paavise, at partiets forhold til disse spørsmåal er stridende mot socialismen og mot de principper, som gang efter gang har været hævdet av de internationale kongresser”.

Pga. partiopposisjon ville det imidlertid ikke være ”retfærdig at dømme det tyske socialdemokrati i sin helhet”. Vidnes trakk først fram ”Liebknechts rebelske opposition”, men understreket at også ”andre bekjendte socialdemokraters optræden” hadde bidratt til å markere motstanden mot majoritetens politikk.

Særlig tydelig hadde denne motstanden angivelig blitt i juni 1915. Han nevnte først venstrefløyens opprop – igjen uten å kommentere at sentrum ikke hadde underskrevet det. I ”borgerlige kredse” hadde man visst trøstet seg med at hovedsakelig lite betydelige politikere hadde underskrevet oppropet. Dette var vel ment som en gjengivelse av andres synspunkter, men kan kanskje likevel forklare hovedorganets fokus på sentrum: Det ble sett på som mest innflytelsesrikt, noe det også var. I samme retning peker fortsettelsen. Der viste redaktøren til det andre oppropet, ”underskrevet av ingen mindre end partiets formand hr. *Haase* i forening med de fremragende veteraner *Bernstein* og *Kautsky*. I dette manifest forlangtes det, *likesom i oppropet av 9. juni* [uthevet av MM], at det socialdemokratiske parti skulde opgi den holdning, som det hadde indtat i og utenfor riksdagen. Hermed var splittelsen i partiet ganske aapenlys.” Igjen framhevet han altså først og fremst sentrumsopposisjonens betydning. Vi merker oss for øvrig at de to oppropene i det vesentlige ble framstilt som like.

Det hadde så ifølge redaktøren vært ”stille en tid. Men i december ifjor utbrøt striden paany.” Her ble det siktet til at Haase hadde nedlagt sin stilling som riksdagsfraksjonens formann ”da flertallet vilde stemme for” de seneste krigsbevilgninger, og at 20 sosialdemokrater hadde stemt imot. Diskusjonen innen

partiet hadde blusset opp igjen, men “Haase og Scheidemann vedblev at sitte sammen i partiets ledelse”. Vidnes mente det heller ikke nå så ut til å være “nogen fare” for noen ”partisplittelse i større forstand med dannelse av to socialdemokratiske partier”. Han håpet som minoriteten at den skulle lykkes i å erobre partiet fra innsiden.

Slik gikk det ikke. Våren 1917 ble Tysklands uavhengige sosialdemokratiske parti (USPD) dannet. Spartakistene ble løst tilknyttet det nye partiet.²³ Vidnes kom med en kommentar i forkant av partidannelsen. Fremdeles foretok han en todeling av den tyske arbeiderbevegelsen, i det han omtalte et valgresultat: ”Resultatet av valget i den 11. landdagsvalgkreds i Berlin, hvor den oppositionelle kandidat Franz Mehring blev valgt med overordentlig stort flertal mot majoritetens kandidat [...] tyder paa at oppositionen har faat et sterkt og dypt rotfæste i masserne.” Igjen ble opposisjonen betraktet som en blokk, og Vidnes støttet åpenbart hele – Mehring representerte jo venstrefløyen. Vidnes var forresten ikke overrasket over dette valget, for så lenge partiledelsen støttet regjeringens krigspolitikk, kunne ”man ikke vente sig andet end at arbeiderne slutter sig til den opposition, som sætter det som sin første opgave at faa slut paa krigen og dens uhygge”²⁴.

Heller ikke det skjedde. Derimot gikk mange tyske arbeidere til streik i januar 1918. Hovedorganet inneholdt et stort oppslag på forsiden: “Tysklands arbeidere i fuld reisning for fred og demokrati”.²⁵ Vidnes var like begeistret på lederplass. Verden hadde “længe ventet paa dette”, sa han, og konstaterte at arbeiderne nå innså “at der er militærkysten og autokratiet i Tyskland, som staar i veien for freden”, og at de ikke bare ville “gaa viljeløst i skyttergravene”. Vidnes, som mente den russiske revolusjon hadde “løst lænkerne”, øynet et håp om at også franske sosialister ville foreta seg noe: “Faar de nu klart for sig, at de tyske arbeidere vil gaa til aktion for en demokratisk fred uten anneksjoner, ja da vil ogsaa de franske arbeidere handle. Og de engelske kan ikke undslaa sig for at følge efter. Aldrig har det boblet og gjæret i Europa som idag. Det er et revolutionens aprilveir, som slipper vaarens kræfter løs over vinteren og mørket for at bringe fredens og frihetens velsignelse til menneskene.”²⁶ Her ser vi tydelig at Vidnes var tilhenger av direkte aksjoner for fred. I det vi kan kalle et kamp-mot-krigen-perspektiv, mente han altså at arbeiderbevegelsen burde bruke også utenomparlamentariske midler. At det bare var fred og demokratisering – og ikke også revolusjon – han ønsket, syns tydelig, selv om han her ikke tok direkte avstand fra dem som hadde videre perspektiver.

Oppsummering

Vidnes var en like stor tilhenger av ubetinget avrustningspolitikk i internasjonal som i norsk sammenheng. Følgelig var han kritisk til all krigsstøttepolitikk. For øvrig ønsket han direkte aksjoner mot krigen, et ønske som var helt i overensstemmelse med den støtten til generalstreiken som vi har sett at han ga før krigsutbruddet. Mest kritisk var han åpenbart til det tyske sosialdemokrati, som fikk mest oppmerksomhet, bl.a. fordi Tyskland etter Vidnes' mening bar hovedansvaret for krigen – og SPD hadde jo stemt for krigsbevilgninger til krigføringen. Vidnes sto nok nærmest sentrum, men han støttet alle som motarbeidet partimajoriteten i SPD, uten å bry seg om de motsetningene som eksisterte innen opposisjonen. Han håpet i det lengste at denne (beviselig sammensatte) opposisjonen skulle lykkes i å erobre partiet fra innsiden. Hvilke konklusjoner han trakk da dette ikke skjedde og det til og med viste seg at de tyske arbeiderne støttet majoriteten, skal vi se i neste del.

Internasjonale samlingsforsøk

Vidnes' syn på de krigførende lands sosialdemokratier lå etter alt å dømme tett opp til den nye retnings. I vurderingene av de internasjonale forbindelser skilte han seg mer ut. Eugène Olausen erklærte 2. Internasjonale død allerede høsten 1914 da meldingene kom om sosialistenes krigsstøttepolitikk, og mente at en ny internasjonale måtte dannes; Tranmæl mistet også snart tålmodigheten, selv om Internasjonalen etter hans mening snarere var ute av funksjon enn død, og orienterte seg fra våren 1916 tydelig i retning av Zimmerwald-bevegelsen; Scheflo – som riktignok før 1918 i all hovedsak forholdt seg nøytral i den indre maktkampen i DNA – ga endelig opp 2. Internasjonale høsten 1917 og sluttet seg samtidig til Zimmerwald.²⁷ Vidnes sa høsten 1914, med referanse til uttalelser fra det tyske sentrum, at “Internasjonalen lever”,²⁸ og han ga aldri opp troen på at ISB kunne samle det internasjonale sosialdemokrati. På den annen side var han gjennom nesten hele perioden også nokså positivt innstilt til Zimmerwald-bevegelsen, som den nye retning altså sluttet seg til.

København

Den første (av tre under krigen) internasjonale sosialistkonferanse etter krigsutbruddet der Internasjonalens byrå (ISB) var involvert, ble holdt i København i januar 1915.

Tranmæls utålmodighet og misnøye med ISB-kretsen og dens feilslåtte brobyggingsforsøk kom for første gang til uttrykk i forbindelse med denne konferansen.²⁹ Vidnes deltok selv på konferansen og hadde et mer positivt syn på den enn Tranmæl, selv om heller ikke Vidnes var fornøyd med alle beslutningene.

Foranledningen til København-konferansen var en henvendelse til den skandinaviske samarbeidskomité fra sosialistpartiene i USA og Sveits om å avholde en konferanse ”for at gjenoprette Internationalens forbindelser” og å flytte ISBs kontor fra det okkuperte Brüssel til det nøytrale Nederland.³⁰ Vidnes deltok da samarbeidskomiteen behandlet henvendelsen 10.-11. oktober 1914, i Stockholm. Komiteen besluttet å innkalle, sammen med de nederlandske sosialister, til en alminnelig sosialistkonferanse,³¹ men denne ideen strandet på uvilje blant franske og belgiske sosialister mot å møte tyske partifeller pga. SPDs krigsstøttepolitikk. Britene støttet de allierte sosialistene. I samarbeid med det nederlandske sosialdemokrati senere samme måned – da møtte ingen fra DNA – ble så innbydelsen innskrenket til partiene i de nøytrale land. Samtidig ble de kontroversielle spørsmålene om årsakene til krigen og sosialdemokratiens holdning til krigspolitikken tatt av dagsordenen.

Deretter dro nederlandske Troelstra fra Stockholm til kontinentet for å prøve å knytte båndene mellom sosialdemokratene i sentralmaktene og ententen samt å få godkjenning til å flytte ISBs eksekutivkomité til Nederland. Det siste lyktes, men for øvrig var reisen lite fruktbar; de krigførende lands sosialister ville ikke komme i kontakt med konferansen.³² Samlingsforsøket møtte også motstand fra de innbudte nøytrale sosialdemokrater, som trolig mistet interessen fordi spørsmålet om holdningen til krigspolitikken ikke skulle behandles. Dermed var bare sosialdemokratiene fra de fire landene som hadde innkalt til konferansen, representert i København. Dagsordenen var todelt: På den ene side skulle man behandle spørsmålet om ”tilveiebringelse av fred”, på den annen forslag om en internasjonal sosialistkongress, enten med eller uten krigførende lands sosialister.³³

Vidnes trodde så sent som dagen før konferansen at iallfall sveitserne og italienerne ville bli representert.³⁴ Han understreket like fullt de problemene samarbeidskomiteen hadde hatt, særlig motviljen fra de krigførende lands sosialister: ”Vore partifæller i de krigførende lande har set paa forberedelsen av denne konferanse med adskillig mistænksomhet og der er dem som endnu synes at tro, at det skal være konferansens opgave at forberede en intervention til fordel for en bestemt part.” Konferansens nøytrale holdning var én grunn til Tranmæls misnøye med den i

etterkant; han hadde ønsket seg et forslag om f.eks. ”boykot av de krigførende lande med særlig sigte paa at ramme Tyskland og Østerrike-Ungarn”.³⁵ Vidnes la aldri under krigen skjul på sine franske sympatier, men han later til å ha støttet konferansens nøytrale holdning. Iallfall skrev han at den ”selvfølgelig” ikke ville intervenere til fordel for en part, at konferansen ”i saa henseende [ville] holde sig bestemt nøitral”. Han avviste ikke fullstendig en eller annen form for fredsaksjon – ”Men det er selvsagt, at det paa det nøieste vil bli iagttat, at grundlaget for en fredsaktion kun kan bli saadan, at det akcepteres som retfærdig av alle landes socialdemokrater.”³⁶

For Vidnes var heller ikke spørsmålet om aksjoner mot krigen det sentrale. Viktigere var det annet punkt på dagsordenen: ”Det turde dog være, at konferansen vil faa sin største betydning ved at den tar initiativet til en gjenreisning av Internationalen [...]” Slik redaktøren så det, var det ”en pligt for socialdemokratiet i de nøytrale lande i god tid at forberede veien for den nye international som kommer og maa komme.” Denne nye internasjonale var etter alt å dømme en gjenforent 2. Internasjonale.

Resultatet av den dårlig representerte konferansen var magert: opprettelsen av en nederlandsk-skandinavisk komité og en resolusjon. Resolusjonen var nokså intetsigende, preget av gode ønsker og ikke konkrete forslag; konferansen nøyde seg hovedsakelig med å gjenta de internasjonale fredsprinsipper som alle partier hadde bundet seg til før krigen. Mot denne bakgrunn oppfordret konferansen ISB til å samle de sosialdemokratiske partier ”til fælles raadslagning om de fordringer, som bør stilles ved fredsslutningen”.³⁷ Noen virkning fikk denne oppfordringen imidlertid ikke.

Utgangspunktet for Vidnes’ kommentar etter at konferansen var ferdig, var påstander i borgerpressen om at den hadde vært mislykket – selv om også Tranmæl altså slaktet møtet i København, bl.a. fordi dets perspektiver var rent parlamentariske.³⁸ Vidnes var nokså nøktern i sitt forsvar, og mellom linjene kan man ane en viss skuffelse.

Kanskje hadde Vidnes Tranmæl i tankene da han forsvarte konferansen, særlig da han forklarte hvorfor man ikke hadde vedtatt noe om direkte aksjoner mot krigen, med henvisning til den begrensede styrke som kunne stilles bak kravene: ”Konferansen i Kjøbenhavn var sig vel bevisst, at internationalen hadde været for svak til at forhindre krigen, og at den heller ikke nu vil være sterk nok til at faa stanset den.” Det var selvsagt, mente Vidnes, at København-konferansen ”likesaa litt som

socialdemokratiet eller fredsbevægelsen i noget enkelt land kunde anvise noget magtmiddel, som kunde fremtvinge en kraftig aktion for fredsslutning.” Redaktøren forklarte mao konferansens rent parlamentariske perspektiv med å vise til taktiske hensyn. Samtidig skinte det igjennom at han kunne ha ønsket en fredsaksjon.

Når det gjaldt konferansens gevinster, framhevet Vidnes at den hadde forsøkt å ”paakalde de moralske kræfter, som endnu ligger lammet av krigen, men som er tilstede i folket og som maa vækkes for at militarismen kan bli slaat ned i alle lande og en varig fred sluttet.” Det var ”i denne henseende” han mente at ”konferansen i Kjøbenhavn dog [ville] faa nogen betydning”.

Redaktøren framhevet også en protest mot krenkelsen av Belgias nøytralitet, og ikke minst fredsprogrammet, som han trodde arbeidere ville ”stille op som sin ledestjerne” når ”det endelige opgjør kommer, og kanskje *endnu radikalere i formen end av konferansen gjort*” [uthevet av MM]. Med dette røpet Vidnes en viss misnøye med konferansens fredsprogram. I dette lød det ene punkt slik: ”rustningernes indskrænkning med almindelig avrustning som maal”.³⁹ Vidnes opplyste at det i København var framsatt forslag om at det bare skulle hete ”avrustning”, men at dette altså ikke hadde fått gjennomslag. Trolig var det den norske delegasjon som hadde framsatt forslaget, i alle fall hadde Ole O. Lian foreslått ”avvæbning og international voldgift”.⁴⁰ Dette minner mye om det som noen måneder senere ble DNAs militærprogram. Vi kan trygt gå ut fra at Vidnes var blant dem som hadde ønsket et klarere avrustningsprogram; dette var jo bare noen få uker før han sendte et førsteutkast til innstilling til Kyrre Grepp, slik vi så i forrige del. Hvordan redaktøren så på konferansens representasjon, skrev han ingenting om.

Uansett kan det fastslås at Vidnes’ oppfatning av København-konferansen var mer positiv enn Tranmæls. Helt fornøyd var han likevel ikke.

2. Internasjonale og Zimmerwald-bevegelsen 1915-16

Her skal vi se at kildene til Vidnes’ oppfatninger av Zimmerwald, som riktignok er få, tyder på at han til å begynne med så på bevegelsen med velvilje, og ikke minst at han ikke tok avstand fra den i militærspørsmålet.

København-konferansen lyktes ikke i å aktivisere 2. Internasjonale. Deler av den internasjonale arbeiderbevegelse var misfornøyd med det de oppfattet som passivitet fra ISBs side. Utover våren 1915 skulle dette føre til et nytt initiativ til samling av det internasjonale sosialdemokrati – et initiativ som i motsetning til København-konferansen ikke var tilknyttet ISB.⁴¹ Initiativet ble til den såkalte Zimmerwald-bevegelsen. Til den søkte gjerne den delen av arbeiderbevegelsen som ønsket en kraftigere opposisjon mot krigen fra sosialdemokratiets side, og den kom etterhvert selv til å stå i opposisjon til 2. Internasjonale.

Den første Zimmerwald-konferansen ble avholdt i den sveitsiske landsbyen Zimmerwald 5.-8. september 1915. Ingen nordmenn, verken fra NSU eller DNA, deltok, men Ungdomsforbundet var representert gjennom Höglund og Nerman. Flere lands partiminoriteter, men også f.eks. den russiske majoriteten var representert. Konferansen var preget av indre brytninger, mellom en venstrefløy ledet av Lenin og et skiftende flertall. Det manifest som etter hissig debatt ble vedtatt, fordømte bl.a. borgfredspolitikken. For øvrig skilte det seg betydelig fra det forslaget venstrefløyen hadde framsatt: Intet ble sagt om konkrete midler – som masseaksjoner – mot krigen, det tyske partisentrum ble ikke kritisert, og venstrefløyen fikk heller ikke gjennomslag for et brudd med 2. Internasjonale. Majoritetens mål var å spore den gamle internasjonale til handling. Og den av konferansen opprettede internasjonale sosialistkommisjon (ISK) uttrykte at den var klar til å opphøre i det øyeblikk ISB igjen begynte å fungere.⁴²

Vidnes lot gjengi konferansens manifest, men han kom ikke med noen kommentar.⁴³ Noen kilder til synspunktene hans fins likevel. I desember 1915 omtalte han det nye initiativet i positive vendinger: ”Den paa Zimmerwald-konferansen nedsatte midlertidige internationale fredskommission [ISK] har faat stor betydning [for fredsarbeidet] ved at flere landes officielle arbeiderpartier har sluttet sig til den og har foranlediget en diskussion om fredsopgjøret og militarismen, som har vakt megen interesse i de forskjellige lande.”⁴⁴ Han hadde altså fått med seg at ISK bare skulle eksistere midlertidig, og la ingen vekt på at mindretallet hadde ønsket noe annet.

Nå hadde riktignok både det tyske, det franske, det danske og flere andre andre arbeiderpartier ”kategorisk og bestemt avslaat at slutte sig til den midlertidige kommission”, fortsatte Vidnes. Han forklarte det med at de ikke betraktet ISB som oppløst og derfor mente at alle samlingsforsøk burde gå gjennom byrået. Redaktøren skrev deretter at ISB, etter anmodning fra København-konferansen, hadde arbeidet

lenge for en samling av de krigførende lands sosialdemokrater. Og ”tidspunktet for en saadan tilnærmelse” var ikke lenger ”saa fjernt”, mente Vidnes.

I tillegg støtter flere andre kilder opp om oppfatningen av Vidnes som nokså positivt innstilt til Zimmerwald-bevegelsen. På partilandsmøtet i 1918 skulle han vise til hovedinnholdet i den første konferansens manifest, som han sa dannet ”begyndelsen og grundlaget for Zimmerwaldbevægelsen”. Manifestet inneholdt “intet opsigtsvækkende”, konstaterte Vidnes. ”Det skulde da være, at her formedes vel egentlig først kravet om fred uten anneksjoner og uten krigsskadeserstatninger og at det indprentet nødvendigheten av at holde klassekampen gaaende ogsaa under krigen og at socialdemokratiet ikke burde slutte nogen borgfred.” Og slik Vidnes så det, var dette ”sætninger, som alle socialdemokrater maatte være enige i.”⁴⁵

For øvrig har vi et par mer ”indirekte” tegn. Olaussen i Ungdomsforbundet arbeidet for at DNA skulle slutte seg til den nye bevegelsen. Han skrev i november 1915 til ISK og fortalte at han hadde fått inntrykk av at Vidnes ikke hadde noen prinsipielle innvendinger mot tilslutning. Vidnes svarte ikke på en påfølgende henvendelse fra Zimmerwald-bevegelsens sekretær i desember, men Oluassen mistet ikke av den grunn troen på at Vidnes var positiv.⁴⁶ Et annet tegn er at Arbeiderpartiets internasjonale utvalg omtrent samtidig besluttet å korrespondere med ISK. Riktignok var denne beslutningen et kompromiss som ble inngått etter at Tranmæl ikke fikk gjennomslag for et forslag om tilslutning til Zimmerwald-kommisjonen. Helt på linje med Tranmæl var altså Vidnes ikke. Jeg har heller ikke funnet kilder som forteller om Vidnes’ syn på beslutningen, men det er lite sannsynlig at han gikk imot kompromisset. Med denne tilnærmingen til ISK skilte DNA seg sterkt ut fra de andre skandinaviske arbeiderpartiene, og partiet kan trolig også sies å ha havnet på kollisjonskurs fra ISB, som vinteren 1915-16 motarbeidet den nye bevegelsen iherdig.⁴⁷ Tilnærmingen var nok forresten grunnen til at Vidnes i ovennevnte leder ikke hadde nevnt partiet blant dem som hadde tatt avstand fra kommisjonen.

At Vidnes’ første rekasjoner på Zimmerwald-bevegelsen var relativt positive, er ikke overraskende. I et komparativt perspektiv må han nok på dette tidspunkt snarere plasseres nærmere den enn ISB. Han var selv en motstander av borgfred og krigsbevilgninger, som bevegelsen i motsetning til København-konferansen hadde fordømt på generelt grunnlag. Noen grunn til at han skulle ta avstand fra bevegelsen,

var det neppe: I det vedtatte manifestet var det f.eks. ikke kritikk av SPDs sentrum, som vi har sett at han støttet, eller ønske om noe brudd med ISB; ISK oppga først sin midlertidige karakter i februar 1916, etter vedvarende inaktivitet fra ISB.⁴⁸

For øvrig var Vidnes utpå nyåret 1916, da var han altså i Frankrike, heller ikke fullt så optimistisk mht. samlingsarbeidet som han hadde gitt uttrykk for i ovennevnte artikkel fra desember 1915. Pessimismen skyldtes hovedsakelig SPDs, men øyensynlig også allierte sosialisters opptreden i militærspørsmålet. 20. januar skrev han i et brev til Grepp: ”Det var dog en ting jeg er glad for at jeg har faat sagt [i et intervju med en fransk avis], at det vil bli vanskelig at danne en ny international hvis den skal omfatte partier der hævder opfatninger som det tyske (om ødelæggelsen av Belgien og Serbien) og at der i saa fald muligens vil bli to internationale sos. org. Danskerne holder nemlig paa at samle internationalen med det tyske parti (majoriteten) som midtpunkt, saavidt jeg har kunnet erfare [...] Blandt arbeiderne her synes stemningen overveiende at være som i England [der Vidnes hadde vært i julen 1915]. Det synes endnu længe til før de naar frem til vort standpunkt [han siktet trolig til en ubetinget avrustningspolitikk]. Og en urokkelig seiersvishet har alle.”⁴⁹ Det oppsiktsvekkende er at Vidnes åpnet for to sosialistorganisasjoner, at han ikke fryktet splittelse. Mer redd var han tilsynelatende for en internasjonale dominert av SPD-majoriteten, og han uttrykte igjen misnøye med en såkalt inkonsekvent avrustningspolitikk. For øvrig er det vanskelig å si hvor henholdsvis 2. Internasjonale og Zimmerwald passet inn i dette.

En viss radikalisering av Zimmerwald-bevegelsen fant sted utover 1916, og resolusjonene som ble vedtatt på Kienthal-konferansen i slutten av april, lå tydelig til venstre for dem som var blitt vedtatt på den første konferansen.⁵⁰ I den ene av to resolusjoner ble f.eks. den revolusjonære masseaksjon eksplisitt nevnt som nødvendig for å få en slutt på krigen. Konferansen kom i den andre resolusjonen med en kritikk av ISB som var mye tydeligere enn sist, selv om Lenins forslag om å bryte med 2. Internasjonale ble nedstemt. I tillegg sendte konferansen ut et manifest – der sto ingenting (iallfall i ”S-D”s gjengivelse) om masseaksjoner.

Omtrent samtidig sendte ISB ut et 1. mai-manifest der byrået innkalte nøytrale lands sosialister til en konferanse i Haag.⁵¹ Dette dannet bakteppet for Vidnes’ tale 12. mai i Kristiania arbeiderpartis representantskap om Internasjonale og krigen. Den helt spesifikke foranledning var trolig ISBs manifest. Muligens tenkte Vidnes også på

Tranmæls støtte til Zimmerwald-bevegelsen, uttrykt i "Ny Tid" samme dag i forbindelse med omtale med Kienthal-konferansen.⁵² Hvorvidt Vidnes også hadde Kienthal-konferansen i bakhodet, er mer usikkert. Iallfall snakket han om "Zimmerwald-konferansen". Derimot er det liten tvil om at Vidnes hadde tatt innover seg radikaliseringen av Zimmerwald og ISBs motstand mot bevegelsen.

Vidnes begynte med å omtale Zimmerwald-konferansen og dens manifest.⁵³ Han sa at det ikke var "nogen grund til at ta saa sterkt paa vei mot denne, som der var gjort av socialdemokrater i enkelte lande", for slik han så det, hadde konferansen "hævdet principper, som ligger meget nær Det norske arbeiderpartis opfatning og vort program". Vidnes hadde mao. ingen innvendinger mot konferansens fredsprogram. Derimot reagerte han på bevegelsens forhold til 2. Internasjonale: "Den [Zimmerwald-konferansen] bygget imidlertid paa den feilagtige opfatning at den gamle internationale var død og at der maatte skapes en ny."

Vidnes later altså her til å ha lagt ISBs oppfatning av Zimmerwald til grunn. Den skilte seg fra bevegelsens egen; verken i Zimmerwald eller i Kienthal hadde jo flertallet ytret ønske om brudd med 2. Internasjonale. Vidnes' uttalelser ble da også senere imøtegått av Tranmæl.⁵⁴

Deretter fortalte Vidnes "indgaaende" om "hvad det internationale byraa hadde utrettet saavel under krigsutbruddet som senere". ISBs sekretær hadde ifølge Vidnes arbeidet iherdig for å føre sosialdemokratene i de krigførende land sammen og "skape et grundlag for dette samarbeide". Han viste videre til den planlagte konferansen i Haag som et tegn på at dette arbeidet nå så ut til å lykkes.

Den kritikk av Vidnes' omtale av Zimmerwald-bevegelsens forhold til ISB som Tranmæl framførte i ettertid, framførte Ungdomsforbundets Edvard Mørk under talen. Årsaken til Zimmerwald-konferansens avholdelse, sa Mørk, var at byrået ikke hadde arbeidet på de prinsipper som sosialistkongressene før krigen hadde fastsatt.⁵⁵

Til Mørks innlegg bemerket Vidnes at Internasjonale "selvsagt" ville bli knyttet sammen igjen "paa de gamle gode socialistiske principper". Det som gjaldt, var å rydde til side de hindringer for samarbeid som krigen hadde skapt. Til slutt åpnet han likevel for muligheten av at de gamle prinsipper ikke ville bli fulgt – og i så fall for en ny internasjonal: "Skulde det vise sig, at internationalen ikke blev bygget op igjen paa socialistiske principper, da, men ogsaa først da, bør der bli tale om en ny international." Her kan det igjen se ut til at Vidnes la til grunn ISBs forståelse av Zimmerwald-bevegelsens mål. Et viktigere poeng er at Vidnes ønsket en 2.

Internasjonale bygd på gamle prinsipper. Det må bety at han neppe kan ha vært helt tilfreds med at ISBs fredsprogram istedet henviste til vedtak fattet under krigen – og som dermed bl.a. søkte ”rustningernes innskærnkning med almindelig avrustning som maal”. Til slutt merker vi oss at i den grad han var skeptisk til Zimmerwald, skyldtes dette øyensynlig bevegelsens forhold til 2. Internasjonale. Noen rent *militærpolitiske* innvendinger kom Vidnes ikke med.

ISBs initiativ til en nøytral konferanse foranlediget også, i juni (1916), en diskusjon innen landsstyret om DNAs forhold til henholdsvis ISB og Zimmerwald-bevegelsen.⁵⁶ Også her snakket man om Zimmerwald-konferansen, selv om man neppe kan ha unngått å ta hensyn til den senere utvikling. Vidnes stilte seg igjen tydelig på ISBs side, uten at han dermed tok avstand fra Zimmerwald-bevegelsen. Han begynte med å gi en oversikt over ISBs arbeid under krigen og den innkalte konferansens formål, og redegjorde deretter for ”Zimmerwald-kongressen og dens beslutninger”. Han foreslo at landsstyret i sin uttalelse ”paa det mest indtrængende” henstilte til byrået ”at benytte alle til raadighet staaende midler til at føre partierne i alle land sammen igjen i Internationalen”. Zimmerwald ble ikke nevnt direkte, men Vidnes framhevet det italienske parti (som var tilsluttet Zimmerwald) for dets kamp mot sitt lands deltagelse i krigen, og han roste for øvrig *alle* forsøk på å knytte de internasjonale bånd. Med J. Bjørgum kan vi si at forslaget forsøkte å gi litt til begge sider, både til tilhengerne av ISB og til tilhengerne av Zimmerwald – selv om forslaget altså tydelig sto på byråets side.⁵⁷ At Vidnes søkte mot 2. Internasjonale samtidig med at han så en del positivt i Zimmerwald-bevegelsen, stemmer med den framstilling som er gitt ovenfor.

Tranmæl framsatte et tilleggsforslag som ble vedtatt. Der het det at landsstyret tydelig uttalte sin støtte til de prinsipper som lå til grunn for Zimmerwald. Vidnes hadde neppe noen alvorlige innvendinger mot dette. Så sent som sommeren 1916 visste han nemlig ikke om Zimmerwalds aksjonslinje, om vi skal bruke hans uttalelser på 1918-landsmøtet som kilde: ”Naar det saa ofte er blit fremhævet, at Det norske arbeiderparti har git sin tilslutning til Zimmerwalds linje, fordi det har uttalt sin tilslutning til principperne i manifestet⁵⁸, saa er det en tilsnikelse. Zimmerwalds aksjonslinje var ikke bekjendt for partiet da det uttalte sin tilslutning til almindelige og selvfølgelige socialistiske principper.”⁵⁹ Som sagt var masseaksjonen nevnt i den ene resolusjonen fra Kienthal-konferansen. På landsmøtet i 1918 vektla imidlertid ikke Vidnes dette: ”Imidlertid rakk Kientalkonferansen ikke [slik det sto på dagsordenen]

at behandle hverken parlamentarismen eller masseaksjonen. Den nøiet sig med at skjælde kraftig ut det internationale socialistbyrå i Haag og vedta et nytt manifest, *Kienthalmanifestet*.” Dette manifestet var ifølge Vidnes ikke ”synderlig radikalt”:

”Som det eneste middel til at forhindre krig [...] har man bare: ’erobringen av den politiske magt og avskaffelse av den kapitalistiske eiendom ved de arbeidende klasser.’” Vidnes mente derfor at det var den parlamentariske orientering som hadde preget Kienthal-konferansen. Følgelig så han liten grunn til ikke å gi det sin tilslutning. Når han likevel mente at konferansen representerte begynnelsen på en splittelse av Internasjonalen, var dette pga. konferansens kraftige kritikk av ISB.

På bakgrunn av Vidnes’ uttalelser i 1918 er det nærliggende å spørre om hvilke forutsetninger deltagerne på nevnte landsstyremøte stemte ut ifra, da flertallet av dem støttet Tranmæls tilleggsforslag.

Landdstyremøtet i juni 1916 besluttet også at Vidnes skulle representere Arbeiderpartiet på Haag-konferansen.⁶⁰ Vidnes fikk imidlertid ikke deltatt, for Tyskland nektet pass. Vidnes kom ikke med noen kommentar av konferansen, i motsetning til Tranmæl, som gikk til angrep på dens kritiske uttalelser om Zimmerwald-bevegelsen.⁶¹ Siden Vidnes i mai hadde sett slik fram til konferansen, må fraværet av kommentar kalles påfallende. En rimelig tolkning er at forventningene ikke ble innfridd. Det syns som om Vidnes så sent som i 1916 ikke mente å kunne se et gjennombrudd for ISBs samlingsarbeid. Når det gjelder synet på militærspørsmålet, er det konstatert at han nok befant seg vel så nær Zimmerwaldflertallet (dvs. de utsendte manifestet).

Stockholm

I 1917 tok Vidnes ordentlig standpunkt ikke bare *for* 2. Internasjonale, men også *mot* Zimmerwald, selv om sistnevnte bevegelse hovedsakelig ble tiet i hjel.⁶²

Begivenhetene som var årsaken til at Vidnes omsider tok et helt utvetydig standpunkt, fant sted i Stockholm. Derfra arbeidet den nederlandsk-skandinaviske komiteen, med Vidnes som eneste norske representant (ISBs sekretær Huysmans deltok også), for å gjenopprette den gamle Internasjonalen. Nå satset man på deltagelse fra alle lands sosialister, majoritets- og minoritets sosialister. Og i Stockholm ble den tredje Zimmerwald-konferansen holdt i september. Det var den russiske februarrevolusjonen

(mars etter vestlig tidsregning) som sporet de forskjellige grupperingene av sosialister til handling mot krigen.⁶³

3. mai var den hollandsk-skandinaviske komiteen, uten Vidnes, organisert og klar til å forberede konferansen. "Social-Demokraten" inneholdt både før og etter dette mye stoff fra bestrebelsene i Stockholm, noe som trolig bør tolkes som et tegn på hvor sterkt Vidnes vektla dette arbeidet. Han kommenterte det 3. mai for første gang på lederplass, og kjørte det fram som en hovedprioritet. Han sa at også sosialdemokratiets motstandere nå satte sin lit til arbeiderbevegelsen.⁶⁴ "Socialdemokratiet er sig da ogsaa bevisst sit ansvar og sin opgave", fastslo Vidnes, og viste til de "energiske anstrengelser fra det internationale byraa og fra socialisterne i de nøytrale lande for at faa fart i fredsarbeidet." Det var arbeidet i Stockholm han hadde i tankene, og dette arbeidet ble framstilt som helt avgjørende for fredsarbeidet generelt: "En forutsætning for at det kan lykkes er at alle lande blir repræsenteret paa den planlagte konferanse i Stockholm. Sker det ikke, vil litet være vundet." Følgelig måtte alle anstrengelser "gaa ut paa at samle *alle* internationalens kræfter, forene dem, ikke bare om fredsarbeidet, men ogsaa om det program hvorpaa freden skal sluttes." Dette må ha betydd at Vidnes mente også Zimmerwaldianerne måtte slutte seg til Stockholmskonferansen, noe som syntes lite sannsynlig og som ikke skjedde.⁶⁵

10. mai meldte hovedorganet at Vidnes hadde sluttet seg til komiteen i Stockholm. Da hadde komiteen allerede besluttet å holde en rekke forberedende og uforpliktende separatkonferanser med de forskjellige delegasjoner i Stockholm før en allmenn konferanse, som ble satt til 10. juni. Denne framgangsmåten var hovedsakelig et forsøk på å overvinne motstand fra britiske, franske og belgiske sosialister, som var sterkt kritiske til opptreden til sentralmaktenes sosialister.

Vidnes kommenterte problemene.⁶⁶ "Man bør dog ikke være blind for de enorme vanskeligheter, konferansen i Stockholm har at overvinde", innrømmet han, og fortsatte med å slå fast at "en række følelsspørsmåal" krevde svar. Her siktet han høyst sannsynlig til motstanden blant mange allierte sosialdemokrater mot å møte majoritetssosialister fra sentralmaktene.

Og det var neppe bare i de borgerlige kretser konferansen ble sett på som et mulig "'komplott' med det formaal at søke at imøtekomme tyske fredsønsker", selv om Vidnes framstilte det slik her. Det er derfor rimelig å anta at det var motstanden blant sosialister han hadde i tankene da han skrev at det var "et par ting" som burde

”slaaes fast”: ”Det er *ikke* ønsker om en separatfred mellom et par av de kjæmpende magter, konferansen vil søke at fremme.”

Dette var en tydelig benektelse av eventuelle påstander om at sosialistkonferansen ville gå inn for en tysk-russisk separatfred, som de allierte (inkludert sosialdemokrater) fryktet. Også senere skulle Vidnes erklære seg motstander av en slik separatfred, noe som trolig bidro til at han orienterte seg stadig mer mot de russiske mensjevnikene, slik Kai Arvid Køhler har vist.⁶⁷ Vidnes var utvilsomt sterkt kritisk til en separatfred. At han så sterkt betonte komiteens motstand mot en slik fred, vil jeg likevel mene bør ses også direkte i lys av hans vektlegging av Stockholmskonferansen: Det var avgjørende for komiteens eventuelle suksess at den overbeviste allierte sosialister om at det var en allminnelig fred den arbeidet for.

Ordningen med innledende separatkonferanser kalte Vidnes ”den eneste mulige”. Så fikk det ”vise sig” om uoverensstemmelsene var for store, eller om det skulle lykkes å utforme ”et fælles internationalt fredsprogram”.

Komiteen fikk støtte fra de russiske mensjevnikene, som 18. mai ga sin tilslutning til arbeidet i Stockholm. I slutten måneden besluttet så de franske sosialistene å reise til Stockholm.⁶⁸ ”Internationalen samles igjen”, fastslo en begeistret Vidnes, som ikke hadde opplysninger om hvorvidt beslutningen bare gjaldt separatkonferansene eller også den endelige allmenne konferanse. Det var uansett av underordnet betydning: ”Da isen imidlertid er brutt, spiller dette foreløpig en mindre rolle.”

Vidnes fortalte deretter om hvordan det franske sosialdemokrati hadde følt seg ”sveket og forraadt” av det tyske, som ikke hadde hatt ”et ord til protest mot mot kränkelsen av Belgien og overfaldet paa Frankrike”. Han mente imidlertid å se tegn til at de internasjonale båndene var i ferd med å bli knyttet på ny: ”Imidlertid har der paa begge sider i de brede lag vokst frem en stadig sterkere stemning for en gjenforening av internationalen tiltrods for alt som skillet.”

Videre fulgte skryt til den nederlandsk-skandinaviske komiteens opplegg og Petrograd arbeiderråd, før Vidnes igjen kom inn på hvor store framskritt man hadde gjort. Han tvilte på at de britiske og belgiske sosialistenes motstand ville vedvare. ”Og derved er Stockholmskonferansens første maal sikret: nemlig at kunne opta forhandlinger med hver enkelt sektion inden internationalen om dennes fuldstændige gjenoprettelse igjen.”

Neste dag fortalte hovedorganet at både britiske og belgiske sosialister hadde besluttet å la seg representere i den svenske hovedstaden. Trolig vel optimistisk lød derfor overskriften ”Internationalens gjenoprettelse en kjendsgjerning”⁶⁹ Britene, som hadde fått pass av regjeringen, skulle ifølge hovedorganet stoppe der på vei til Petrograd, men det britiske sjømannsforbundet nektet å frakte dem. Franske sosialister ble på sin side forhindret fra å komme fordi de ble nektet pass. For øvrig synes hovedorganets framstilling av det britiske arbeiderpartiets holdning til Stockholmskonferansen å ha vært noe optimistisk.⁷⁰

På hjemmebane brøt det ut strid mellom den gamle retning og opposisjonen da flertallet i landsstyret gikk imot deltagelse på den tredje Zimmerwald-konferansen, også den planlagt holdt i Stockholm.⁷¹ ”Klassekampen” reagerte med bl.a. å hevde at partiledelsen med det hadde ”tat standpunkt for den internationale sosialpatriotisme” som forberedte Stockholmskonferansen.⁷² Vidnes, som relativt sjelden innlot seg i diskusjoner med ”Klassekampen”, tok nå til motmæle mot denne ”tvedragtens sæd”.⁷³ Han tilbakeviste framstillingen av deltagerne som sosialpatrioter, og viste til at også minoritetsgrupper skulle være representert (få dager senere møtte for øvrig den hollandsk-skandinaviske komiteen uavhengige tyske sosialdemokrater), og videre til at felleskonferansen trolig ville bli sammenslått med den konferanse som arbeider- og soldaterrådet i Petrograd hadde innbudt til (samarbeidet var klart i juli). ”Naar det derfor søkes fremstillet slik, at det er en flok regjeringsagenter som er samlet i Stockholm for at ’redde stumperne av det kapitalistiske samfund’, saa er dette intet andet end simpel mistænkeliggjøring uten faktisk grundlag. Det er en tvedragtens sæd, som øiensynlig saaes av ren trang til separatisme.” Grundigere inn på splittelsesspørsmålet i norsk arbeiderbevegelse gikk imidlertid Vidnes ikke.

Også Tranmæl gikk hardt ut. Han reagerte samtidig på at stortingsgruppen, støttet av Vidnes, nå ville inn igjen i Stortingets fredsforening, som landsmøtet i 1912 hadde besluttet at man ikke skulle samarbeide med. ”Fra Zimmerwald til Bratlie!” skrev Tranmæl.⁷⁴ Vidnes hadde begrunnet sin nye holdning med at denne og andre fredsforeninger hadde nærmet seg arbeidernes standpunkt, så det er vanskelig å tolke dette som et uttrykk for et nytt syn på militærspørsmålet: ”Der er naturligvis et befæstet svælg mellem disse borgerlige fredspolitikere og de socialistiske fredsvenner. Imidlertid er forholdet nu det, at de parlamentariske fredsforeninger, særlig her i Norden, synes at ha forlatt det mere platoniske fredsarbeide som de selv

besørget paralyseret av rustningsgalenskap, og er begyndt at forberede saker, som kan faa den mest avgjørende indflydelse paa de enkelte staters utenrikske forhold og paa den nationale og internationale rustingspolitik.”⁷⁵

Det ble ikke noe av mer av verken striden om internasjonal orientering eller forholdet til fredsforeningen. Sommerens store debatt om militærpolitikk kom i stedet til å dreie seg om arbeiderkongress og militærstreik, som vi skal se i neste del. Vidnes kommenterte forresten ikke Zimmerwald-bevegelsens arbeid på lederplass, men hans avis’ holdning var tydelig ettersom en overskrift i slutten av juli lød ”Zimmerwaldisternes sprængningsarbeide”.⁷⁶ Mest verdt å merke seg er likevel at Vidnes fremdeles ikke kom med en eneste innvending mot Zimmerwald-bevegelsens syn på militærpolitiske midler. Vidnes’ orientering mot ISB på dette tidspunkt skyldtes mao. øyensynlig bare valg av arena for fredsarbeidet, ikke at sosialistbyrået sto nærmere hans syn på hvordan freden skulle sikres. Et annet spørsmål var hva slags militærpolitiske virkemidler DNA skulle forplikte seg til å bruke i en norsk sammenheng – uenigheten innen norsk arbeiderbevegelse om internasjonal orientering gjaldt jo ikke bare fredsspørsmålet. I Vidnes’ ledere ble ikke dette omtalt før våren 1918, som vi skal se. Først da hevdet han at Arbeiderpartiet ikke kunne knytte seg til Zimmerwalds programmer. Ikke i noen forstand medførte altså den internasjonale problematikken i 1917 at Vidnes konfronterte den nye retning i militærspørsmålet.

I august besluttet omsider det britiske arbeiderpartiet å la seg representere i Stockholm, men nå så det ut til konferansen skulle strande på at de allierte regjeringene nektet å utstede pass.⁷⁷ I likhet med ”Arbeidet”s redaktør Scheflo så Vidnes positivt ententeregjeringenes opptreden fordi den, håpet han, ville føre til en slutt på borgfreden. Da bevisene på et brudd med denne borgfreden uteble utover høsten, ble Scheflo stadig mer skeptisk til konferansens betydning. Etter den russiske oktoberrevolusjonen (november etter vår tidsregning) avskrev han 2. Internasjonale helt og sluttet seg helt til Zimmerwald.⁷⁸

Hovedorganet sto nå enda mer alene i det internasjonale spørsmålet. Vidnes’ optimisme lot seg derimot ikke knekke, og stadig mente han å se tegn til at konferansen rykket nærmere. Denne optimismen viste seg f.eks. i midten av oktober. Da omtalte han en fransk sosialistkongress og slo fast: ”Det viktigste resultat er, at kongressen i Bordeaux har konstatert, at der blandt de franske socialister *nu hersker*

*absolut enighet om at delta i en international socialistkonferanse og om at kræve pas av regjeringen til en saadan konferanse.”*⁷⁹ Ifølge Vidnes hadde de britiske arbeidere allerede inntatt samme holdning, og han var også overbevist om at Vandervelde med sin motstand mot Stockholm bare representerte et fåtall av belgiske sosialister. Konklusjonen var at konferansen nå var bragt ”et skridt nærmere virkeligheten. Det staar nu tilbake at overvinde pasvanskelighetene og med den indflydelse, som det franske socialdemokrati har skulde ogsaa det lykkes.”

Det gjorde det ikke; det ble ingen konferanse, og med det var 2. Internasjonale definitivt begravet, for å låne James Jolls ord.⁸⁰ Dermed var den arenaen for fredsarbeid ikke lenger åpen. Vidnes nektet åpenbart å innse dette, for ved nyttår 1917 hevdet han, med henvisning til de forskjellige sosialdemokratiers villighet til å delta i Stockholm, dette: “Internationalens samling er saaledes atter en kjendsgjerning.”⁸¹

Oppsummering

Som andre innen den gamle retning orienterte Jacob Vidnes seg hele tiden i retning av 2. Internasjonale og ISB. Han delte venstrefløyens syn på SPD-majoritetens krigsstøttepolitikk, men konklusjonene han trakk på bakgrunn av dette, var en annen enn f.eks. Olaussons: Vidnes mente ikke at Internasjonalen var død. Angående de forskjellige samlingsforsøkene i regi av ISB var han langt mer positivt innstilt enn Tranmæl, noe som bl.a. viste seg i omtalen av konferansen i København i 1915. På den annen side var heller ikke Vidnes helt fornøyd med konferansens beslutninger, siden et forslag om en ubetinget avrustningspolitikk ikke fikk gjennomslag. Han hadde hele tiden en kompromissløs tilnærming til militærspørsmålet. Slik sett sto han i et komparativt perspektiv trolig nærmere Zimmerwald-flertallet til å begynne med. Det nye samlingsforsøket ble da også hilst velkommen. Og da han i 1916 og 1917 ble mer kritisk til Zimmerwald, var det bevegelsens forhold til 2. Internasjonale han tok avstand fra; noen innvendinger mot Zimmerwalds militærpolitikk i årene 1915-17 er ikke å finne i hovedorganet. 2. Internasjonale ble tilsynelatende foretrukket fordi han anså organisasjonen som den mest egnede arena for fredsarbeid. Klar stilling mot Zimmerwald tok han først sommeren 1917. Samme høst ble radikaliseringen av bevegelsen tydelig i og med manifestet fra den tredje konferansen, men dette tok han

ikke opp før våren 1918, som vi skal se. Senere i 1917 konstaterte han så – helt feilaktig – at 2. Internasjonale hadde gjenoppstått.⁸²

Avslutning

Fainsod har identifisert tre hovedstrømninger blant sosialistene i synet på hvordan man skulle forholde seg til krigen.⁸³ Høyresiden støttet sine lands regjeringer og støttet krigsbevilgninger. Den inkluderte blant andre Vandervelde i Belgia og Scheidemann i Tyskland. Den hadde iallfall i begynnelsen størst støtte, men mistet støtte utover krigen. Den var motvillig til å delta på en allmenn internasjonal sosialistkonferanse for å få slutt på krigen så lenge muligheten for seier virket stor, selv om fredsbestrebelsene økte i kraft etter som muligheten minsket.

Sentrum besto av blant andre Haase, Bernstein og Kautsky i Tyskland og Keir Hardie i Storbritannia. Denne gruppen uttalte langt tydeligere sin motstand mot krigen, og etter hvert kom den også til aktivt å motarbeide krigsbevilgninger. Den støttet alle internasjonale forsøk på å få en slutt på krigen, men foretrakk å arbeide innenfor rammene av 2. Internasjonale.

Venstrefløyen besto, skriver Fainsod, foruten Lenin av tyskerne Mehring, Zetkin, Liebknecht og Luxemburg. Fløyen ønsket et brudd med 2. Internasjonale.

Jacob Vidnes hørte i denne sammenheng utvilsomt hjemme i sentrum, i likhet med blant andre Lian. Han var hele tiden motstander av alle krigsbevilgninger. Vidnes så også positivt på alle samlingsforsøk, selv om han i likhet med resten av sentrum graviterte mot 2. Internasjonale. Nøyaktig hva slags fredsprogram han ønsket, kom han sjelden inn på; det var samling i og for seg som opptok ham. Men foruten å etterlyse en konsekvent avrustningspolitikk, er det tydelig at han var åpen for direkte aksjoner, som det øvrige sentrum, selv om det perspektivet da var mer begrenset enn venstrefløyens – den ønsket jo revolusjon. Noen voldsom avstand til venstrefløyen var det neppe, for han støttet jo gruppen rundt Liebknecht.

Det var trolig flere grunner til denne orienteringen i retning av 2. Internasjonale og ISB. For det første må det understrekes at han dermed var på linje med flertallet i partiledelsen. Hans standpunkt var altså alt annet enn kontroversielt. Kanskje virket det for ledelsen naturlig å støtte det allerede bestående. For Vidnes må en ekstra faktor ha spilt inn: hans aktive deltagelse i samlingsforsøkene både i

København i 1915 og i Stockholm i 1917. Det forklarer nok iallfall delvis hvorfor han på noe sviktende grunnlag uttalte at Internasjonale atter var samlet i desember 1917.⁸⁴

Noen avgjørende grunn til at han i stedet skulle ha satset på Zimmerwald, fantes neppe heller. Riktignok inkluderte bevegelsen deler av den tyske partiopposisjonen som han støttet så helhjertet, nemlig Liebknecht og resten av venstrefløy. Denne venstrefløyen var like avvisende til 2. Internasjonale som Olausson. Men Haase og de andre i SPDs sentrum, som utgjorde den viktigste delen av partiopposisjonen og som Vidnes hadde viet mest plass i sin avis, hadde møtt komiteen i Stockholm.

Utover vinteren 1917-18 bidro revolusjonen i Russland til å skyve Vidnes lengre unna Zimmerwald. Bolsjevikene, som han var svært kritisk til, hadde jo en sentral stilling i Zimmerwald-bevegelsen. Men det later til at Vidnes selv i 1918 ikke i særlig grad tok avstand fra Zimmerwalds fredsprogram. Det var de revolusjonære visjonene han reagerte på, ikke minst at også den norske arbeiderbevegelsen skulle bruke revolusjonære midler.

DEL 4: KONFRONTASJON OG NEDERLAG 1917-1918

Fra og med sommeren 1917 kom motsetningene mellom Jacob Vidnes og den nye retning tydelig fram i lederartiklene hans, og militærspørsmålet havnet i sentrum. Fram mot landsmøtet skulle Vidnes stadig angripe opposisjonens aksjonslinje og argumentere for en rent parlamentarisk militærpolitikk.

NSU hadde i 1916 gått bort fra den forsoningspolitikken den hadde ført overfor moderpartiet siden januar 1915. Forbundet var irritert over at beslutningene fra 1915-landsmøtet ikke, slik forbundet så det, fikk praktiske konsekvenser. Det gjaldt ikke minst tiltak mot militarismen.¹ Dette ser imidlertid ut til å ha hatt liten innvirkning på Vidnes' redaksjonelle linje.² Først konfronterte han Vraa og Tranmæl. I mars 1918 ble Olav Scheflo i "Arbeidet" framstilt som hovedmotstanderen.

Vidnes' konfrontasjonslinje hadde i første omgang sin bakgrunn i opposisjonens kritikk av ledelsens³ beslutning om å avlyse arbeiderkongressen sommeren 1917. Særlig reagerte han på opposisjonens ønske om å diskutere militærstreiken på en slik kongress, så den debatten som oppsto, kom langt på vei til å dreie seg om denne aksjonsformen. Debatten nådde et foreløpig klimaks på den ekstraordinære LO-kongressen i oktober (1917), der Vidnes' syn på militærstreiken fikk gjennomslag. På partilandsmøtet våren 1918 skulle imidlertid Vidnes og de andre tilhengerne av en rent parlamentarisk orientering i militærspørsmålet lide nederlag.

Militærstreikdebatt

I dette kapitlet skal vi se at Jacob Vidnes sommeren og høsten 1917 kritiserte militærstreikparolen og dermed også opposisjonen. Hans tidligere kompromisslinje overfor den nye retning ble erstattet med en konfrontasjonslinje.

Før sommeren 1917 uttalte Jacob Vidnes seg sjelden om direkte aksjonsmidler. De relativt få kommentarene vi har sett at han kom med, viste at han var kritisk innstilt. Han hadde fått anledning til å utdype motforestillingene da Ungdomsforbundet i 1916 spurte flere ledende personer innen arbeiderbevegelsen om deres syn på militærstreiken. Essensen av svaret var helt i overensstemmelse med det han tidligere hadde skrevet: Militærvesenet kunne avskaffes ad parlamentarisk vei, og bare dersom en lovlig beslutning om avrustning ikke ble etterkommet, var masseaksjon aktuelt. Derimot støttet han generalstreik for å hindre framtidige krigsutbrudd.⁴

Striden mellom opposisjonen og ledelsen etter ledelsens beslutning om å avlyse arbeiderkongressen kom langt vei til å bli en debatt nettopp om direkte aksjonsmidler mot militarismen, der Vidnes talte den parlamentariske linjens sak.

Striden om arbeiderkongressen

”Social-Demokraten” var ved siden av ”Smaalenenes Socialdemokrat” eneste partiavis som aktivt støttet ledelsens beslutning om å avlyse kongressen.⁵ Kritikerne var mange i denne striden, som kan ses som en innledende etappe i den indre politiske prosessen som førte til opposisjonens maktovertakelse i 1918.⁶ Som sagt havnet militærspørsmålet, nærmere bestemt spørsmålet om militærstreik, i forgrunnen.

Med Martin Tranmæl i spissen presset opposisjonen våren og sommeren 1917 på for at Arbeiderpartiet og LO skulle arrangere en arbeiderkongress. Mange sto bak kravet om at ledelsen måtte foreta seg noe, det gjorde også Torgeir Vraa i “Fremtiden”. Han hadde tradisjonelt tilhørt den gamle retning, og han hadde, som nevnt, bl.a. gått hardt ut mot opposisjonen høsten 1914 under debatten om nøytralitetsbevilgningene. Nå krevde han altså i likhet med den nye retning handling – og han tok til og med i en 1. mai-tale til orde for opposisjonens militærstreikparole.⁷ Militærspørsmålet, eller nærmere bestemt frykten for at Norge skulle bli dratt inn i krigen, lå også til grunn for opposisjonens framstøt, selv om det også var ønske om å diskutere tiltak mot dyrtiden.⁸

Et fellesmøte mellom landsstyret, representantskapet, sekretariatet og stortingsgruppen ble avholdt 13.-14. mai. Møtet avgjorde at en arbeiderkongress skulle sammenkalles hvis regjeringen ikke imøtekom arbeidernes krav.⁹ Dette var dyrtidskrav og forbudskrav, og møtet vedtok også en resolusjon angående ”Militærbevilgningerne og krigssituationen” – et forslag fra Tranmæl om militærstreik støttet av faglig aksjon led nederlag.¹⁰

Til tross for at arbeiderbevegelsen, for å sette makt bak kravene, 6. juni arrangerte store demonstrasjoner der så mange som 350 tusen kan ha deltatt, ble kravene bare delvis innfridd.¹¹ Likevel besluttet ledelsen å avlyse kongressen, noe som vakte forargelse innen bevegelsen.¹² 23. juli tok Vidnes ledelsen i forsvaret. Han forsto misnøyen i de partiblādene som hadde ”gaat ut fra, at kongressen vilde bli

sammenkaldt”, men han kunne ikke se at dette berettiget ”de ubeherskede beskyldninger og sterke angrep” som var rettet mot ledelsen.¹³ Han skrev at ledelsen hadde hatt medlemmenes interesser i tankene og mente også at den hadde flertallet av medlemmene bak seg, for som han formulerte det, ”det overveiende flertal av landets meget over 100, 000 politisk og faglig organiserte arbeidere” hadde ikke uttalt seg, men ”lojalt overlatt til ledelsen at arbeide med saken”. Vidnes nevnte ikke i denne lederen militærstreiken, muligens fordi andre ikke hadde knyttet aksjonsformen til kravet om en kongress. Derimot omtalte han generalstreiken, som flere hadde ment at kongressen burde gå inn for.¹⁴ Senere kunne en slik aksjonsform bli aktuell, men tiden var ikke moden for noen generalstreik: “Et saadant middel som generalstreiken maa være arbeiderklassens sidste middel, det den griper til, naar der ingen anden utvei er.”

Dagen etter gikk Torgeir Vraa i “Fremtiden” nærmere inn på hva arbeiderkongressen burde drøfte; det var militærstreiken.¹⁵ I tiden etterpå kom militærspørsmålet til å prege mange av Vidnes’ lederartikler, og det var Vraa som ble motstanderen. Vidnes reagerte umiddelbart på Vraas nevnte artikkel. Vidnes forsvarte først igjen beslutningen om ikke å innkalle kongressen, med å forsvare ledelsen mot ”den noksaa vilde krigsdans” i partipressen med ”vor ven redaktør Vraa i ’Fremtiden’” i spissen.¹⁶ Så refererte han Vraas uttalelser for dernest å ”paapeke” at det ikke lenger var dyrtiden og tiltak mot den som var årsaken til ”Fremtiden”s redaktørs krav om arbeiderkongress. ”Nei, det er for at ’drøfte alvorlig’ og muligens erklære *militærstreik* at selv Vraa nu vil ha indkaldt den ekstraordinære kongres.” At både Vraa og den ”gamle” opposisjonen hadde tatt til orde for militærstreik, var slett ikke noe nytt. Vidnes’ sterke reaksjon på Vraas artikkel dagen før bør nok heller ses i sammenheng med at militærstreikspørsmålet hadde blitt klart nedstemt på nevnte fellesmøte. Vraas krav kunne derfor betraktes som en motarbeidelse av lovlige fattede beslutninger innen parti og fagorganisasjon. Vi har tidligere sett at Vidnes ikke tok lett på slik opptreden, jf. den skarpe kritikken av Carl Bonnevie i forbindelse med avrustningsdebatten våren 1914 og den mer fordekte kritikken av hele stortingsgruppen etter dens tilslutning til nøytralitetstiltakene. Det som først og fremst fikk Vidnes til å reagere slik, var nok likevel at Vraa, som tradisjonelt hadde tilhørt den gamle retning, deltok i kritikken av ledelsen. I den retning peker også bruken av ordene “selv Vraa”.

Vidnes opplyste videre at militærstreikspørsmålet skulle drøftes på en LO-kongress samme høst og på DNAs neste landsmøte samt at en uttalelse var under

utarbeidelse – uten å nevne at han selv var med på denne utarbeidelsen. Vidnes formulerte tydelig sitt eget standpunkt: ”Vi vil med en gang si, at vi er mot beslutning og iverksættelse av militærstreik, selv naar den støttes av ’faglig aksjon’.”

Standpunktet ble begrunnet med at ”vi” trodde en militærstreik ikke ville gagne bevegelsens sak, ”at den som forholdene engang er i vort land, kun vil volde os ubotelig skade”. Å ville ”fremtvinge en beslutning om militærstreik” var derfor ”den høieste grad av *ansvarsløshet*”.

Så kom det mest oppsiktsvekkende i artikkelen, nemlig Vidnes’ aller første antydning om en mulig framtidig splittelse av DNA, i form av et slags ultimatum: ”Og hvis hr. Vraa sammen med Tranmæl, som har fremsat forslag om militærstreik ogsaa i arbeiderpartiets landsstyre, vil drive en beslutning herom gjennem i partiet, ja, da vil ikke den nuværende ledelse ta ansvaret herfor.” Det var et kabinettsspørsmål, en tydelig trussel om at partiledelsen ville gå av hvis den aksjonsorienterte tilnærmingen til militærspørsmålet fikk gjennomslag i partiet. Tilsynelatende hadde Vidnes her støtte fra resten av partiledelsen, siden han uttalte seg på vegne av hele ledelsen.

Foreløpig var redaktøren sikker på at ”en saadan sprængkile” som en beslutning om militærstreik i hans øyne var, ikke ville drives gjennom. Flertallet i partiet ønsket det i likhet med ”Framtiden” ”sikkerlig heller ikke”, skrev han, og derfor ville det være ”bedst at holde os fra livet saa fatale spørsmåal”. Nei, nå når han hadde truet med ledelsens avgang, mente han kan hende at militærstreiken ville få færre tilhengere. Vel å merke framstilte han arbeidet for å få gjennomslag for militærstreiken som et splittelsesarbeid i seg selv. Selv om det later til at Vidnes var først ute med å snakke om splittelse, ble skylden for en eventuell slik plassert ene og alene hos opposisjonen. Det kan kalles et taktisk eller retorisk grep.

Vidnes tok iallfall delvis feil. Vraa uttalte at arbeiderbevegelsen ikke var avhengig av enkeltpersoner og at den klarte seg godt uten en ledelse som motarbeidet militærstreikparolen, og heller ikke Tranmæl, som også skyldte en eventuell splittelse på ledelsens opptreden og hånet betegnelsen av militærstreik som ”ansvarsløshet”, dempet den kritikken han hadde kommet med etter kongressens avlysning.¹⁷

Vidnes svarte. Påstanden om at han forsvarte ledelsen uavhengig av hvordan den opptrådte, tok han ”med stor ro”.¹⁸ Han sa at grunnlaget for en kongress hadde falt bort og benektet at han hadde endret syn pga. ledelsen. Vidnes sa seg helt enig med Vraa i at arbeiderbevegelsen ikke var avhengig av enkeltpersoner, men gledet seg samtidig over at ”de enkelte mænd ikke er saa avhængig av bevægelsen, at denne kan

tvunge dem til at gjøre, hvad de er dypt og inderlig uenig i". Og at ledelsen var motstander av militærstreik, var ingen nyhet, skrev Vidnes, så "Fremtiden" trengte ikke være "uvitende om ledelsens stilling til denne sak".

Han framhevet at også han hele tiden hadde vært motstander av militærstreik, for slik å tilbakevise at hans siste uttalelser i debatten hadde vært "diktet av 'hundetroskap' overfor ledelsen". Som nevnt hadde ikke akkurat militærstreikparolen vært hyppig omtalt på lederplass, men Vidnes kunne henvise til rundspørringen i Ungdormsforbundets organ: "Social-Demokraten's redaktør erklærte sig for absolut motstander av militærstreiken i en enquete i 'Klassekampen' for henved to aar siden [...]" En diskusjon om aksjonsformen ønsket han derimot velkommen, men henviste igjen til høstens fagkongress.

Avslutningsvis utdypet Vidnes det tidligere stilte ultimatum, men han nøyde seg nå med å uttale seg for "vor egen del". Han hadde angivelig ikke framsatt noen trussel, ikke forsøkt å presse "anderledes tænkende". Men "det vilde være at gjøre sig skyldig i en baade politisk og moralsk forbrydelse, om vi fortsatte at redigere partiets centralorgan efterat partiet hadde fattet en viktig principiell beslutning, som vi var dypt uenig i". Vidnes ville altså ikke bli sittende i redaktørstolen dersom aksjonslinjen vant fram i partiet. Han gikk ikke inn på hva en eventuell seier for militærstreikparolen på høstens LO-kongress ville bety.

Som et svar på at ledelsen ikke sammenkalte noen kongress, arrangerte opposisjonen med Tranmæl i spissen sin egen. Den fant sted i Trondhjem 28.-29. juli.¹⁹ Møtet vedtok tre resolusjoner. Den i vår sammenheng viktigste dreide seg om "direkte aksjon mot militarismen". Denne resolusjonen innebar, skriver J. Bjørgum, "et skritt videre i opposisjonens framstøt overfor ledelsen i arbeiderbevegelsen"; den innebar en ny linje som "gikk ut på å gå utenom organisasjonens styrende organer og sette opposisjonens politikk ut i livet gjennom å opprette nye organer".²⁰ Målet var i første omgang aksjon mot militarismen, men Tranmæl hadde også et videre siktemål: starten på en revolusjonær prosess i retning av et skifte av økonomisk og politisk system.

Den gamle retning reagerte naturlig nok kraftig på Trondhjems-møtet.²¹ DNAs sentralstyre uttalte umiddelbart etterpå at beslutningene stred mot partiets program og taktikk. Det holdt fellesmøte med LO-styret, med et skarpt fordømmelsesrundskriv – som Vidnes lot trykke på sin avis' forside – som resultat.²²

Vidnes behandlet både Trondhjems-møtet og andre nylige angrep på arbeiderbevegelsens ledelse under tittelen ”Hvem vil splittelse?”²³ Igjen gjorde han et poeng av opposisjonens vektlegging av militærspørsmålet. Det var ønsket om direkte aksjoner mot militarismen og ikke dyrtiden som hadde foranlediget kravet om kongress, hevdet han. Han viste først til sentralstyrets uttalelse, med den kommentar at styret hadde ”fundet det at være sin uavviselige pligt at si fra med en eneste gang, at de paa Trondhjems-møtet vedtagne beslutninger er stridende mot partiets program og taktik”. Så kritiserte han de røstene innen bevegelsen (dvs. innen opposisjonen) som advarte mot splittelse, for disse gikk angivelig ut fra en ”fuldstændig forvreden fremstilling av de faktiske forhold”, nemlig at det var ledelsen som ”vilde fremkalde splittelsen, og ikke nogen anden”. For Vidnes var det tydeligvis av overordnet betydning at det – han henviste til beslutningene på Trondhjems-møte og Vraas uttalelser som belegg – ikke var en kamp mot dyrtiden opposisjonen ville presse fram, men ”den direkte antiparlamentariske syndikalistiske aksjon mot militarismen”. Som nevnt er det grunn til å anta at Vidnes vektla beslutningen fra fellesmøtet i mai om ikke å ta opp militærstreikspørsmålet på en eventuell arbeiderkongress.

Arbeiderpartiet hadde aldri anerkjent militærstreiken som ”middel til at avskaffe militarismen”, fortsatte redaktøren. Beslutningene i Trondhjem ble slik indirekte framstilt som brudd på militærprogrammet. Rett ut skrev Vidnes at vedtakene på Trondhjems-møtet om å oppfordre til militærstreik innebar ”et forsøk paa at sætte sig ut over organisationens avgjørelser”, noe som var korrekt. Dermed var det også ”et direkte forsøk paa at splitte og sprænge partiet”. Igjen ser vi at det ifølge Vidnes var opposisjonen som ville splittelse – selv om han ikke kunne vise til utsagn om at den virkelig ønsket det. Det var den som i og med arbeidet for direkte aksjon mot militarismen var på direkte kollisjonskurs med lovlig fattede partibeslutninger. Ledelsen forsøkte derimot å ”verne om organisationen og dens beslutninger”.

Dagen etter behandlet Vidnes beslutningen fra 1915-landsmøtet om å sende spørsmålet om militærstreik rundt til uttalelse.²⁴ Han framhevet at landsmøtet ikke dermed hadde noe standpunkt for eller mot streik. Han innrømmet samtidig at landsmøtene var ”altfor villige til at sende de forskjelligste spørsmåal rundt til avdelingerne”. I framtiden burde spørsmål det rådet stor uenighet om ikke sendes rundt uten at landsmøtet først hadde drøftet dem grundig, mente Vidnes. Det later til

at han på dette tidspunktet hadde innsett hvilket gjennombrudd Tranmæls militærstreikparole hadde fått i og med 1915-landsmøtet.

Vidnes fastholdt like fullt at opposisjonen ikke kunne finne støtte i fattede beslutninger.

Argumenter mot militærstreikparolen som sådan prioriterte ikke Vidnes i disse ukene.²⁵ Han var mest av det formelle, dvs. av å framholde at opposisjonen ikke gikk riktig fram. Heller ikke det av DNAs sentralstyre og LOs sekretariat utsendte fordømmelsesrundskriv med argumenter mot militærstreiken, noe Tranmæl ikke unnlot å påpeke. Vidnes bemerket til dette at det ikke hadde vært ”cirkulærets oppgave. Dets hensigt var at meddele hvorledes disse spørsmål organisationsmessig ligger an i vor bevægelse.”²⁶

Vidnes tilbakeviste at partiledelsen prøvde å ”kvæle det stedlige initiativ eller lægge en klam haand over al foreningsvirksomhet”. Å forsøke å sette ting ut i livet som berørte ”den hele bevægelse paa det føleligste” og som ”hovedorganisationerne” motsatte seg, gikk imidlertid ifølge redaktøren ikke an. Han tok derfor avstand fra Trondhjemsmøtet. Han var ikke i tvil om konsekvensene dersom en slik framferd utenfor de riktige kanaler ble vanlig: ”Det vilde selvfølgelig føre til anarki i vor bevægelse, til opløsning og forvirring.”

I motsetning til nevnte rundskriv kom Vidnes også med argumenter mot militærstreikparolen. Den var ”stridende ikke bare mot arbeiderpartiets program, men ogsaa mot socialismens aand og væsen. Militærstreiken forutsætter nemlig for tiden en større organisationsmessig tvang overfor den enkelte med større personlige ofre end det er stemmende med socialismens humanitets- og individualitetsprincipper.” Det var mao. hensynet til hver enkelt vernepliktige Vidnes mente talte imot militærstreiken.

Deretter tok Vidnes igjen avstand fra alle beslutninger om direkte aksjoner så lenge de ikke var fattet av hovedorganisasjonen. Han pekte fram mot LO-kongressen: ”Som det fremgaar av 15 mandskomiteens indstilling til den ekstraordinære fagkongres, saa hersker der inden organisationen meget delte meninger om disse spørsmål. Den retning som ’Ny Tid’ repræsenterer er forøvrig i stort mindretal i hovedledelsen.” Nå dreide ikke dette seg om militærspørsmålet, men om LOs organisasjonsformer, som skulle bli hovedsaken på den kommende kongressen. Men i begge tilfeller besto uenigheten i hvorvidt den parlamentariske framgangsmåten var

tilstrekkelig,²⁷ og Vidnes later ikke til å ha skilt noe særlig mellom de forskjellige sakene som skulle behandles. Det viktigste var nok at opposisjonen ble satt på plass.

Ved siden av rundskrivet reagerte ledelsen med å framskynde høstens ekstraordinære LO-kongress. Dermed ble opposisjonen tvunget til å konsentrere kreftene om LO-kongressen og ikke egne planer.²⁸ Følgelig ble LO-kongressen den desidert viktigste arena for diskusjon om militærstreikparolen denne høsten. Ovenfor har vi sett at Vidnes konfronterte opposisjonen i forbindelse med striden om arbeiderkongressen – og at diskusjonen mellom ham og opposisjonen i all hovedsak var en diskusjon om militærstreikspørsmålet. I neste underkapittel skal vi se at Vidnes seiret i første omgang.

Militærstreikspørsmålet på LO-kongressen høsten 1917

Jacob Vidnes håpet beslutningene på LO-kongressen ville bidra til å legge militærstreikspørsmålet dødt. Hans syn fikk gjennomslag på kongressen, men samtidig fikk han rett i sine antagelser om at opposisjonen ikke ville legge en av sine fremste kampsaker på is.

Som nevnt hadde partilandsmøtet i 1915 vedtatt at spørsmålet om om ”militærstreik støttet av faglig aksjon” skulle ”omsendes foreningene til behandling”. Det innebar et gjennombrudd for Martin Tranmæls antimilitaristiske oppfinnelse. Ledelsen forsto i motsetning til Tranmæl ikke rekkevidden av vedtaket.²⁹

Landsstyret hadde behandlet saken først i juni 1916. Det ble da vedtatt å nedsette en komité til å ”utarbeide en allsidig fremstilling av de forskjellige opfatninger av militærstreik”.³⁰ Komiteen besto opprinnelig av Vidnes (formann), Tranmæl og Magnus Nilssen, snart tiltrådte også Lian og Rich. Hansen fra LO, Anders Buen fra stortingsgruppen og Edw. Mørk fra NSU. Innstillingen var delt i en flertalls- og mindretallsinnstilling. Tranmæl var alene om sistnevnte, selv om altså også Ungdomsforbundet var representert. Det skyldtes trolig delvis at flere innen NSU nå støttet teorien om væpnet revolusjon.³¹

Det var enighet om å kreve avvæpning, men uenighet om midlene. Tranmæl ønsket militærstreik støttet av faglig aksjon mens flertallet holdt seg til den rent parlamentariske taktikk og avviste enhver direkte aksjon. Flertallet så ikke

militærstreiksspørsmålet bare som et spørsmål om antimilitaristisk politikk; det gjorde mindretallets krav om direkte aksjon mot militarismen til et prinsippsspørsmål om arbeiderbevegelsens strategi overhodet, til et spørsmål om bevegelsen skulle oppgi alt parlamentarisk arbeid, og dermed til et spørsmål om bevegelsen skulle slutte arbeidet for å få folkeflertallet på sin side. Slik flertallet så det, var det nemlig ”selvmotsigende” å fortsette dette arbeidet ”hvis man fant at maatte føre kampen mot *militærvæsenet* med generalstreiken som middel”.³² Militærstreiken ble mao. betraktet som et rent revolusjonært middel, med makterobring som mål.

Vidnes lot trykke begge innstillingene, men uten å si noe om dem. Heller ikke tok han eksplisitt avstand fra militærstreikparolen da han i oktober kommenterte den forestående kongress, men alle visste jo hva han mente. Indirekte ble opposisjonens arbeid, både hva angikk organisasjonsformene (kongressens trolig viktigste sak) og militærspørsmålet, framstilt som potensielt splittende: ”Vi faar haabe at den kongres, som aapnes imorgen, ved sine drøftelser og beslutninger vil skape den klarhet og enhet i vor bevægelse, som er nødvendig for at vi kan vende os med al vor kraft i samlet kamp utad mot vore motstandere.”³³ Opposisjonens arbeid for militærstreik og andre typer utenomparlamentariske aksjoner ble altså sett som en distraksjon som kom i veien for det virkelig viktige arbeidet. Vidnes ønsket i og for seg en ”levende drøftelse indad av de vitale organisationsspørsmåal”, det var bevis på en livskraftig bevegelse. ”Men denne diskussion maa føre frem til klarhet og dypere forstaalese av vor bevægelse, saa den samler kræftene istedetfor at spræde dem”, fortsatte Vidnes. ”Det er dette resultat vi haaber kongressen skal gi.” Igjen ble opposisjonens arbeid indirekte framstilt som splittende. Tilsynelatende virket Vidnes nokså sikker på seier for sitt syn, noe oppfatningen innen komiteen jo tydet på. Det var ikke spørsmålet om stemmegivningen på kongressen som opptok ham, men at denne måtte føre til ”klarhet” og samling av kreftene.

Denne ”klarhet” skulle egentlig ha vært oppnådd på 1915-landsmøtet, sa Vidnes på kongressen, der han som den gamle retnings hovedtalsmann åpnet debatten. Han siktet delvis til gjennomslaget for ”det uavkortede avvæbningsstandpunkt” som ”ledestjerne”, delvis til at militærprogrammet ”forutsætter” at DNA ”kun paa parlamentarisk maate skal søke at avskaffe militarismen.”³⁴ Dermed hadde han trodd at ”den hellige enighet om militarismen og dens bekjæmpelse” var sikret.³⁵ ”Men vi tok feil. Og hadde jeg tænkt meg, at resultatet av Trondhjemsmøtet skulde bli det vi nu ser omkring os, ja, saa vilde jeg ha foretrukket at beholde vort program fra 1909 og la

meningsforskjellighetene fra den gang være for det de var." Spiren til "den nye splittelse" var nemlig, fortsatte han, blitt lagt i Trondhjem i og med beslutningen om omsendelse til uttalelse forslaget om "iværksættelse av militærstreik støttet av faglig aksjon".³⁶ Og den senere tids militærstreikdebatt var etter Vidnes' mening mye alvorligere enn avvæpningsdebatten i 1914. Nå var "vi" i "langt større uenighet, langt større virvar og uklarhet angaaende militærspørsmålet" enn noensinne.

Videre forklarte Vidnes hvorfor arbeidet med innstillingen hadde tatt så lang tid. Det var angivelig fordi han hadde strevd med å samle informasjon om militærstreiken. Man hadde nemlig å gjøre med et nytt spørsmål: "Militærstreiken støttet av faglig aksjon er nærmest en oppfindelse her i Norge, hvor vi i grunden har den minste foranledningen til at bruke den, sammenlignet med forholdene i andre land."³⁷ Vi gjenkjenner det gamle argumentet: I Norge var den parlamentariske veien til sosialismen åpen.

Men ikke hvis bevegelsen sa ja til militærstreiken: "[...] hvis partiet og fagorganisationen beslutter sig for anvendelsen av disse midler for at avskaffe militarismen, saa betyr det et aapent brud med den parlamentariske linje, som partiet altid har befulgt."³⁸ Akkurat som i flertallsinnstillingen framstilte altså Vidnes spørsmålet om militærstreik som et spørsmål om arbeiderbevegelsens politiske strategi generelt. For militærstreiken var ifølge redaktøren "rettet mot lovgivningsmagten" og "beregnet paa at lemlæste denne", så noen "komplettering av parlamentarismen" kunne han ikke se at det var snakk om. Tvert imot, den var et "udemokratisk og uparlamentarisk middel". Følgelig var den "i strid med socialdemokratiets grundopfatning og politiske principper", sa Vidnes.

At en militærstreiktilhenger som Torgeir Vraa ikke hadde revolusjonære perspektiver, tok han ikke hensyn til; han betraktet (jf. innstillingen) per definisjon streiken som et revolusjonært middel.³⁹

Like fullt framhevet Vidnes at det eksisterte forskjellige oppfatninger av militærstreiken blant dens tilhengere. Han viste blant annet til at Zeth Høglund hadde sagt at fagforeninger burde bevæpne seg for å slå ned dem som ikke ville respektere streiken. Av dette trakk Vidnes en oppsiktsvekkende konklusjon: "Alle disse forslag om den ene eller anden maate at gjøre militærstreik paa og støtte en saadan viser uklarheten. Men de viser mere. De viser, at denne militærstreikteori uvægerlig fører til en ny *rustningsteori*, til anvendelse av væbnede voldsmidler, av militært forsvar. Og hvorfor gjør den det? Jo, fordi den ikke bygger paa *demokrati* og *flertalsvilje*, men paa

tyranni og mindretalsstyre. Fordi man vet, at gjennomfører man en politisk reform med vold, altsaa uten at ha sikret sig folkeflertallets mægtige støtte, maa man opretholde reformen med vold.”⁴⁰

Diskusjonen om hvorvidt opposisjonen sto for såkalt ”voldsdiktatur”, raste, som vi skal se, som verst i mars 1918, men Vidnes kom altså med et tidlig innspill. Vi ser at han satte likhetstegn mellom militærstreiken – for den saks skyld aksjonslinjen generelt – og ”vold”. ”Vold” betydde hos Vidnes ikke nødvendigvis bruk av våpen; han brukte øyensynlig ordet om enhver reform som manglet parlamentarisk flertall. Demokrati og flertallsvilje kom nemlig i Vidnes’ øyne til uttrykk i nettopp det parlamentariske system.⁴¹

Det var for øvrig ikke bare optimisme mht. framtidige valg som fikk Vidnes til å satse på en parlamentarisk tilnærming i militærspørsmålet. Han sa nå at avrustning var mulig selv ”under et borgerlig samfundsstyre”.⁴²

Flertallsinnstillingen vant avstemningen med 174 mot 88 stemmer.⁴³ Vidnes framstilte etterpå kongressen som en svært viktig hendelse: ”Det kan vel trygt sies, at ingen kongres her i landet er blitt imøteset med større spænding og tillagt større betydning end denne.”⁴⁴ De seneste årene, fortsatte Vidnes, hadde det ”arbeidet sig frem sterke rivninger i fagorganisationen” mellom den nye og den gamle retning. Nå hadde rivningene ”naadd et saadant stadium, at en endelig avgjørelse maatte finde sted [...] Det var dessuten naturligt, at naar en kongres blev sammenkaldt bare for at avgjøre rent principielle spørmaal, at man da ogsaa tok med en anden principiel sak, som oppositionens mænd har drevet kraftig paa med i det sidste, nemlig militærstreiken støttet av faglig aktion.” De to spørsmålene om organisasjonsformer og militærstreik ble altså på sett og vis sidestilt, som prinsipielle saker. Militærstreikspørsmålet ble – slik vi så av Vidnes’ tale på kongressen – sett på som et spørsmål om DNA skulle være et parlamentarisk parti eller ei; det ble ikke sett isolert.

Redaktøren understreket hvordan LO-kongressen ”saklig og inngaaende” hadde ”drøftet alle disse store hovedspørmaal” slik at alle synspunkter hadde blitt hørt. Således kunne denne klare ”seier for ledelsen og de hævdvundne faglige principper i alle saker” ifølge Vidnes ikke kalles ”tilfældig eller kunstig”. Tvert om var den ”et klart og koncist uttryk for opfatningen inden det store flertal av de organiserte arbeidere i Norge idag”. Og følgelig representerte kongressen ”en mægtig opreisning” for ledelsen.

Det gjaldt også militærstreikspørsmålet: Kongressen hadde ”med overvældende flertal [...] avvist det vanvittige projekt om militærstreik støttet av faglig aksjon”. Både på dette og de andre punktene mente Vidnes at man burde kunne vente at minoriteten nå stilte seg ”lojal til de fattede beslutninger”. At opposisjonen allerede før kongressen hadde forbrutt seg mot fattede vedtak, var jo noe Vidnes hadde hevdet flere ganger. Og vi har sett at han så på kongressen nettopp som en mulighet til å få gravlagt agitasjonen for militærstreik for en tid. Vidnes var ikke optimistisk: ”Imidlertid ser det ut til, at opposisjonen ikke vil vise lojalitet og respekt for faldne avgjørelser.” Referansen var en lederartikkel i ”Ny Tid”, der det hadde stått at arbeiderne nå måtte sette sine ideer ut i livet på egen hånd. Vidnes håpet at det ble ”med truslerne. Eller er det fagopposisjonens hensigt fuldstændig at bryte med landsorganisationen?” En eventuell iverksettelse av egne ideer på tvers av beslutningene på kongressen ble mao. ansett som et splittelsesforsøk.

Spørsmålet om opposisjonens reaksjon på LO-kongressen ble ikke fulgt opp av Vidnes, så hvordan han så på den neste utviklingen, er vanskelig å si. Han hadde hatt rett i at Tranmæl ikke aktet å respektere kongressens beslutninger, heller ikke i militærspørsmålet. Tvert imot søkte han nærmest å sabotere vedtakene ved å stimulere til iverksettelse på tvers av dem i grunnorganisasjonene. Dette innebar imidlertid ikke på noen måte at Tranmæls ”hensigt” var et brudd med LO, som Vidnes altså skrev at det måtte være.⁴⁵ Vraa ville heller ikke rette seg etter vedtaket mot militærstreik, og kritiserte Vidnes’ omtale av militærstreik som ”vanvittig”.⁴⁶ Når det gjaldt utspill fra NSU, hadde jo ikke Vidnes for vane å komme med kommentarer. Det gjorde han heller ikke da Olaussen på forbundets ekstraordinære landsmøte helt i slutten av oktober (rett etter kongressen) igjen uttalte seg om nødvendigheten av en splittelse, slik han også hadde gjort i september.⁴⁷

Scheflo hadde før kongressen gitt uttrykk for et slags mellomstandpunkt i militærstreikspørsmålet, han var verken enig med Tranmæl eller ledelsen. Scheflo hadde tatt avstand fra Tranmæls forslag om at arbeiderbevegelsens organisasjoner skulle stå for iverksettelse av militærstreik – slikt kunne ikke pålegges soldatene. Men han var ingen prinsipiell motstander av aksjonsformen; han mente at DNA og LO måtte støtte eventuelle streiker som oppsto spontant blant soldatene.⁴⁸ Vidnes hadde altså heller ikke på dette tidspunktet noen støttespiller i Scheflo.

Oppsummering

Sommeren 1917 angrep opposisjonen arbeiderbevegelsens ledelse fordi denne avlyste arbeiderkongressen som opposisjonen hadde arbeidet for. I sitt forsvar av ledelsen tok Vidnes for første gang et skikkelig oppgjør med ledelsens kritikere, som nå inkluderte Torgeir Vraa – Ungdomsforbundets uttalelser ble som vanlig forbigått i stillhet.

Militær(streik)spørsmålet, som Vraa ønsket diskutert på denne arbeiderkongressen, havnet i sentrum av debatten. Vidnes tok tydelig avstand fra militærstreikparolen, men enda mer opptatt var han av å komme med formelle innvendinger mot opposisjonens framferd, som ifølge Vidnes stred mot tidligere fattede partivedtak i militærspørsmålet. Han så på høstens LO-kongress som en mulighet til midlertidig å få begravet agitasjonen for militærstreik. Hans syn seiret på kongressen, men militærstreiktilhengerne ville likevel ikke legge saken død.

Fra LO-kongressen til og med landsmøtet i 1918

Vi skal i dette kapitlet først se at Vidnes' uenighet med opposisjonen i synet på antimilitaristiske virkemidler, først og fremst militærstreiken, vedvarte og trolig ble enda større utover vinteren 1917-18. Den kom særlig til uttrykk i kommentarer til revolusjonene i Russland og Finland. Vidnes mente å finne støtte for sin parlamentariske orientering i erfaringene som var gjort. Opposisjonen så på sin side erfaringene som et bevis på at aksjonslinjen ga resultater. Slik spilte erfaringene fra de to landene i øst – i fremste rekke Finland, der forholdene liknet mest på de norske – en rolle i den debatten som til slutt førte til at den nye retning seiret på landsmøtet i 1918.⁴⁹ Innen den tid hadde debatten blitt tilført en ny dimensjon i og med arbeider- og soldaterrådsbevegelsen. Impulsene kom fra øst, fra Russland. Vi skal likevel i størst grad konsentrere oss om den såkalte valgkampen i mars 1918. Der havnet begivenhetene i Russland og Finland i bakgrunnen i Vidnes' ledere, selv om han stadig henviste til dem.

Russland, Finland og rådsbevegelsen

Sammen med "Ny Tid" var "Social-Demokraten" eneste arbeideravis som behandlet den finske storstreiken (13.-20. november 1917) redaksjonelt.⁵⁰ Tranmæl var først ut. Han mente storstreiken viste hva en handlingsvillig arbeiderklasse kunne utrette, og rettet kritikk mot ledelsen for dens opptreden på LO-kongressen, særlig i militærstreiksspørsmålet. Vidnes ble i denne sammenheng navngitt.⁵¹

Vidnes' kommentar var en reaksjon på Tranmæls uttalelser. Etter hans oppfatning var det "forhastet" å trekke bestemte slutninger om "kampmidlerne" på bakgrunn av de finske og russiske erfaringene.⁵² "De *endelige* resultater foreligger ikke endnu." Like fullt skrøt Vidnes av både det finske og det russiske proletariats "heroiske optræden" og "den vældige indsats" som var gjort "for freden og socialismen". Han støttet sine finske og russiske "partifæller" og håpet de ville makte å "befæste sin magt, saa den ikke atter glir dem ut av hændene". Når det gjaldt bruk av midler, var han heller ikke kritisk: "Som forholdene hittil har artet sig i Finland og Rusland, har det været berettiget at gaa til 'direkte aktion'." I Norge, derimot, var forholdene ifølge Vidnes "ikke de samme som i den faldne zarismes rike", og han penset slik drøftingen inn på det den i realiteten dreide seg om: spørsmålet om hvordan Arbeiderpartiet og LO burde gå fram. Argumentet mot direkte aksjonsformer var det samme som tidligere: Den parlamentariske veien lå åpen for norsk arbeiderbevegelse. Den var ikke bare den raskeste, men den eneste mulige; følgelig kunne også Vidnes som et retorisk poeng henvise til den parlamentariske linje som den "i virkeligheten den mest revolutionære".

Konklusjonen Vidnes trakk på bakgrunn av erfaringene i nabolandene, munnet ut slik. Resten av konklusjonen viste tydelig at debatten mellom ham og Tranmæl i betydelig grad var en debatt om militærstreiken: "For vor del kan vi ikke av begivenheterne, det være sig i Finland eller Rusland, komme til den slutning, at arbeiderne i Norge vil naa hurtigere maalet, militarismens avskaffelse, ved militærstreik og generalstreik end ved at besørge det paa parlamentarisk maate." Bevæpningsspørsmålet uttalte redaktøren seg foreløpig ikke om.

Utover i 1918 var det noe annet enn militærstreiken som i størst grad opptok Vidnes: spørsmålet om arbeidernes bevæpning. Han tok opp spørsmålet første gang i en leder 21. januar 1918. Anledningen var bolsjevikenes oppløsning av den grunnlovgivende

forsamling. Her var vannskillet for Vidnes som for mange andre sosialister, etter dette forsvant alt som minnet om positiv omtale av bolsjevikene.⁵³ Vidnes kalte oppløsningen ”en tro gjengivelse av zarismens metode” og hevdet opptreden ville ha en negativ virkning på fredsutsiktene. Bevæpningsspørsmålet nevnte han bare kort: ”Folkekommisærerne [regjeringen] antyder nu, at de vil bevæbne arbeiderne og avvæbne borgerskapet; med den nye revolutionære arbeiderhær vil den føre sin politik videre.” Vidnes sa at det var ”antidemokratisk” og ikke ville føre til ”noget godt”. Han kunne heller ikke se grunnen, siden bolsjevikene allerede hadde ”magten i kraft av militæret”.⁵⁴

Vidnes’ neste kritikk av våpenbruk var et innlegg i debatten om Finland. Der hadde det brutt ut borgerkrig mellom ”røde” (sosialister) og ”hvite”. Meldingene om begivenhetene skulle, som Meiring skriver, aktualisere spørsmålet om væpnet revolusjon og dens muligheter og konsekvenser. Tranmæl rykket tidlig ut og ga sin støtte til de røde. Han bestred også at meldingene om ”overfald, mord og voldshandlinger” fra de røde var sanne.⁵⁵ Vidnes kom først på banen senere. Som i november 1917 later det til at Tranmæls uttalte støtte var foranledningen.

Den første kommentaren kom i form av en usignert artikkel.⁵⁶ ”Der argumenteres med kanoner og revolvere og sprøitende blod”, hevdet Vidnes, som tilbakeviste at skildringene fra Finland var ”overdrevne” og ”skræmsler”. At målet skulle hellige midlet, var redaktøren helt uenig i. Forsvaret for ”borgerkrigens blodorgier” sammenliknet han med ”keiser Wilhelms ord om, at tyskerne fører krig med speciel mission fra Gud fader [...] eller Wilsons taler om, at ententen ved sin krig vil befri verden fra militarismen”. Poenget var at også disse begrunnet bruk av vold med at hensikten var god. Vidnes avviste ikke bare at hensikten helliget midlet, han mente at keiser Wilhelms og president Wilsons argumentasjon for økt militarisering (underforstått gjaldt dette også sosialistiske argumenter for voldsbruk) viste at man lot seg *beherske* av midlet: ”midlet blir en hensigt i sig selv; det blir baade maal og middel: Krig, krig.”

”Er det ikke dette *krigens system* vi har bekjæmpet?” spurte redaktøren retorisk. Han kunne ikke se at en borgerkrig var vesensforskjellig fra kriger mellom land, og latterliggjorde med en omskriving av det antimilitaristiske slagordet dem som så et skille: ”Skal vi rope *ned med krigen, leve borgerkrigen!*” Han avviste som nevnt også at gode hensikter hjalp; krig bygde uansett på forstillingen om at makt var rett.

Så fulgte rent taktiske innvendinger. Vidnes benektet at voldsbruk hadde vært nødvendig, for i Finland var ”den fredelige utviklings vei [...] farbar”. Dette var jo Vidnes’ argument mot direkte aksjoner generelt. De rødes opptreden hadde derfor ikke gagnet arbeidernes sak, tvert imot: ”Borgerkrigen har været det *forstyrrende* element i den finske arbeiderklassens befrielseskamp.” Sårene etter krigen ville heller ikke leges med det første, spådde redaktøren, noe han mente ville vanskeliggjøre en ”harmonisk utvikling”.

Det mest oppsiktsvekkende i artikkelen er at Vidnes sidestilte opposisjonen med de borgerlige militaristene. Tidligere hadde debatten vært en debatt om antimilitaristiske midler; nå ble opposisjonen framstilt som krigstilhengere. Særlig kontroversiell blir Vidnes framstilling når man vet at den marxistiske definisjonen av antimilitarisme, som nevnt i innledningen, åpner for voldsbruk.

Argumentasjonen ble fulgt opp og videreført noen uker senere i en ny usignert artikkel, ”Ny-militarismen”. Der het det bl.a. at enkelte tilhengere av det brukne gevær hadde begynt å tenke militært. ”Der findes saadanne ny-militarister inden vort parti.” Og Russland og Finland dannet ”forbillederne”. ”En bevægelse som vil trodse flertalsretten”, var etter Vidnes’ oppfatning ”militaristisk i sin natur”.⁵⁷

Tranmæl og Scheflo tok naturlig nok til motmæle, men fram mot landsmøtet var det Vidnes og resten av den gamle retning som var på offensiven i debatten om Finland og Russland; de var, som vi også skal se i neste kapittel, skrekkeksempler.⁵⁸ Resultatet av landsmøtet tyder likevel på at opposisjonen hadde vunnet både denne diskusjonen og diskusjonen om arbeider- og soldaterrådsbevegelsen. I sistnevnte debatt var Vidnes noe mer på defensiven, noe som lå i sakens natur siden den nye bevegelsen var igangsatt av opposisjonen.⁵⁹

Ledelsen så opposisjonens arbeid som et ledd i maktkampen i partiet og prøvde å få kontroll over rådene, unngå at de ble selvstendige organer uavhengig av parti- og fagorganisasjon. Denne linjen later til å ha blitt antydnet for første gang av Vidnes 4. januar 1918. I vår sammenheng er imidlertid et annet poeng mer relevant: at Vidnes ville holde militærspørsmålet helt atskilt fra rådene; etter hans mening burde rådene utelukkende arbeide med det som hadde direkte med ”dyrtiden” å gjøre, dvs. med provianteringsspørsmålet. Denne ”dyrtidslinjen” hadde tilhengere også innen opposisjonen. Men Vidnes var på kollisjonskurs med store deler av den. Blant andre Olaussen hadde f.eks. revolusjonære perspektiver. Den resolusjonen han hadde lagt

fram på en arbeiderrådskonferanse i Porsgrunn ved årsskiftet, gikk inn for bruk av væpnet makt for å innføre proletariatets diktatur.⁶⁰ Tranmæl snakket ikke om bruk av våpen, men understreket iallfall organisering av soldatene og en antimilitær aksjon som helt sentrale elementer i rådsbevegelsen.⁶¹ Antimilitarismen var også helt avgjørende for at Vraa, som igjen sto sammen med opposisjonen, engasjerte seg i rådsbevegelsen – og senere for at han stemte med den nye retning på landsmøtet.⁶²

Trolig var det særlig Porsgrunnsresolusjonen som tilskyndet Vidnes nevnte artikkel. Han berørte bare så vidt militærspørsmålet: ”Vi skal gjøre som bolschevikerne, nedsætte arbeiderraad som overtar hele magten i samfundet og paa den maate sætte baade stortinget og kommunestyrene ut av spillet.”⁶³ I et land som Norge var ikke dette riktig framgangsmåte, mente Vidnes: ”Forholdene er saa vidt forskjellige her og i Rusland, at det ikke gaar an saadan med en gang at overføre de revolutionære metoder til os.” Vi gjenkjenner argumentet mot direkte aksjoner, og Vidnes motstand mot en revolusjonær rådsbevegelse skyldtes utvilsomt det samme som hans motstand mot militærstreiken.

Når det gjaldt denne militærstreiken, har vi sett at Vidnes ikke skilte mellom tilhengerne – resultatet ble uansett det samme, mente han. Angående arbeiderrådsbevegelsen, som så vidt jeg har oversikt over, bare var hovedtema for én ny leder før landsmøtet (20. mars), ble iallfall Vraa avgrenset fra andre støttespillere fordi han ønsket at rådene skulle være under organisasjonens kontroll.⁶⁴ Og noen generell kritikk av aksjonslinjen i militærspørsmålet kom ikke redaktøren med. Tilsynelatende var det i første rekke Olaussens politikk som fikk Vidnes til å reagere mot bevegelsen: ”De egentlige arbeiderraadsledere – som hr. Olaussen og likesindede – nøier sig imidlertid ikke bare med dette, at arbeiderraadene skal bli staaende ved en masseaktion for at faa gjennomført nogen dyrtidskrav for dagen. Nei, de vil at arbeiderraadene skal være revolutionære organer, som sammen med soldaterraadene – og da naturligvis ogsaa ved hjelp av bevæpnede soldater – skal ta magten fra storting og kommunestyre, for at herske ved det de kalder det socialistiske diktatur.” Det ville ifølge Vidnes ”øieblikkelig” føre til borgerkrig. Verken Tranmæl eller militærstreiken ble nevnt i sammenheng med rådsbevegelsen. På den annen side, vi har jo sett at skillet mellom militærstreiken og bevæpningsparolen tilsynelatende var nærmest ubetydelig i Vidnes’ øyne.

Nedenfor skal vi se at Vidnes fortsatte å bruke Finland og Russland som et argument i partidebatten både før og på landsmøtet.

Landsmøteopptakt, mars 1918

Fra og med 1. mars 1918 er det rimelig å snakke om en valgkamp fra Vidnes' side. Fram mot partilandsmøtet prioriterte han i enda større grad de indre forholdene i arbeiderbevegelsen. Hele elleve lederartikler fra denne måneden var innlegg i partipolemikken og således å regne som valgkampinnlegg – Scheflo hadde ni, Tranmæl bare fem.⁶⁵ Militærspørsmålet inntok en sentral plass i partidebatten.

Vidnes innledet det jeg har kalt en valgkamp, med lederen "Partisplittelse".⁶⁶ Det var ifølge Vidnes opposisjonen som hadde begynt å tale om dette: "Endel av de vaskeegte 'radikalere' i arbeiderpartiet taler aapent om, at slaar ikke partiet ind paa de nye bolschevikske veie, ja saa maa der en sprængning til." Trolig var det Vidnes som trakk inn begrepet "bolschevikske" og slik trakk inn erfaringene fra Russland og Finland.⁶⁷

Redaktøren la ikke skjul på at det var "stor gjæring inden arbeiderpartiet", men følte seg "forvissset om" at flertallet ville "fortætte sig om vort gamle program og vor prøvede taktik" slik at "sprængningstendenserne" ville "falde til jorden".

Opposisjonen ble mao. indirekte beskyldt for å arbeide for et brudd med DNAs tradisjoner. Uvanlig nok konsentrerte han seg her om Ungdomsforbundets organ "Klassekampen": "Det proklamerer, at gir ikke det kommende landsmøte sin anerkjendelse av arbeiderraadsbevægelsen og av Zimmerwald-internationalen, saa kan partiet ikke længer holdes sammen." Vidnes, som på dette ikke hadde omtalt Zimmerwald på mange måneder, hevdet først at det her ikke var snakk om "noget stort principspørsmål i og for sig". Arbeiderrådsbevegelsen skrev han at det ikke var noen grunn til ikke å anerkjenne dersom den arbeidet "i forstaaelse med parti- og fagorganisationen og under dennes ansvar". "Tvertimot." Derimot tok han avstand fra den type arbeiderrådsbevegelse som Olaussen arbeidet for. Den hadde nemlig til hensikt "at skape revolutionære aktionsorganer utenfor partiet og fagorganisationen med forkastelse av parlamentarismen og anerkjendelse av de bolschevikske metoder". Dette var helt i overensstemmelse med hva vi har sett ham skrive tidligere:

Arbeiderrådsbevegelsen skulle være rene dyrtidsorganer under ledelsens kontroll.

Noen grunn til at Arbeiderpartiet skulle unnlate å ta avstand fra "Zimmerwald-internationalen" ga Vidnes ikke. Han sa bare at DNA og LO ville vite å "motsætte sig en tilslutning til Zimmerwald paa de præmisses [uthevet av MM], at det skal bety det samme som et brud med den av alle partier anerkjendte international og en

anerkjendelse av den anarkistiske bolschevisme og en forkastelse av den demokratiske parlamentarisme”. Underforstått fantes det etter Vidnes’ mening også andre premisser.

Vidnes begrunnet til slutt sin optimisme med tanke på landsmøtet. Han mente det var ”sikkert nok” at ”arbeidernes og smaafolkets store masse i vort land er demokrater og sosialister. De er derfor mot at kaste bevægelsen og hele vor politiske fremtid ut i et hasardiøst eventyr gjennom proklamation av proletariatets diktatur med revolutionær og militær masseaktion.” En slik taktikk var nemlig ”likesaa sikkert dømt til undergang her som i Rusland og Finland, fordi folkets overveiende flertal ikke vil anerkjende det”. Bruken av Russland og Finland som skrekkeksempler var slett ikke noe nytt. Dette var imidlertid første gang han uttalte at sosialistene hadde lidd nederlag. Muligens hadde Vidnes i tankene sosialistenes problemer ikke bare med motstandere på hjemmebane, men også med den tyske krigsmaskinen, jf. spørsmålet om de ville greie å holde på makten. Meiring later til å mene det.⁶⁸ Jeg vil imidlertid mene at det hovedsakelig var krigssituasjonen i seg selv som var årsaken. I den retning peker ikke minst Vidnes’ ord senere samme år om at Russland og Finland ”begge er like ulykkelige stillet, skjønt bolsjevikerne hersker i det ene land og de hvite terrorister i det andet”.⁶⁹

For øvrig er det verdt å merke seg at Vidnes (indirekte) hevdet at den nye retnings tilhengere *ikke* var sosialister, ved å skrive at flertallet ville følge den gamle retning fordi flertallet var ”demokrater og sosialister”. Dette var å gå svært langt i angrepet på opposisjonen, på linje med å kalle dens politikk ”ny-militarisme”, som han tidligere hadde gjort. Direkte usaklig må denne måten å argumentere på kalles. Trolig bør usakligheten ses som et uttrykk for hvor anspent situasjonen foran landsmøtet var og hvor mye det gjaldt å vinne. J. Bjørgum har vist at heller ikke Tranmæl styrte klar av denne debattformen.⁷⁰

Det er også verdt å utdype om Vidnes’ framstilling av spørsmålet om anerkjennelse av arbeiderrådsbevegelsen og Zimmerwald som prinsipielt lite viktig. Poenget var øyensynlig å få fram at partiledelsen ikke var entydig avvisende til de nye bevegelsene, ved å understreke at det fantes flere mulige oppfatninger av dem – hva fordelen med dette skulle være, er et annet spørsmål. At det rådet forskjellige oppfatninger av arbeiderrådsbevegelsens oppgaver, var riktig nok, selv om Vidnes’ linje led nederlag på arbeiderrådskonferansen senere samme måned.⁷¹ Men å implisere at Zimmerwald-bevegelsen kunne tolkes på flere måter, må kalles en

tilsnielse. At Vidnes var klar over bevegelsens aktivistiske strategi på dette tidspunkt, går fram av en leder fem dager senere. Da var Vidnes tvunget til å svare Olausen og Tranmæl. De hadde – naturlig nok, vil jeg mene – grepet fatt i hans åpning for arbeiderrådsbevegelsen og Zimmerwald. Opposisjonen oppfattet Zimmerwald som den gjorde ”med fuld grund”, innrømmet han nå. ”Ti den nuværende Zimmerwaldkommission har ubetinget sluttet sig til bolschevismen og akseptert dens politiske taktik. Det fremgaar tydelig av det i høst utstedte manifest og uttalelserne i det Stockholmske Zimmerwaldsorgan.”⁷² Her tok han heller ikke noe forbehold, skrev bare at ”vi” var ”mot at Det norske arbeiderparti skal slutte sig til Zimmerwald”.

9. mars kunne hovedorganet gi et sammendrag av dagsordenen – med landsstyrets forslag – til partilandsmøtet.⁷³ Arbeiderpartiets landsstyre hadde møtt 3. mars for å behandle forslaget. Det delte seg i et flertall på åtte, inkludert Vidnes, og et mindretall på seks i de viktigste sakene. Ett stridspunkt skal nevnes her:

militær(streik)spørsmålet.⁷⁴

Angående militærstreiken foreslo flertallet at landsmøtet vedtok ”den samme beslutning som blev vedtat paa landsorganisationens kongres, overensstemmende med militærkomiteens flertalsindstilling”. Som kjent tok denne avstand fra militærstreiken. Vi husker at Vidnes hadde vært en av forfatterne av innstillingen, og dens hovedtalsmann på nevnte kongress. Mindretallet delte seg. Fem gikk inn for en tilslutning til en noe endret utgave av den innstillingen Tranmæl hadde vært alene om før LO-kongressen.⁷⁵ De ville støtte det konkret pågående arbeidet for å organisere militærstreik. Schefflo, som hadde inntatt et eget standpunkt høsten 1917, var sjettemann i mindretallet. Han mente at ”en samlet organisationsmæssig optræden i denne sak fra hovedorganisationernes side ikke længer foreligger”. I tillegg foreslo han en prinsipputtalelse om at militærstreiken var ”fuldt overensstemmende med de socialistiske principper” og at arbeiderklassen derfor ikke kunne ”fraskrive sig retten til at benytte dette middel i kampen for sin frigjørelse”. De fem andre sluttet seg subsidiært til dette. Vi skal da også se at Vidnes ikke tillot mindretallets lille splittelse noen betydning.

I første omgang konsentrerte han seg imidlertid om å foreta en prinsipiell grenseoppgang mellom partiledelsens og opposisjonens synspunkter, i en omtale av uenigheten innen landsstyre: ”Her staar man da ogsaa foran en skarp delingslinje i

opfatningen av, hvilke *midler* arbeiderklassen skal benytte sig av i sin befrielseskamp.”⁷⁶ I alle saker var det det samme spørsmål som skilte, mente Vidnes: ”Tar vi for os 1. *militærstreiken*, 2. *tilslutning til Zimmerwald*, 3. *tilslutning til de svenske venstresocialister*, 4. *anerkjendelse av arbeider- og soldaterraadene* og 5. *aktionen i dyrtidsspørsmålet*, saa ser vi, at minoriteten i alle disse har optat sine dissenterende forslag, for *at faa partiet til at anerkjende de utenomparlamentariske midler*, streik, militærstreik, oprør og anden direkte aktion i den politiske og faglige kamp.” Igjen, som på LO-kongressen, gjorde han militærstreikspørsmålet til et spørsmål om Arbeiderpartiets generelle politiske profil. Med unntak av det siste punktet handlet også de andre i alle fall delvis om militærpolitiske virkemidler.

Vidnes trakk det militærpolitiske inn i spørsmålet om Zimmerwald. Han skrev at Zimmerwaldkommisjonen hadde gjort seg til ”internasjonalt organ for den direkte aktion og for den bolschevisme, som offentlig fornægter den almindelige stemmeret og knæsætter princippet om proletariatets voldsdiktatur”. Det var mao. den aktivistiske linjen i militærspørsmålet han først og fremst tok avstand fra. Forholdet til 2. Internasjonale nevnte han ikke.

Vidnes var helt uenig med Schefflo, som hadde sagt at å unnlate å innmelde DNA ville være å prostituere partiet. Det var tvert imot, mente Vidnes. ”Ialfald” ville en tilslutning bety et brudd med ”den parlamentariske linje, som partiet alltid har befulgt”, hevdet Vidnes, og påberopte seg slik igjen tradisjonen og programmet. Det samme argumentet ble brukt mot arbeider- og soldaterrådsbevegelsen.⁷⁷

Ifølge Vidnes måtte altså det kommende landsmøtet velge ett av to. Det måtte ”ta klart standpunkt til det store spørsmålet, *om arbeiderpartiet skal være et parlamentarisk klassekampparti*, som arbeider for socialismen paa demokratiets grundlag *eller* om det skal kaste parlamentarismen overbord og gjøre sig til et *antiparlamentarisk parti, som skal anvende de direkte aktions- og voldsmidler i klassekampen*”. Det var nemlig snakk om et enten-eller og ikke et både-og, mente Vidnes. ”To saa motsatte politiske systemer som demokrati og voldsdiktatur lar sig ikke forene.”

Denne artikkelen avstedkom debatt i partipressen. Først og fremst gjaldt det spørsmålet om utenomparlamentariske og parlamentariske midler i militærspørsmålet var forenlige. Blant andre ”Fremtiden”s redaktør Vraa var uenig med Vidnes, og svarte bekreftende.⁷⁸ Vidnes tok til motmæle.⁷⁹ Han sa seg først enig med Vraa i at

direkte aksjoner kunne være nødvendig iblant, og han forsvarte ”den almindelige faglige og organiserte streik”. Men en slik streik var ifølge Vidnes ”et parlamentarisk middel”, for den ble brukt til å få gjennomført ”rent *demokratiske* krav”.

Opposisjonens program var imidlertid langt mer radikalt, fortsatte han: ”Men ’Fremtiden’ er sikkerlig klar over, at oppositionen inden partiet aldeles ikke nøier sig med dette ’moderate’ standpunkt. Med masse-aktionen menes ikke længer bare streiken. Tvertimot synes den i det sidste at være skjøvet i bakgrunden for andre og ’kraftigere’ revolutionære midler. Nu er det militærstreiken og diktaturet, som er det eneste saliggjørende.” Her var det ifølge redaktøren ikke ”plads for et baade – og”. Et stort politisk parti kunne nemlig ikke være ”et demokratisk og parlamentarisk parti samtidig som det programatisk tar stilling for anvendelse av saadanne voldsmidler som militærstreiken og diktaturet”.

Hvorfor dette ikke gikk, gikk Vidnes grundigere inn på uken etter. Poenget hans var at velgerne ikke ville ha ”tillit til oprigtigheden i vor parlamentarisme” hvis DNA ikke holdt seg til de rent parlamentariske midler: ”Det er dannet soldatterraad, arbeiderraad, militærstreikkomiteer i den uttrykkelige hensigt nu snarest mulig at gaa til aktion mot militærvæsenet og derefter mot de egentlige statsorganer. Hvorledes kan man efter dette gaa til vælgerne i høst og si: stem med socialdemokratiet, saa vi kan faa flertal i stortinget for at avskaffe militærvæsenet? Efter at man er begyndt paa avskaffelsen ved direkte aktion?”⁸⁰ Han var mao. overbevist om at opposisjonens mål var makterobring. Av dette utsagnet ser vi forresten at han ikke bare var bekymret for en ytterligere radikalisering av DNA på og etter det forestående landsmøte; opposisjonens opptreden hadde slik han så det *allerede* bidratt til betydelig å undergrave DNAs troverdighet som et parlamentarisk parti. Han anså altså selv den nåværende situasjon som uutholdelig.

For det andre reagerte opposisjonen på Vidnes’ ordbruk. Blant andre Tranmæl avviste med forakt Vidnes’ beskyldninger om at opposisjonens politikk ville medføre ”voldsdiktatur” og lurte på hva som fikk hovedorganet til å tro dette. Som sagt holdt Tranmæl seg til militærstreikparolen, han ytret ikke ønske om at arbeiderne skulle bevæpne seg.⁸¹ Vidnes ga, så vidt jeg har oversikt over, aldri noen definisjoner verken av ”voldsdiktatur” eller ”bolshevisme”. Og han svarte ikke på Tranmæls artikkel.

Han forklarte heller ikke klart hva han mente i en polemikk med Scheflo, som i likhet med Tranmæl reagerte på ordbruken. Etter at dagsordenen forelå, var det

Scheflo som ble viet mest oppmerksomhet i ”Social-Demokraten”, og ”Arbeidet” ble kalt ”partioppositionens hovedorgan”, uten at det ble gitt noen forklaring på hvorfor denne avisen skulle være viktigere enn ”Ny Tid”.⁸² En sannsynlig forklaring er at Scheflo gjennom nesten hele perioden hadde forholdt seg nøytral i den indre partidebatten – han var altså en ny motstander, slik Vraa hadde vært sommeren 1917.⁸³

Scheflo og Vidnes diskuterte militærstreiksspørsmålet med utgangspunkt i landsstyrets behandling. Det begynte med at Scheflo gikk ut mot flertallet fordi det hadde gått imot forslaget hans. Dets standpunkt var derfor at arbeiderklassen skulle fraskrive seg retten til revolusjon, konkluderte han.⁸⁴

Vidnes begynte sitt motsvar med en kort omtale av Scheflos forslag.⁸⁵ I formen var det faktisk både ”akseptabelt og uskyldig. Forslaget tar jo avstand fra en *samlet* organisationsmessig opptreden med hensyn til militærstreik og sier bare at denne er fuldt i overensstemmelse med de socialistiske prinsipper og at arbeiderne ikke kan *fraskrive* seg retten til at bruke den.” Dette var Vidnes helt enig i, og han spurte retorisk om hvem som ville at arbeiderne skulle ”fraskrive seg retten til at bruke et tvangsmiddel, selv om det er militærstreik”. Det var imidlertid ikke dette striden sto om, hevdet han: ”Hvad mindretallet vil er at militærstreiken skal anerkjendes og derved paatvinges arbeiderne. Det mener vi er aldeles uriktig. Og fordi vedtagelsen av Scheflos forslag av oppositionen vil bli utlagt saaledes at partiet forpligter sig til at arbeide for og at organisationsmessig at støtte militærstreiken er flertallet mot forslaget.” Vidnes tillika mao. ikke uenigheten innen opposisjonen i landsstyret noen som helst praktisk betydning; han var overbevist om at en seier for Scheflos forslag uansett ville innebære en seier for militærstreikparolen slik store deler av opposisjonen forfektet den. Spørsmålet om hva Scheflo *selv* hadde ment med forslaget, gikk han derimot inn på.

Videre gikk Vidnes inn på de ulike syn på antimilitaristiske virkemidler. Han understreket at også flertallet (dvs. den gamle retning) hevdet ”berettigelsen av at anvende den [militærstreiken] for at hindre krig eller krigsutbruddet” – landsstyret hadde som nevnt inntatt dette standpunktet i 1914. Den ”store og principielle forskjell mellom flertallet og mindretallet”, sa han, var at det siste ville gjøre ”den direkte masseaksjon, faglig streik og militærstreik til det første og viktigste middel ogsaa i *fredstider*”.

Ja, opposisjonen gikk ifølge Vidnes nå enda lengre, og han kom nå inn på debatten om begreper: ”I masseaksjonen legger man nu efter russisk og finsk mønster det, at man skal bruke ogsaa andre utenomparlamentariske tvangsmidler end general- og militærstreiken, nemlig den fysiske magt, vaabenmagten, diktaturet, for at gjennomføre socialismen.” Her avgrenset redaktøren for en gangs skyld militærstreiken fra diktaturet og ”vaabenmagten”, men han sa jo samtidig at opposisjonen sto for alt sammen. Forholdet mellom diktaturet og “vaabenmagten” anså han for øvrig som tett: ”Under et diktatur kan den [socialismen] ikke opretholdes uten at skyte ’oprørerne’ eller sabotørerne ned eller sperre dem inde i massevis. Og selv ikke da vil det lykkes.” Vidnes ga også et prinsipielt argument mot denne politikken. Selv om det skulle lykkes, ”hvad slags ’ret’ og hvad slags frihet blev saa det?” spurte han retorisk.

Dette later til å ha vært Vidnes’ oppfatning av militærstreiken: Først og fremst så han den som et revolusjonært middel som sto i et motsetningsforhold til DNAs parlamentariske arbeid. Siden folkeflertallets vilje, etter Vidnes’ mening, kom til uttrykk gjennom det parlamentariske system, var militærstreiken videre udemokratisk, og å innføre socialismen ved bruk av den var derfor å innføre diktatur. Av samme grunn var den et ”voldsmiddel”. I realiteten ville imidlertid militærstreiken, slik han så det, få som konsekvens arbeidernes bevæpning, for han trodde voldsbruk ville bli nødvendig for å slå ned motstanderne, som heller ikke ville holde seg til de parlamentariske spillereglene. Dette synet hadde han gitt klart uttrykk for alt på LO-kongressen høsten 1917. I og med denne, etter Vidnes’ oppfatning, nære forbindelse mellom militærstreiken på den ene side og diktatur, våpenbruk o.l. på den andre, hadde det liten hensikt å skille skarpt mellom de forskjellige synspunktene som rådet innen den nye retning, f.eks. mellom bevæpningstilhengeren Olaussen og militærstreiktilhengeren Tranmæl.

Vidnes uttalte som nevnt også at det ikke var noen grunn til å vektlegge landsstyremindretallets splittelse i militærstreiksspørsmålet. Nettopp mindretallets antatte samstemmighet var tema for den siste lederen der han konfronterte Scheflo. Vidnes gikk nå noe lengre enn tidligere; han tilbakeviste ikke bare enhver praktisk betydning av Scheflos dissens, men hevdet også at Scheflo var helt enig med resten av mindretallet. Dersom linjene skal trekkes til senere historieforskning, kan det sies at Vidnes’ oppfatning av Scheflo er mer i overensstemmelse med J. Bjørgums enn Odd-

Bjørn Fures. Sistnevnte ser i Scheflos forslag et forsøk på styre Arbeiderpartiet bort fra militærstreikparolen. Det er en tolkning J. Bjørgum argumenterer mot.⁸⁶

Det var Scheflos reaksjon på ovennevnte artikkel som overbeviste Vidnes. Scheflo hadde visstnok ikke likt hovedorganets ”paavisning” av at hans forslag var ”noksaa uskyldig” om man kun holdt seg til ordlyden, men derimot ”meget vidtgaaende” om man la ”mindretallets principielle opfatning ind i det”.⁸⁷ ”Det viser sig nu, at hr. Scheflo i virkeligheten gjør det sidste”, konstaterte Vidnes. Han sluttet av Scheflos siste leder, der han hadde understreket at det med forslaget ikke hadde vært meningen å ta avstand fra militærstreiken, følgende: ”Vi kan efter dette ikke forstaa hr. Scheflos standpunkt anderledes end, at han vil at de *andre* organisationer, soldaterforeninger o.l., skal billige dette og ta ansvaret for disse streikebevægelser ved at erklære dem for at være overensstemmende med de socialistiske principper.”

Vidnes kunne derfor ikke skjønne annet enn at Scheflo var helt enig med Tranmæl: ”Ved sine artikler i ’Arbeidet’ har Scheflo godtgjort, at han har stillet sig fuldstændig paa Tranmæls standpunkt i militærstreikspørsmålet, og at hans forslag kun har til hensigt i en pyntelig og uskyldig form at faa dette standpunkt godkjendt av landsmøtet.” Dette framgikk ”til overflod” av at Tranmæl og Grepp, ”militærstreikens principielle forkjæmpere”, subsidiært stemte for forslaget. Vidnes var altså sikker på at bare taktiske motiver lå bak Scheflos dissens.

Sidestillingen av Scheflo med Tranmæl stemmer overens med den gjennomgående behandlingen av opposisjonen som en blokk. Det var ikke noe nytt. Nytt var det heller ikke at han framstilte kampen mellom partiledelsens og opposisjonens politikk som en kamp mellom parlamentarisme og antiparlamentarisme. For øvrig kan framheves tendensen til å henge merkelapper på opposisjonen. Taktikken var hele tiden å skremme arbeidere vekk fra opposisjonen. Under skal vi se at han fortsatte med denne taktikken på landsmøtet.

Arbeiderpartiets landsmøte i 1918

Her skal vi først og fremst se på Vidnes innlegg i taktikkdebatten på partilandsmøtet i 1918, men også kort på en tale Vidnes holdt samme høst.

Sammen med Chr. H. Knudsen, Anders Buen, Chr. Hornsrud, Ole O. Lian og Aksel Knudsen satt Vidnes i en komité valgt på et fellesmøte mellom sentralstyret,

stortingsgruppen og sekretariatet. Komiteen la fram sitt forslag til taktikkinnstilling i et landsstyremøte kort tid før landsmøtet. Den hadde gått inn for et oppgjør med opposisjonen og fikk flertallet med seg. Dette var første avsnittet i forslaget til taktikkuttalelse: ”Den socialistiske samfundsordning bygger paa folkeflertallet uttrykt gjennom en almindelig og like stemmeret for alle voksne kvinder og mænd, gjennomført ved en retfærdig valgordning, saaledes at folkeflertallet kommer til sin fulde ret i fællesrepræsentationen. Socialdemokratiet kan derfor ikke anerkjende noget voldsdiktatur hverken fra overklassens eller arbeiderklassens side.”⁸⁸ Det var helt i overensstemmelse med det synet Vidnes hadde gitt uttrykk for. Ikke minst kan vi merke oss at et hvert alternativ til en rent parlamentarisk taktikk uten videre ble definert som ”voldsdiktatur”.

Videre het det bl.a. at Arbeiderpartiet ”selvsagt” ikke ville fraskrive seg retten til ”generalstreik eller revolution”, for disse midlene hadde ”netop til hensigt at forhindre overklassens undertrykkelse av folkeviljen”, men at man ikke kunne ”tilraade generalstreik eller revolutionær masseaktion til fremme av dyrtidskravene eller som led i en militærstreik for militærvesenets avskaffelse”. En slik aksjon ville angivelig skade arbeiderklassens interesser. Også dette gjenkjenner vi fra Vidnes’ lederartikler og tale på LO-kongressen: Forholdene i Norge tilsa ingen direkte aksjoner i militærspørsmålet.

Landsstyremindretallet på seks utarbeidet deretter på kort tid en innstilling som hadde form av å være et direkte svar på flertallsinnstillingen. Bl.a. ble begrensningene ved det parlamentariske system påpekt. Mindretallet førte også, i premissdelen, videre kritikken av bruken av ”voldsdiktatur” og den tilsynelatende skremselstaktikken.⁸⁹

Da Vidnes holdt talen sin på landsmøtet, hadde allerede Lian og Tranmæl talt. De var hovedinnleder for hver side. Vidnes sto like fullt for debattens lengste innlegg.⁹⁰ Han begynte med å slå fast at beslutningen i taktikkspørsmålet var den avgjørende. Begrunnelsen var at hovedspørsmålet på landsmøtet gjaldt ”anerkjendelse eller ikke av de utenomparlamentariske midler”.⁹¹ Derfor, sa Vidnes, var avgjørelsen i taktikkspørsmålet samtidig en avgjørelse av partiets stilling til følgende tre emner: militærstreiken, Zimmerwald og arbeiderrådene. Talen ble så delt inn i de emnene. Militærspørsmålet sto hele tiden i sentrum.

Først tok Vidnes opp militærstreiken. Her gikk han ”like løs på sakens kjerne”:
”[...] militærstreik enten til avskaffelse av militarismen eller for at erobre
samfundsmagten vil være en fullstendig antiparlamentarisk og oprørsk handling.”⁹²
Hvorvidt man hadde revolusjonære perspektiver eller ei, var mao. uten betydning i
Vidnes’ øyne. At han tidligere hadde unnlatt å skille mellom f.eks. Tranmæl og Vraa,
skulle jo tyde på en slik oppfatning, men dette er meg bekjent første gang han sa det
så tydelig. Begrunnelsen for påstanden om at tilslutning til militærstreiken var
”antiparlamentarisk”, var imidlertid brukt før: En eventuell iverksettelse ville ”paa en
gang bringe os fullstendig i kamp med de andre i samfundet saa vi ikke vilde faa
anledning til at ty til de parlamentariske midler”. Det var dette synet som lå til grunn
for hans avvisning av opposisjonens både-og-holdning til virkemidler.

Som i lederartiklene før landsmøtet framhevet Vidnes forbindelsen mellom
militærstreiken og andre (ifølge Vidnes) voldsmidler. Først sa han at selv Scheflo
hadde innrømmet at militærstreiken kunne “lede os ut i mindretalsstyret og diktaturet
– men det vil også kunne si *borgerkrigen*. Ti et diktatur finder folket sig ikke
godvillig i – det har vi da set nu i Finland, selv ikke et socialistisk diktatur finder det
sig i.” Lengre ut i talen ble koblingen mellom militærstreiken og borgerkrigen
utdypet. Militærstreiken kunne ”bringe os op i en ny militarisme”, sa Vidnes da.
”Iverksættelsen av militærstreik vil nemlig bli møtt med væbnet magt av dem som er
mot den, og de streikende maa da ogsaa gripe til vaaben for at forsvare sig. Dermed er
man oppe i borgerkrigen.”⁹³ Med dette hadde han indirekte sagt at de væpnede
kampene mellom arbeiderklassen og dens motstandere ville begynne umiddelbart etter
en erklæring om militærstreik – og ikke først når arbeiderne eventuelt hadde vunnet
makten.

Vidnes trakk i tillegg inn Russland, som flertallsinnstillingen hadde tatt
forbehold mot å uttale seg om.⁹⁴ Poenget var nå at man heller ikke oppnådde fred med
utlandet ved å erklære militærstreik: ”Bolschevikerne gjorde militærstreik paa sin
front – resultatet ser vi nu [...] der skal nu indføres almindelig vernepligt igjen.”

For øvrig argumenterte Vidnes mer generelt med utgangspunkt i skillet
mellom parlamentarisk og antiparlamentarisk taktikk. På den ene siden argumenterte
han *for* en parlamentarisk tilnærming: ”Naar jeg saa bestemt uttaler meg mot
militærstreiken er det ogsaa ut fra den sikre overbevisning, at militærvæsenet *kan*
avskaffes ad parlamentarisk vei.”⁹⁵ Ikke bare var det mulig, det var den eneste

mulighet, sa Vidnes, for ”demokratiet er og maa være den livsluft som socialismen lever og aander i”.⁹⁶

På den annen side kom han med prinsipielle så vel som pragmatiske innvendinger *mot* enhver militærstreik som ikke ble iverksatt for å ”skaffe respekt for” et eventuelt stortingsvedtak om avrustning: ”En militærstreik mot flertallet av folket vilde ikke bare være uriktig, men ogsaa unyttig og haabløs.” Vidnes konsentrerte seg om det pragmatiske. Hovedpoenget hans var at en militærstreik som ikke hadde et flertall blant de vernepliktige og folket bak seg, umulig kunne lykkes, bl.a. fordi ”[d]et bevæpnede flertal vilde ha magten og bruke den”. Hvordan man sikkert kunne vite hva de vernepliktige, som jo ikke hadde stemmerett, selv mente, nevnte Vidnes ikke; tilsynelatende tok han det for gitt at de var av samme oppfatning som de stemmeberettigede.

Vidnes kom i tillegg med en slags psykologisk fundert innvending mot aksjonslinjen i militærspørsmålet. Han sa at militarismen stakk altfor dypt og hadde et for sterkt ”tak over sindene” til å bli utryddet ”ved revolutioner”. ”Militarismen er ikke bare et panser, som det kapitalistiske samfund har iført sig til sin egen beskyttelse. Nei, forsvarstanken ligger dypt i den menneskelige natur og man utrydder ikke forsvarsvæsenet før man har lykkedes at revolutionære sindene og løse militarismen ut av folkenes hjerter. Men det er i høi grad et opdragelses og opplysningsspørsmål.”⁹⁷ Dette var samtidig en indirekte bestridelse av koblingen kapitalisme-militarisme. Rettere sagt mente åpenbart Vidnes at de to begrepene ikke var uløselig knyttet til hverandre. Overenstemmende med dette finner vi ordene fra LO-kongressen – som Vidnes gjentok her – om at militarismen kunne avskaffes selv under et borgerlig samfunnsstyre. Her var Vidnes så vidt jeg kan se på kollisjonskurs med vedtakene fra de sosialistiske kongressene før krigsutbruddet, og således må standpunktet kunne kalles kontroversielt.

Neste punkt var Zimmerwald. Her åpnet Vidnes med en kort historisk gjennomgang som jeg refererte til i forrige del, før han begrunnet sin motstand mot Zimmerwald. Som i militærstreikspørsmålet var hans motstand mot ”den revolutionære masseaksjon” utslagsgivende. Det var nemlig denne, og ikke kampen mot krigen, som ifølge Vidnes var blitt Zimmerwaldbevegelsens hovedprioritet. Dermed gikk bevegelsen ”langt videre end vi her i Norge synes, at vi kunde gaa, da vi vilde være med paa en international streik for at hindre krig og krigsutbrud. Det er selve socialismens gjennomførelse i hvert enkelt land, som Zimmerwald vil sette

igjennem ved en national og international massestreik.”⁹⁸ Dette var ille nok i seg selv, men Zimmerwald gikk enda lengre, sa Vidnes. Han siktet til at manifestet fra den 3. Zimmerwaldkonferansen oppmuntret arbeiderne til å danne arbeider- og soldaterråd; Zimmerwald ville mao. ikke engang oppta masseaksjonen ”gjennem de anerkjendte faglige og politiske organisationer”. Her ser vi at det langt på vei er umulig å skille mellom Vidnes’ kamp mot henholdsvis Zimmerwald og arbeiderrådsbevegelsen; det var to sider av samme sak. I det hele tatt kan hele talen ses som ett eneste innlegg mot aksjonslinjen i militærspørsmålet.

I neste omgang trakk Vidnes igjen både Finland og Russland inn i debatten. Den ”nye revolutionære taktik” kom derfra, sa han. Vidnes ville som tidligere ikke felle en generell dom over revolusjonære metoder, ”men under enhver omstændighet”, erklærte han, ”vilde det være ansvarsløst under de nuværende forhold, om arbeiderne i et nøytralt land, som f.eks. Norge, skulde følge en Zimmerwald-parole om en revolutionær masseaktion med indførelsen av proletariatets diktatur som det nærmeste maal”.⁹⁹ Det ikke uttalte poenget her var naturligvis at Norge var et demokratisk land hvor DNA kunne vinne fram ved parlamentariske metoder. Det var derfor de norske arbeidere ville ”vite at betakke sig for disse metoder som gjennem Zimmerwald skal indføres i alle lande”. Nå mente heller ikke Vidnes at metodene hadde vist seg heldige i mindre demokratiske land: ”Jeg har al respekt baade for finnerne og bolschevikerne, endskjønt resultaterne av deres virksomhet er alt andet end opmuntrende.” Det var ris pakket inn som ros.

Avslutningsvis kom Vidnes inn på det tyske sosialdemokratiet. Grunnen var at flere hadde anført at DNA ikke kunne bli stående i Internasjonalen fordi organisasjonen hadde forbindelse med de tyske flertallsocialistene, som jo hadde støttet sin regjerings krigspolitikk. Vidnes understreket først at han ikke var tilhenger av de tyske flertallsocialisters politik. Tvertimot.¹⁰⁰ Vi har da også sett at han stadig angrep dem på lederplass. Forholdet var imidlertid det, fortsatte han, de hadde flertallet av de tyske arbeidere på sin side. Så skulle man ha forbindelse med den overveiende del av de tyske arbeidere – ”og det vil vi” – måtte man ha ”forbindelse med Scheidemanns parti”. Riktignok var ikke dette det eneste som lå til grunn for Vidnes’ internasjonale orientering, men argumentet viser hvilken enorm vekt Vidnes tillia Tysklands arbeidere. Å ha kontakt med flertallet av dem var svært viktig for ham, selv om han var uenig i deres politiske standpunkter.

På den annen side sto Haases parti, som Vidnes støttet, nå i Zimmerwald. Vidnes var likevel ikke enig med dem som mente at dette var et argument for tilslutning til organisasjonen. ”Men man glemmer, at Haasepartiet aldeles ikke staar paa det bolschevikiske program, som Zimmerwald gjør, med masseaktion og diktatur og den slags.” Det var nettopp et slikt program en tilslutning til Zimmerwald ville innebære, sa han, så kampen om internasjonal orientering sto ”mellem bolschevisme og syndikalisme paa den ene side og socialdemokratisk politik paa den anden”.¹⁰¹

Arbeiderrådene fikk en kortere omtale. Vidnes fastslo at arbeiderrådsbevegelsen ga ”uttryk for den samme antiparlamentariske opfatning [som Zimmerwald] med masseaktionen som magtmiddel”. Som belegg for påstanden om at bevegelsen var antiparlamentarisk, viste Vidnes til den nylig avsluttede arbeiderrådskonferansen. På bakgrunn av vedtaket om å anbefale iverksettelse av politisk massestreik hvis ikke dyrtidskravene ble innrømmet, trakk han følgende slutning: ”Her er det ikke tale om noget ’baade-og’, som Tranmæl taler om – her er det *bare* om massestreiken.” Videre sa han at dette var ”i fuld overensstemmelse med bolschevismen og zimmerwaldismen”.¹⁰² Et annet sted brukte han ordene ”antisocialisme og syndikalisme”.

I konklusjonen gjentok Vidnes hvilke prinsipper som etter hans mening var ”de grundlæggende” for militærstreiken såvel som Zimmerwald og arbeiderrådsbevegelsen, nemlig ”anerkjendelse av den revolutionære masseaktion av forskjellig art, om ’nødvendig’ indførelse av proletariatets diktatur med anvendelse av voldsmidler.” For siste gang viste han så til erfaringene fra Russland og Finland: ”Efter at ha set hvad bolschevismen og zimmerwaldismen har faat istand i Rusland og Finland, tror I at arbeiderne og smaafolket her i landet vil slaa ind paa den samme. Jeg er overbevist om at det tror I ikke.” Da Vidnes holdt sin tale, var styrkeforholdet mellom de to blokkene i noen grad allerede avklart – i opposisjonens favør.¹⁰³ Dette siste utsagnet tyder da også på at han var klar over at flertallet sannsynligvis ville stemme med opposisjonen. Poenget her var tilsynelatende ikke å overbevise landsmøtedelegatene om at flertalssinnstillingen var den beste, men å framstille det som om en eventuell tilslutning til mindretalssinnstillingen innebar at de kom i konflikt med den overveiende del av den norske arbeiderklasse. Det var en ny type skremselstaktikk.

Den øvrige debatten er ikke tema her. Imidlertid skal det påpekes at Vidnes’ bolsjevikargumentasjon ikke ser ut til å ha hatt noen stor virkning. I alle fall sto ingen

fram som tvilere som hadde latt seg overbevise av den. Kanskje derfor ble argumentet brukt sjeldnere utover i debatten av andre talere fra den gamle retning – Vidnes var som sagt tredjemann ut. Derimot ble syndikalismemerkelappen stadig oftere hentet fram.¹⁰⁴ Vidnes brukte som vi har sett mange slike merkelapper, inkludert nettopp ”syndikalisme”.

Den feilslåtte taktikken ble gjenspeilet i avstemningen. Der tapte den gamle retning med 159 mot 126 stemmer. I militærstreikdebatten ble først flertallsforslaget forkastet med 149 mot 90 stemmer (58 fraværende). Deretter ble mindretallets ”principale” forslag forkastet med 120 mot 115 stemmer, før Scheflos ble vedtatt mot 49 stemmer. Forslaget om tilslutning til Zimmerwald ble ifølge protokollen vedtatt ”med stort flertal”.¹⁰⁵

Den nye retning overtok dermed makten i partiet. Grepp ble partiformann og Tranmæl sekretær. Vidnes gikk av som redaktør av ”Social-Demokraten” og ble erstattet av mannen han hadde utpekt som opposisjonens leder: Scheflo. Fordi dette skjedde med umiddelbar virkning, har vi ingen lederartikler som kan fortelle oss om hvordan Vidnes selv hadde opplevd landsmøtet. Det som er sikkert, er at Vidnes og resten av det nye mindretallet kom sammen for å drøfte situasjonen dagen etter at landsmøtet var avsluttet. Det var enighet om man skulle prøve å erobre partiet tilbake, men mht. framgangsmåten rådet usikkerhet.¹⁰⁶

Vidnes ser i alle tilfelle ikke ut til å ha nærmet seg den nye retning i militærspørsmålet etter landsmøtet. Tvert imot ser det ut til at han, i det jeg har kalt avrustningsspørsmålet, inntok et mer moderat standpunkt. Samme høst holdt han nemlig en tale før stortingsvalget – og nå var han ikke lenger tilhenger av en konsekvent/ubetinget avrustningspolitikk. Han ville i stedet, som Bonnevie, ta hensyn til den internasjonale situasjonen: ”Hermed vil jeg ikke ha sagt, at det vil være en liketil og let sak at avvæbne nu under selve krigen. Selv om et lands forsvar i og for sig ikke betyr noget, saa *kan* det jo være, at de krigførende vil kræve, at de neutrale opretholder en væbnet neutralitet.”¹⁰⁷ Selv om Vidnes insisterte på at dette var helt overensstemmende både med partiprogrammet og med hva han hadde hevdet tidligere, var dette helt nye ord.

Oppsummering

Militærstreikdebatten fortsatte etter LO-kongressen, og da meldingene om hendelsene i Russland og Finland nådde Norge, var det disse man tok utgangspunkt i. Utover vinteren, særlig etter utbruddet av den finske borgerkrigen, kom diskusjonen også til å handle om en annen aksjonsform, nemlig parolen om arbeidernes bevæpning. Vidnes mente erfaringene fra nabolandene i øst viste at opposisjonen sto for en feilslått politikk i militærspørsmålet. Han tok ikke hensyn til at få nordmenn ønsket bruk av våpen; i Vidnes' vokabular var også militærstreik et voldsmiddel, og hele opposisjonen ønsket angivelig "bolshevikiske" metoder anvendt i Norge. Etter Vidnes' mening var alle direkte aksjonsformer revolusjonære og med det antidemokratiske. Flertallet av landsmøtedeltagerne kjøpte imidlertid ikke argumentasjonen, for den nye retning vant makten i partiet.

Avslutning

Sommeren 1917 ønsket opposisjonen en arbeiderkongress blant annet for å drøfte militærstreiken. Vidnes, som fram til da knapt hadde konfrontert den nye retnings militærpolitikk en eneste gang, reagerte voldsomt. Han stilte et (indirekte) kabinettsspørsmålet på vegne av hele partiledelsen: Dersom militærstreikparolen fikk gjennomslag, kunne ledelsen ifølge Vidnes ikke bli sittende. Det later til at det var han som – med dette – bragte splittelsesproblematikken på banen. Likevel framstilte han det som om en eventuell splittelse ville være opposisjonens ansvar; arbeidet for militærstreiken ble framstilt som et splittesarbeid per definisjon. Kanskje var dette Vidnes' ærlige oppfatning, men det taktiske elementet bør heller ikke undervurderes: Ved å true med ledelsens avgang var det sannsynlig at mange mer eller mindre usikre arbeidere ville bli skremt vekk fra den nye retning. Generelt syns det rimelig å hevde at Vidnes' taktikk dette siste året var å skremme: med ledelsens avgang, med "voldsdiktatur" og borgerkrig som i Russland og Finland osv. For øvrig behandlet han opposisjonen som en blokk.

Taktikken var ingen suksess. Den nye retning vant makten i partiet på landsmøtet i 1918, og Vidnes måtte trekke seg som redaktør.

Det er tegn på at kløften mellom Vidnes og den nye retning ble utdypet ytterligere etter landsmøtet. Det skjedde ved at Vidnes oppga sitt gamle standpunkt i

spørsmålet om hvor raskt DNA skulle avruste hvis det fikk makten. Her hadde han før vært helt på linje med opposisjonen, og ment at partiet alltid måtte arbeide for øyeblikkelig avrustning. Nå i 1918 hadde han beveget seg i retning av Bonnevis standpunkt, som han tidligere hadde kritisert.

For øvrig er det verdt å merke seg at Vidnes i spørsmålet om DNAs internasjonale orientering henviste til den tyske sentrumsopposisjonen. Det stemmer overens med det som ble fastslått i del 3: at han tilhørte sentrum i arbeiderbevegelsen.

KONKLUSJON

Vi begynner med en sammenfatning. I første del ble det konstatert at Vidnes var kritisk til utenomparlamentariske midler mot militarismen i fredstid, men at han gikk inn for generalstreik for å hindre krigsutbrudd. Videre var han tilhenger av en konsekvent avrustningspolitikk i Stortinget; partiets representanter burde etter Vidnes' mening arbeide for øyeblikkelig avrustning uavhengig av den internasjonale situasjonen. Denne oppfatningen medførte at han var svært kritisk til stortingsrepresentant Carl Bonnevie.

Etter krigsutbruddet medførte oppfatningen at han var kritisk til stortingsgruppens støtte til regjeringens nøytralitetspolitikk, som vi så i andre del. Og det førte til at han var misfornøyd med europeiske arbeidere i dobbelt forstand – først og fremst med deres krigsstøttepolitikk, men også i noen grad med at de ikke aksjonerte mot krigen – så vi i tredje del. Dette synet på militærspørsmålet bidro også høyst sannsynlig til at Vidnes i første omgang ønsket den nye og borgfredskritiske Zimmerwald-bevegelsen velkommen. Følgelig havnet han i liten grad på kollisjonskurs med den nye retning i det internasjonale spørsmål. Det skjedde for alvor først sommeren 1917, da han og det øvrige landsstyreflertallet i juni 1917 av slo en invitasjon til den tredje Zimmerwald-konferansen, til opposisjonens store misnøye. Noen skikkelig debatt om partiets internasjonale orientering ble det imidlertid ikke i denne omgang.

I stedet kom det sommeren 1917 til å bryte ut en annen militærpolitisk debatt, nemlig om militærstreiken. Vidnes' kritiske holdning til direkte aksjoner hadde tidligere medført få og lite alvorlige konfrontasjoner med den nye retning; Vidnes kommenterte før 1917 bare sjelden spørsmålet om bruk av direkte aksjoner mot militarismen i fredstid. Da opposisjonen ønsket militærstreiken drøftet på en eventuell kongress, tok han et oppgjør med både aksjonsformen og opposisjonen. Dette var innledningen på en konfrontasjonslinje som varte til og med partilandsmøtet i 1918. Vidnes ikke bare angrep militærstreikparolen, han truet også med at ledelsen ville trekke seg hvis parolen fikk gjennomslag. Med det hadde han bragt splittelsesproblematikken på banen – han framstilte det riktignok som om arbeidet for militærstreiken var et splittelsesarbeid i seg selv.

Det var Vidnes og den øvrige gamle retning som vant første runde i militærstreikspørsmålet, på høstens (1917) ekstraordinære LO-kongress. Vidnes later

også til å ha vært på offensiven utover vinteren, da ordskiftet om direkte aksjonsformer kom til å handle om hvordan man skulle tolke revolusjonene/hendelsene i Russland og Finland. Vidnes framstilte dem som et bevis på at opposisjonens militærpolitikk var feilslått. Russland og Finland som argument brukte han senere både i valgkampen til landsmøtet og på selve landsmøtet. Da tok han også endelig avstand fra Zimmerwald-bevegelsens politikk. Han hadde imidlertid ikke hellet med seg: Den gamle retning mistet makten.

Hvordan skal man så svare på de tre spørsmålene som ble stilt i innledningen? Det første handlet om hva som til enhver tid var hans militærpolitiske standpunkter, og svaret er tangert ovenfor – i det hele må det her bli litt overlapping. Hans syn på den parlamentariske politikken var fra starten i 1912 dette: DNA burde arbeide for øyeblikkelig avrustning uavhengig av de internasjonale forhold. Synet ser ut til å ha holdt seg det meste av krigen, jf. kritikken av SPD-majoriteten. Høsten 1918 hadde han imidlertid gått bort fra det konsekvente avrustningsstandpunkt.

Utenomparlamentariske midler var han hele tiden kritisk innstilt til. Hvorvidt han ble enda mer kritisk med tiden, er umulig å si. Det som er sikkert, er at han fra og med sommeren 1917 tok mye tydeligere avstand fra f.eks. militærstreikparolen. Men *det* skyldtes trolig i all hovedsak at militærstreiksspørsmålet ble så mye mer aktuelt denne sommeren. Direkte aksjoner i en krigssituasjon eller for å hindre krigsutbrudd var han tilhenger av gjennom hele perioden, men han uttalte ikke noen støtte til generalstreiken helt i begynnelsen. Når dette sammenholdes med det faktum at han heller ikke i begynnelsen uttalte sin støtte til en ubetinget avrustningspolitikk, virker det som om man har å gjøre med en radikalisering i årene 1912-14. På den annen side peker enkelte momenter i retning av at synspunktene hans ble moderert mot slutten av perioden. Men tilhenger av generalstreiken var han også i 1918.

Det andre spørsmålet stilt i innledningen lød: Hvor skal Vidnes plasseres i et komparativt perspektiv? For det første tilsier motstanden mot de direkte aksjonsformer at han gjennom hele perioden befant seg i den reformistiske leir – ellers hadde han heller blitt redaktør i 1912. Støtten til generalstreiktanken rokker ikke ved dette, siden tanken fikk landsstyreflertallets tilslutning i 1914. Derimot lå hans oppfatning av det parlamentariske arbeidet, dvs. spørsmålet om hvordan DNAs stortingsgruppe skulle arbeide for avrustning, trolig nærmere opposisjonens i mesteparten av den perioden da dette spørsmålet var aktuelt, altså fram til 1915 – etter

det havnet det jeg noe upresist har kalt avrustningsspørsmålet i bakgrunnen. Det framgår tydelig av hans syn på stortingsgruppens støtte til regjeringens nøytralitetspolitikk i 1914. Derimot *kan* stemmegivningen på partilandsmøtet i 1915 tyde på at andre deler av den gamle retning hadde nærmet seg Vidnes' standpunkt.

Vidnes' internasjonale orientering skilte seg, som vi så i tredje del, fra den nye retnings. Men fram til 1917 var dette bare i liten grad tilfelle. Vidnes støttet som opposisjonen helhjertet krigsopposisjonen i SPD og andre partier. Heller ikke hans oppfatning av de internasjonale forbindelser var så forskjellig som man kanskje kunne forvente. Riktignok søkte Vidnes hele tiden mot 2. Internasjonale og ISB, men han later også til å ha sett positivt på Zimmerwald-bevegelsen til å begynne med. Det var heller ikke, vil jeg mene, noe ved Zimmerwald-bevegelsens syn på militærspørsmålet som Vidnes hadde grunn til å ta avstand fra – ikke før beslutningene som ble fattet på den tredje Zimmerwald-bevegelsen i Stockholm september 1917. Vi har da også sett at i den grad Vidnes var kritisk til Zimmerwald før høsten 1917, skyldtes dette øyensynlig bevegelsens forhold til 2. Internasjonale, Vidnes' foretrukne arena for fredsarbeidet. Det er ikke grunnlag for å hevde at han tidligere var vesentlig uenig med Zimmerwald i synet på fredsspørsmålet, selv om kildene altså er få.

Sikkert er det at Vidnes støttet krigsopposisjonen rundt om i Europa, og at han ønsket direkte aksjoner mot krigen. I så måte var han mer eller mindre på linje med den nye retning, men meget mulig også med mesteparten av den gamle retning, som jo også hadde gått inn for generalstreik mot krigen. Man må her skille mellom direkte aksjoner for å få en slutt på krigen og aksjoner i en norsk sammenheng. Colbensen skriver om Vraa at hans støtte til ”mobiliserings- og aksjonslinjen i internasjonal sammenheng i tilknytning til krigsspørsmålet” er viktig for å forstå ”hans stemmegivning på Arbeiderpartiets landsmøte i 1918”.¹ Det er helt sikkert riktig, men også Vidnes var i noen grad aksjonsorientert i krigsspørsmålet. Han ønsket fredsaksjoner i de krigførende land (som streiker – våpenbruk var han konsekvent motstander av). Det var hjemme i Norge – hvor det var fred og (i Vidnes' øyne) et velfungerende demokrati – han ikke ville ta i bruk direkte aksjoner. For øvrig var Vidnes neppe noen motstander av revolusjoner ute i Europa, som venstrefløyen ønsket seg. Riktignok kom han etter hvert til å ta avstand fra bolsjevikene, men han støttet den første revolusjonen i Russland. En bedre indikasjon på et velvillig syn på de revolusjonære er at han støttet den tyske venstrefløyen, selv om han sto enda

nærmere sentrumsopposisjonen i SPD – og viste til sistnevnte da han på 1918-landsmøtet argumenterte mot Zimmerwald.

I og med at den indre debatten fra 1917 kom til å handle om hvorvidt arbeiderbevegelsen skulle gi sin tilslutning til militærstreiken, kom Vidnes' uenighet med den nye retning klarere fram. Det kan sies at debatten om militærpolitikken gikk fra å være tredelt i tiden 1912-15 til å bli todelt i 1917-18. 1912-15 handlet det på den ene siden om den parlamentariske politikken, på den andre om den utenomparlamentariske – det siste handlet om spørsmålet om bevegelsen skulle være rent parlamentarisk orientert eller ikke. Da partiets militærprogram ble avklart på landsmøtet i 1915, later det til at uenigheten om den parlamentariske biten var ryddet helt av veien. Med den avklaringen var det ikke lenger noe som skilte Vidnes fra andre deler av den gamle retning, heller ikke noe som så å si knyttet ham til den nye. I stedet kom "alt" til å dreie seg om de direkte aksjonsmidler, slik at man fikk en ren todeling av bevegelsen: aksjonstilhengere sto imot dem som var rent parlamentarisk innstilt. Her var jo Vidnes helt på linje med andre reformister, og dermed ble skillelinjene tydeligere. Samtidig beveget han seg bort fra den nye retning i synet på avrustningsspørsmålet. Det er vanskelig å si om det skjedde før 1918-landsmøtet. Muligens bør hans tilnærming til den borgerlige fredsbevegelse i 1917 (støtten til Stortingets fredsforening) ses som et tegn på dette, likeså hans uttalelser – både på LO-kongressen i 1917 og på landsmøtet i 1918 – om at en kapitalistisk samfunnsordning ikke sto i veien for Norges avrustning.

Det siste spørsmålet var dette: Hvordan opptrådte han overfor dem som hevdet andre standpunkter? Vi så i første del at Vidnes i juni 1912 innlot seg i en polemikk med Sverre Krogh fra Ungdomsforbundet. Den gjaldt, forenkelt sagt, utenomparlamentariske midler, som Vidnes altså var motstander av. Ganske nøyaktig to år senere gikk han av samme grunn ut mot "Klassekampen". Men bortsett fra dette ble ikke den nye retning konfrontert i tiden 1912-14. Ordet militærstreik kan jeg ikke se et eneste eksempel på at Vidnes brukte i denne perioden. Faktisk var han utvilsomt mer opptatt av det parlamentariske arbeidet, der han var uenig med deler av stortingsgruppen, som i større grad enn Vidnes ville ta hensyn til den internasjonale situasjonen. Vidnes unnlot å gå til angrep på denne taktikken i 1913, trolig fordi han da måtte ha kritisert selveste partiformann Chr. H. Knudsen. I april 1914 sto imidlertid Bonnevie mer alene om standpunktet. Og han ble da også regelrett slaktet i hovedorganet; Vidnes behandlet ham verre enn han behandlet Krogh og Olaussen

(”Klassekampen”s redaktør). Det var mao. overraskende nok et medlem av den gamle retning som først ble ordentlig konfrontert av Vidnes.

Medlemmer av den gamle retning var også objektene for den andre skikkelige konfrontasjonen. Det så vi i andre del. Vidnes var riktignok langt mer diplomatisk og mindre direkte da han kritiserte stortingsgruppens støtte til nøytralitetsbevilgningene i august 1914 enn han hadde vært med Bonnevie samme vår, men kritikk var det like fullt. Man kunne kanskje ventet seg at Vidnes hadde motarbeidet Tranmæls militærstreikforslag på landsmøtet i 1915, men det gjorde han ikke. Han kritiserte ikke den nye retnings militærpolitikk i dette første krigsåret.

Heller ikke spørsmålet om Arbeiderpartiets internasjonale orientering var noen kilde til konfrontasjon i militærspørsmålet før sommeren 1917, så vi i tredje del – verken direkte, ved at Vidnes kritiserte den nye retnings orientering, eller indirekte, ved at han kritiserte Zimmerwalds manifest/programmer.

Fra og med sommeren 1917 opptrådte imidlertid Vidnes uforsonlig overfor militærstreiktilhengerne, så vi i del fire. Vidnes’ svar til den nye retnings krav om å drøfte militærstreiken var å true med ledelsens avgang. Siden han representerte partiledelsen, var det den som først bragte splittesspørsmålet på banen. Løpet var med det allerede lagt opp: Det neste partilandsmøtet skulle bli et enten-eller, et endelig valg for eller imot de utenomparlamentariske midler mot militarismen. Omslaget i hovedorganet skjedde svært fort. Tidligere hadde Vidnes opptrådt mer eller mindre partinøytralt, som en Scheflo, han hadde faktisk trolig vært tydeligere kritisk overfor stortingsgruppen enn overfor den nye retning. Nå i 1917 stilte han plutselig kabinettsspørsmål.

At Torgeir Vraa sluttet seg til den nye retnings krav om drøfting, er foreslått som en delforklaring på dette plutselige skiftet. Vraa hadde tradisjonelt tilhørt den reformistiske leir, så det er rimelig å anta at hans støtte til militærstreiken varslet Vidnes om hvor stor oppslutning aksjonslinjen hadde fått. Noe nytt i og for seg var jo snakket om militærstreikparolen overhodet ikke; den nye retning hadde arbeidet for den gjennom hele perioden og hadde til og med fått et slags gjennombrudd i og med 1915-landsmøtet (jf. ovenfor).

Samme grunn lå delvis til grunn for at Vidnes i mars 1918 utpekte Scheflo til opposisjonens hovedtalsmann: Scheflo hadde som nevnt tidligere stort sett holdt seg nøytral, som Øian har vist, og det er derfor naturlig at hans klare standpunkt mot partiledelsen fikk Vidnes til å reagere ekstra kraftig.

For øvrig har vi sett at Vidnes framstilte opposisjonen som en blokk – og at han ikke skilte mellom de forskjellige synene som rådet innen den. Det gjaldt særlig militærstreiken, så vi i omtalen av valgkampen før landsmøtet. Først og fremst var nok dette et resultat av en ”ærlig oppfatning”. Bruk av direkte aksjoner mot militarismen *var*, slik Vidnes så det, ensbetydende med at arbeiderbevegelsen ble revolusjonær. Men samtidig bør det taktiske elementet ikke undervurderes: Å underspille eventuelle motsetninger innen opposisjonen var sannsynligvis hensiktsmessig i valgkampen før landsmøtet. For det ene ble delegatene da gitt bare to og ikke tre valg, noe som iallfall *kunne* øke muligheten for at de stemte med den gamle retning. For det andre hadde Vidnes brukt mye tid og plass på å angripe militærstreikparolen høsten og vinteren 1917-18. Det ville rent taktisk ha vært tåpelig av ham å hevde at Scheflos forslag innebar noe nytt; det ville jo ha betydd at forslaget i det minste til en viss grad ikke ble rammet av den tidligere kritikken.

Våren 1918 gikk Vidnes også til angrep på Zimmerwald og den nye retnings støtte til denne bevegelsen. I motsetning til tidligere fokuserte han på en eventuell innmeldings betydning for DNAs militærpolitikk. Det gjaldt mao. ikke kampen mot krigen; Vidnes var istedet opptatt av hvilke midler Arbeiderpartiet skulle benytte hjemme i Norge. Bruk av direkte aksjoner mot militarismen i fredstid var han som vi har sett svært kritisk til, og denne holdningen kom nå til uttrykk. Resultatet var et enda mer negativt syn på den nye retning. Hvorfor Vidnes ikke konfronterte den nye retning på dette punkt før, er vanskelig å si. Sikkert er det at Vidnes, angående spørsmålet om internasjonal orientering, gjennom nesten hele denne perioden konsentrerte seg om kampen mot verdenskrigen. Og i synet på hvordan den skulle avsluttes, var meningsmotsetningene mellom ham og opposisjonen ikke så store.

Kritikken av Zimmerwald fikk i “Social-Demokraten” samme form som kritikken av sosialistenes opptreden i Russland og Finland, som den nye retning også støttet: Programmet var angivelig voldsdiktatur. At formen var lik, skyldtes trolig i betydelig grad bolsjevikenes innflytelse i Zimmerwald. Å hevde at opposisjonen i Arbeiderpartiet sto for voldsdiktatur var ikke å legge fingrene imellom. Temperaturen på debatten ble høy. Resultatet på landsmøtet tyder på at Vidnes’ – og den øvrige gamle retnings – valg av taktikk ikke var vellykket. Få lot seg overbevise av de negative betegnelsene som ble klistret på opposisjonens politikk. J. Bjørgum har som nevnt antydnet at denne taktikken kan ha virket mot sin hensikt.

Det er bemerkelsesverdig hvor ensidig opptatt Vidnes var av å angripe den nye retning i disse siste månedene av sin redaktørtid. I stedet for å argumentere for egen politikk, brukte han lederne sine til å kritisere opposisjonen. En slik valgkamptaktikk har vel sjelden vist seg å være noen suksess. Arbeidere ble advart mot å følge den nye retning, men Vidnes ga dem knapt noe alternativ. Han gjentok bare enkelte ganger at DNA kunne vinne fram ved bruk av parlamentariske metoder.

Men det er tvilsomt om han kunne ha gjort mye annerledes. Det var egentlig naturlig at Vidnes var mer opptatt av å argumentere *mot* den nye retning enn *for* den gamle retning. Aksjonslinjen var prøvd ute i Europa, selv om Vidnes ikke var enig i at Russland og Finland var eksempler til etterfølgelse. Og Zimmerwald-bevegelsen hadde ikke bare – i motsetning til 2. Internasjonale – holdt en konferanse i Stockholm, den var også nært knyttet til revolusjonen i Russland. Når det gjaldt den gamle retnings politikk, kunne ikke Vidnes vise til spesielt gode resultater verken i Norge eller i resten av Europa, der krigen herjet. Han kunne knapt nok vise til *feilslåtte* forsøk på å få slutt på krigen. Og på hjemmebane hadde mange års parlamentarisk arbeid ennå ikke gitt noe avgjørende gjennombrudd i kampen mot militarismen. Da sa det seg selv at taktikken måtte gå ut på å angripe opposisjonen.

For øvrig bør linjen overfor opposisjonen i 1917-18 trolig ses i lys av at nesten hele partipressen støttet den nye retning – jf. f.eks. at Vraa og Scheflo tok standpunkt mot ledelsen. Som Bull skriver: “Umiddelbart før systemskiftet i 1918 var stillingen den eiendommelige og karakteristiske at hovedorganet var omtrent alene om aa forsvare centralstyrets politik, mens næsten hele lokalpressen stod paa den nye retnings side.”² Hva slags forventninger Vidnes hadde til landsmøtet, er umulig å si, men han visste at nesten alle partiavisene sto på den andre siden. I en slik situasjon var det naturlig at Vidnes ikke la fingrene imellom når han angrep opposisjonen. Annerledes var situasjonen fram til 1917. Da synes Vidnes å ha hatt et nokså avslappet forhold til den indre partidebatten, så avslappet at han ikke var redd for å stå sammen med den nye retning dersom han var enig med den. Muligens kan dette ses som et tegn på at klimaet generelt var relativt mildt før denne tid. Forholdet til den nye retning bør da også ha hatt et godt utgangspunkt, i og med at Vidnes hadde vært med på å stifte NSU. Omslaget i hovedorganet kom altså svært raskt, og det var først og fremst foranlediget av en av ledelsens gamle støttespillere, Torgeir Vraa.

NOTER

Noter til innledningen

¹ Presentasjonen bygger hovedsakelig på Einar Terjesens artikkel om Vidnes i Jon Gunnar Arntzen og Knut Helle (red.) (2005): *Norsk biografisk leksikon*. Bind 9, Oslo: Kunnskapsforlaget, s. 353.

² Jorunn Bjørgum (1998): *Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 36-37.

³ J. Bjørgum (1998), s. 22, 45 og 495-496. Dette var hovedretningen, med Tranmæl i spissen.

⁴ J. Bjørgum (1998), s. 17.

⁵ Bjørn Bjørnsen (1984): *Har du hjerte? Tusener lider!* Arbeiderbladet 100 år. Bind I 1884-1918, Oslo: Arbeiderbladet/Tiden.

⁶ Kai Arvid Køhler (1969): "'Social-Demokraten' og den russiske revolusjon. En studie i hvordan påvirkningen fra Den russiske revolusjon på splittelsesprosessen i norsk arbeiderbevegelse kom til uttrykk i 'Social-Demokraten' i tidsrommet mars 1917 til oktober 1920", Universitetet i Bergen [hovedoppgave i historie]. Torstein Meiring (1982): "Ny tid i emning – eller kaos og anarki? Reaksjoner i norsk arbeiderbevegelse på revolusjonen og borgerkrigen i Finland", Universitetet i Oslo [utrykt hovedoppgave i historie].

⁷ J. Bjørgum (1998).

⁸ Bjørnsen (1984), s. 256.

⁹ Øyvind Bjørnson (1990): *På klassekampens grunn (1900-1920)*. Arbeiderbevegelsens historie i Norge bd. 2, Oslo: Tiden, s. 364. Halvdan Koht (red.) (1939): *Det norske arbeiderpartis historie 1887-1937*. Bind II av Halvard Lange og Håkon Meyer, Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag, s. 130. Terje Stensberg (1979): "Norges Sosialdemokratiske Ungdomsforbund 1912-1918", Universitetet i Bergen [hovedoppgave i historie], s. 171. Terje Halvorsen (2003): *Partiets salt: AUFs historie*, Oslo: Pax, s. 76.

¹⁰ Christin Colbensen (2001): "Torgeir Vraa og norsk arbeiderbevegelse i perioden 1906 til 1918", Universitetet i Oslo [hovedoppgave i historie], s. 79.

¹¹ Se f.eks. Jan Erik Askerøi (1970): "Dyrtidsaksjonen og striden omkring den, april-oktober 1917. En etappe i arbeiderbevegelsens radikaliserings", Universitetet i Oslo [hovedoppgave i historie], s. 57.

¹² J. Bjørgum (1998), s. 417-419.

¹³ Køhler (1969), f.eks. s. 110. Meiring (1982).

¹⁴ Radikaliseringsprosessen førte til større spenninger mellom den gamle og den nye retning. Av den grunn er det naturlig også å snakke om en splittelsesprosess. Flere reformister gikk da også i 1921 ut av partiet og dannet Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti (NSA).

¹⁵ J. Bjørgum (1998), f.eks. s. 504-506. Det er et gjennomgående tema i avhandlingen.

¹⁶ Knut Kjeldstadli (1999): *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 176.

Forutsetningen er at Vidnes ikke skrev brevene med tanke på offentliggjørelse – og det ser ikke slik ut.

¹⁷ Vidnes skrev og signerte enkelte reisebrev fra utlandet, men utover disse har jeg ikke kommet over signerte artikler.

¹⁸ Det var en betydelig overlapping mellom partiledelse og parlamentarisk ledelse. F.eks. var partiformannen gjennom hele perioden, Chr. H. Knudsen, samtidig parlamentarisk formann 1913-15. Partisekretæren gjennom hele perioden, Magnus Nilssen, satt på Stortinget i hele perioden og var stortingsgruppens sekretær. LO-formann Ole O. Lian var både sentralstyremedlem 1915-18 og stortingsrepresentant 1916-18.

¹⁹ Sitert etter J. Bjørgum (1998), s. 27. J. Bjørgum slutter seg til Maurseth.

²⁰ Jacob Friis og Trond Hegna (red.) (1935): *Arbeidernes leksikon*. Bind V, s. 350.

²¹ Mange sosialister på venstrefløyen ville også gjøre revolusjon.

²² Dette er en overforenkling, for som vi skal se, mente et flertall på den første Zimmerwald-konferansen ikke å danne en ny internasjonal. Snarere var målet å stimulere ISB til arbeid – en opposisjonell organisasjon ble Zimmerwald først senere. For øvrig er det et viktig poeng at kontakten mellom partiene innen 2. Internasjonale ble brutt etter krigsutbruddet; hvorvidt den kan omtales som en organisasjon (som Zimmerwald kunne være en rival til), er derfor usikkert. Likevel gir det iallfall mening å snakke om to ulike bevegelser som forsøkte å samle sosialdemokratene: Zimmerwald på den ene side, ISB og de som samarbeidet med byrået på den annen (2. Internasjonale).

²³ Bjørnson (1990), s. 330-336.

²⁴ Friis og Hegna (red.) (1932): *Arbeidernes leksikon*. Bind I, s. 138.

²⁵ J. Bjørgum (1998), s. 413.

²⁶ J. Bjørgum (1998), s. 174.

Noter til del 1

- ¹ J. Bjørgum (1998), s. 174. Stensberg (1979), s. 140.
- ² “Social-Demokraten” 4., 5., 8., 9. og 10. juli 1912. Flåteplanen resulterte for øvrig i, iallfall ifølge “S-D” (6.juli 1912), den til da største arbeiderdemonstrasjon i Norge.
- ³ Stensberg (1979), s. 135.
- ⁴ “Social-Demokraten” 8. juni 1912, leder: “Høireregjeringens militærdiktatur”.
- ⁵ “Social-Demokraten” 7. juni 1912, leder: “Personlig ansvar”.
- ⁶ “Social-Demokraten” 11. juni 1912. Artikkel med redaksjonell kommentar: “Personlig ansvar”.
- Videre sitater herfra.
- ⁷ Kongressen varte fra 2. til 6. september. Referater fra diskusjonen om militærspørsmålet ble trykt i “Social-Demokraten” 5. og 6. september 1912.
- ⁸ “Social-Demokraten” 5. september 1912.
- ⁹ “Social-Demokraten” 6. september 1912. Videre referat og sitater herfra.
- ¹⁰ “Social-Demokraten” 7. september 1912, leder: “Den 8. skandinaviske kongres”. Videre referat og sitater herfra.
- ¹¹ “Social-Demokraten” 28. november 1912. Det må på bakgrunn av Vidnes’ uttalelser to måneder tidligere antas at han støttet denne beslutningen.
- ¹² “Social-Demokraten” 17. februar 1914, referat fra landsstyrets møte.
- ¹³ “Social-Demokraten” 27. juli 1914, leder: “Atter foran krigen”. Videre referat og sitater herfra.
- ¹⁴ J. Bjørgum (1998), f.eks. s. 174, 183 og 191.
- ¹⁵ J. Bjørgum (1998), s. 175.
- ¹⁶ J. Bjørgum (1998), s. 175-177. Talen er nevnt i “Social-Demokraten” 11. januar 1913.
- ¹⁷ “Social-Demokraten” 20., 23. og 24. januar 1913.
- ¹⁸ “Social-Demokraten” 17. januar 1913, leder: “Det røde spøkelse”. Videre referat og sitater herfra.
- ¹⁹ “Social-Demokraten” 13. juli 1914, leder: “Militarisme og socialisme”. Videre referat og sitater herfra.
- ²⁰ Stensberg (1979), s. 154.
- ²¹ “Social-Demokraten” 15. juli 1912, leder: “Branting og det norske socialdemokratis stilling til militarismen”. Videre referat og sitater herfra. Utgangspunktet for artikkelen var at Branting hadde ment å se tegn til at DNA ville vente med å realisere sitt “avvæbningskrav til en gang langt ute i den blaa fremtid”. Vidnes benektet at dette var riktig.
- ²² På den annen side igjen skrev han ingenting om at hensynet til folkeretten skulle få bestemme hastigheten i avrustningsarbeidet: “Naar vi sier, at dette [positive freds-] arbeide maa foregaa samtidig [med avrustningsarbeidet], vil vi ikke herved ha erkjendt at forsvaret dog allikevel har nogen større betydning som forsvar, men vi sier det fordi forsvaret endnu spiller en *folkeretslig rolle*, som der maa tages hensyn til.”
- ²³ Vidnes i *Samtiden* 1912, s. 436.
- ²⁴ Vidnes i *Samtiden* 1912, s. 436.
- ²⁵ “Social-Demokraten” 24. oktober 1912, redaksjonell artikkel: “Venstre og folkeretten”.
- ²⁶ Referat trykt i “Social-Demokraten” 16. april 1913.
- ²⁷ “Social-Demokraten” 17. april 1913.
- ²⁸ “Social-Demokraten” 19. april 1913, leder: “To standpunkter?” Videre referat og sitater herfra.
- ²⁹ Artikkel med hale, trykt i “Social-Demokraten” 19. mai 1913.
- ³⁰ J. Bjørgum (1998), s. 192.
- ³¹ “Social-Demokraten” 4. april 1914. Meyer (1939), s. 132-133.
- ³² “Social-Demokraten” 6. april 1914.
- ³³ “Social-Demokraten” 7. april 1914, leder: “Vor stilling til militarismen”. Videre referat og sitater herfra.
- ³⁴ “Social-Demokraten” 15. april 1914: “Avvæbningsspørmsaalet”.
- ³⁵ “Social-Demokraten” 16. april 1914: “Avvæbningsspørmsaalet”.
- ³⁶ Hvis alle hadde vært enige i dette, hadde det jo ikke vært noen debatt.
- ³⁷ Jf. artikkelrekke i hovedorganet (skrevet av Bonnevie) i mars 1912.
- ³⁸ J. Bjørgum (1998), s. 183.
- ³⁹ J. Bjørgum (1998), s. 191.

Noter til del 2

¹ I 1914 hevdet "Klassekampen" det samme som senere litteratur, se nr. 35 1914: "Der er i enkelte partiblade, særlig i 'Social-Demokraten', git utseende av, at vor stortingsgruppes bevilgning av de ekstraordinære 15 millioner ikke betød noen fravikelse av de antimilitære prinsipper, som indtil nu er blit hyldet av socialdemokratiet."

² "Social-Demokraten" 3. august 1914, leder: "Den store folkeforbrytelse". Videre referat og sitater herfra.

³³ "Social-Demokraten" 4. august 1914, leder: "Et enig folk". Videre referat og sitater herfra.

⁴ Det gikk så mange usanne rykter at forsvarsdepartementet gikk ut og avkreftet noen, "Social-Demokraten" 7. august 1914: "Fra forsvarsdepartementet."

⁵ Jf. "Social-Demokraten" 10. august 1914, leder: "Ny forsvarsminister". Det var en kommentar til at forsvarsminister Keilhau, til Vidnes' misnøye, hadde blitt erstattet med "en mere krigersk general hr Holtfodt." Keilhau hadde angivelig forstått hvor viktig det var å gjøre landet "saa usynlig som mulig".

⁶ "Social-Demokraten" 8. august 1914: "Stortingets sammentræden idag". Møtet var holdt samme dag. Knudsen sa at regjeringen hadde sammenkalt Stortinget "for at gi nationalforsamlingen anledning til at uttale, hvorvidt den billiger de skridt, som regjeringen har fundet det nødvendig at foreta samt for at faa stortingets bemyndigelse til at anvende de midler, som omstændighetene senere maatte kræve."

⁷ Jf. f.eks. J. Bjørgum (1998), s. 198-199.

⁸ "Social-Demokraten" meddelte 10. august 1914 at partiets landsstyre hadde vært samlet 7. og 8. august. I 1914-beretningen s. 6 står det landsstyret ble innkalt 7. august og at det "avholdtes ét møte samt fællesmøte med stortingsgruppen".

⁹ J. Bjørgum (1998), s. 198.

¹⁰ J. Bjørgum (1998), s. 199. Også Tranmæl pekte på sikkerhetsrisikoen ved militærforanstaltninger.

¹¹ "Social-Demokraten" 13. august 1914, leder: "Militærforanstaltningerne". Videre referat og sitater herfra.

¹² Hva Vidnes mente med dette, er usikkert. Muligens mente han at vidtrekkende militærforanstaltninger *uansett* måtte bekjempes, mens mer moderate *kunne* gokjennes hvis gruppen av en eller grunn følte seg tvunget.

¹³ J. Bjørgum (1998), s. 199.

¹⁴ "Social-Demokraten" 10. august 1914, "De offentlige foranstaltninger".

¹⁵ Bjørnsen (1984), s. 256. Jf. også note 1.

¹⁶ Koht (red.) (1939), s. 125.

¹⁷ Colbensen (2001), s. 22-29.

¹⁸ J. Bjørgum (1998), f.eks. s. 198-203 og 505.

¹⁹ Vidnes til Grepp 21. august 1914, Kyrre Grepps arkiv.

²⁰ "Social-Demokraten" 17. august 1914, leder: "Krigen og vi". Videre referat og sitater herfra.

²¹ J. Bjørgum (1998), s. 200.

²² J. Bjørgum (1998), s. 201.

²³ "Social-Demokraten" 18. august 1914, gjengitt artikkel etterfulgt av redaksjonell kommentar: "Vor partigruppe i stortinget". Videre referat og sitater herfra.

²⁴ J. Bjørgum (1998), s. 200-201. Men "Klassekampen" nr 35 (29. august) 1914 nevnte "flere partiblade" – se Stensberg (1979), s. 170-171 for Olaussens (klare) synspunkter. Schefflo i "Arbeidet" ser ut til å ha unnlatt å kritisere gruppen direkte, jf. Øian (1993): "'Socialismen er uundgaelig'. Arbeiderpartiavisen 'Arbeidet' under Olav Schefflos redaktørtid 1914-1918" [utrykt hovedoppgave i historie], s. 70.

²⁵ Colbensen (2001), s. 18-29, særlig 22-29.

²⁶ "Social-Demokraten" 3. september 1914.

²⁷ Jf. "Social-Demokraten" 21., 26. og 29. august og 5. og 22. september 1914.

²⁸ "Social-Demokraten" 21. august 1914, leder: "Hvem har faat ret?". Videre referat og sitater herfra.

²⁹ "Social-Demokraten" 26. august 1914, leder: "De smaa landes nøitralitet". Videre referat og sitater herfra.

³⁰ "Social-Demokraten" 29. august 1914, leder: "Militaristiske betragtninger".

³¹ "Social-Demokraten" 25. september 1914, leder: "Et forfængelig haab". Videre referat og sitater herfra. Det ser ikke ut til å ha vært snakk om organisatorisk splittelse, trolig heller om at Venstre håpet indre meningsforskjeller i arbeiderbevegelsen skulle skremme velgerne bort fra DNA.

³² Vidnes til Grepp 25. september 1914, Kyrre Grepps arkiv. Videre referat og sitater herfra.

³³ "Social-Demokraten" 3. september 1914.

³⁴ Iversen og Lian var LOs representanter i komiteen. Det var forresten det samme landsstyremøtet som uttalte sin tilslutning til generalstreiken.

- ³⁵ Sitert etter J. Bjørgum (1998), s. 208. Denne framstillingen bygger delvis på J. Bjørgum (1998), s. 208-215.
- ³⁶ J. Bjørgum (1998), s. 208.
- ³⁷ Jeg vet ikke hvor mange møter det totalt var, heller ikke hvor mange ganger Grepp var fraværende. Ut fra Vidnes' brev må vi anta at Grepp var fraværende mer enn én gang.
- ³⁸ Vidnes til Grepp 12. februar 1915, Grepps arkiv.
- ³⁹ "Social-Demokraten" 9., 11. og 22. februar 1915.
- ⁴⁰ J. Bjørgum (1998), s. 208-209.
- ⁴¹ Bjørnson (1990), s. 359-364.
- ⁴² Vidnes til Grepp 15. februar 1915, Kyrre Grepps arkiv.
- ⁴³ "Social-Demokraten" 3. april 1915: "Partiets stilling til militarismen".
- ⁴⁴ "Social-Demokraten" 3. april 1915.
- ⁴⁵ Riktignok hevdet enkelte i ettertid at det bare var selve programforslaget de hadde stemt over. Vidnes stilte seg uforstående til slike påstander; han mente det var åpenlyst at landsstyret hadde tatt stilling også til hvordan programforslaget skulle forstås, jf. "Social-Demokraten" 9. april 1915.
- ⁴⁶ "Social-Demokraten" 3. april 1915, leder: "Vort militærprogram". Videre referat og sitater herfra.
- ⁴⁷ Vidnes mente helt tydelig at dette betydde at stortingsgruppen ikke kunne støtte selv de mest beskjedne militærbevilgninger, for et annet sted i artikkelen gjentok et gammelt slagord: "ikke en mand, ikke et øre til militarismen."
- ⁴⁸ "Social-Demokraten" 14. og 15. april 1915 refererer uttalelser i partipressen.
- ⁴⁹ DNA lm. pr. 1915, s. 28.
- ⁵⁰ DNA lm. pr. 1915, s. 30.
- ⁵¹ DNA lm. pr. 1915, s. 31.
- ⁵² J. Bjørgum (1998), s. 211. En mulig forklaring på at forslaget ikke var med i selve innstillingen er at Vidnes og Grepp fryktet at de dermed ikke ville få med seg de andre i komiteen.
- ⁵³ DNA lm. pr. 1915, s. 30.
- ⁵⁴ DNA lm. pr. 1915, s. 36.
- ⁵⁵ DNA lm. pr. 1915, s. 30-31. Se også s. 34-35 og 49.
- ⁵⁶ DNA lm. pr. 1915, s. 49.
- ⁵⁷ DNA lm. pr. 1915, s. 51.
- ⁵⁸ J. Bjørgum (1998), s. 215.
- ⁵⁹ DNA lm. pr. 1915, s. 51. J. Bjørgum (1998), s. 212.
- ⁶⁰ "Social-Demokraten" 28. mai 1915, leder: "Landsmøtet." Videre referat og sitater herfra.
- ⁶¹ J. Bjørgum (1998), s. 209.
- ⁶² Lian hadde som nevnt forsøkt å forhindre at stortingsgruppen godkjente regjeringens tiltak. Etterpå ga han i Meddelelsesbladet (artikkelen ble trykt i "Social-Demokraten" 21. september 1914) uttrykk for en kritisk holdning.

Noter til del 3

- ¹ J. Bjørgum (1998), s. 241. Bjørnson (1990), s. 472-473.
- ² Det innebar at arbeiderbevegelsen i Storbritannia og Frankrike på den ene siden ikke hadde kontakt med bevegelsen i Tyskland og Østerrike-Ungarn på den annen.
- ³ Hovedkilden til meningene hans er som ellers hans lederartikler, men siden han i liten grad viet Zimmerwald-bevegelsen noen plass i disse, har jeg også tatt i bruk noen av hans uttalelser på landsmøtet i 1918. Jeg har sammenholdt uttalelsene fra 1918-landsmøtet med hans øvrige uttalelser og sekundærlitteratur, og jeg har ikke funnet noe som tyder på hans syn på begivenhetene i 1915 og 1916 hadde endret seg.
- ⁴ Vidnes er omtalt som "internasjonalt orientert" i artikkelen i *Norsk Biografisk Leksikon*. For øvrig utgjorde han etter 1915-landsmøtet sammen med Lian og Tranmæl DNAs internasjonale utvalg.
- ⁵ "Social-Demokraten" 3. august 1914, leder: "Den store folkeforbrydelse".
- ⁶ "Social-Demokraten" 27. august 1914, leder: "Den nye franske regjering og verdenskrigen". Vidnes argumenterte i denne artikkelen for at også Frankrike hadde skyld i krigen. Angående tyske sosialister var hovedorganet i disse første krigsukene mest opptatt av å tilbakevise påstandene fra borgerlig side om at de var begeistret for krigen, jf. lederartikkel 18. august og øvrige artikler 11. og 26. august. I samme grad som han var misfornøyd med krigsstøttepolitikken, var han begeistret for det russiske sosialdemokratis krigsmotstand – jf. "Social-Demokraten" 2. mars 1915: "I en tid, da man i de nøytrale lande med større og mindre forbauselse har set paa socialdemokraternes holdning i de krigførende lande til krigen og regjeringernes politik og forgjæves ventet paa den protest, som vi har ment at socialdemokratiet var særlig forpligtet til allerede fra først av at slynge magthaverne i ansigtet, kommer

meddelelsen om de russiske socialdemokraters optræden som et godt og befriende bud om at den internationale socialismens aand og væsen dog ikke er borte, men endnu lever i verdensproletariatets hjerter.” Russiske socialdemokrater hadde “ikke latt sig blænde av” krigsbegeistringen i landet, men “altid protestert mot krigen”.

⁷ “Social-Demokraten” 2. september 1914, leder: “Tyskland og krigen”. Videre referat og sitater herfra.

⁸ Noen dager etter dette utstedte det internasjonale sosialistbyrået (ISB) sammen med franske sosialister en resolusjon som fordømte Tysklands innmarsj i Belgia. I “Arbeidet 2 (jf. Øian (1993), s. 67-68) kritiserte Schefflo dette, som han så som et brudd på ISBs nøytralitet. Heller ikke Vidnes likte dette tilsynelatende “partsindlæg”, og han mente det var uheldig at Internasjonals navn var “blandet ind” – “Social-Demokraten” 15. september 1914, usignert artikkel: “Internationalen”.

⁹ Øian (1993), s. 63-64, 72 og 77. Colbensen (2001), s. 54-55.

¹⁰ “Social-Demokraten” 5. oktober 1914. J. Bjørgum (1998), s. 227 - jeg ser av noten her at “Ny Tid” gjenga brevet noen dager senere (10.). Om det var “Ny Tid” som “lånte” hovedorganets kommentar, eller om den var formulert enda tidligere, er vanskelig å si.

¹¹ “Social-Demokraten” 5. desember 1914. I mellomtiden (19. oktober) hadde Vidnes latt trykke minoritetens begrunnelse. Den var forbudt å offentliggjøre i Tyskland. Opposisjonen mot krigsbevilgningene hadde forresten økt. På partimøtet i august hadde 14 villet stemme imot, nå var det 17, se G. D. H. Cole (1958): *A History of Socialist Thought*. Volume IV, Part I, Communism and Social Democracy, London: Macmillan, s. 108.

¹² “Social-Demokraten” 7. desember 1914.

¹³ “Social-Demokraten” 5. januar 1915, leder: “Klassekampen trods krigen”. Videre referat og sitater herfra.

¹⁴ Cole (1958), s. 109-110 og 117. J. Bjørgum (1998), s. 228-229.

¹⁵ J. Bjørgum (1998), f.eks. s. 228-229 og 240. Øian (1993), s. 77. “Social-Demokraten” 26. juni 1915.

¹⁶ J. Bjørgum (1998), s. 228. “Social-Demokraten” 26. juni 1915.

¹⁷ “Social-Demokraten” 29. juni og 6. juli 1915.

¹⁸ “Social-Demokraten” 10. juli 1915, leder: “Internationalens gang”. Videre referat og sitater herfra. Vidnes tok først utgangspunkt i at oppropet, som var sensurert i Tyskland, hadde blitt kjent “gjennom det engelske ‘Labour Leader’s gjengivelse av artikkelen”. Poenget hans var at opplysninger om utviklingen uansett nådde fram.

¹⁹ Hovedorganet kom tilbake til det franske socialdemokrati 17. juli i et referat av en partikongress, der man angivelig hadde forkastet “enhver erobringsspolitik”. Da avisens forside 24. juli bragte nyheten om at SPD skulle holde kongress, het det forhåpningsfullt: “Der er nu overordentlig gjæring inden det socialdemokratiske parti.”

²⁰ J. Bjørgum (1998), s. 230. Cole (1958), s. 121-122.

²¹ “Social-Demokraten” 28. juli 1915, leder: “Tyske socialdemokrater”. Videre referat og sitater herfra.

²² “Social-Demokraten” 27. mars 1916, leder: “Splittelsen i det tyske socialdemokrati”. Videre referat og sitater herfra. Opposisjonen ble delt i to hovedgrupper: Spartakus og Sozialistische Arbeitsgemeinschaft (SAG), jf. J. Bjørgum (1998), s. 232.

²³ Cole (1958), s. 122.

²⁴ “Social-Demokraten” 30. mars 1917, leder: “Det nye tyske socialistparti”.

²⁵ “Social-Demokraten” 30. januar 1918.

²⁶ “Social-Demokraten” 30. januar 1918, leder: “Streiken i Tyskland”.

²⁷ Stensberg (1979), s. 202. J. Bjørgum (1998), s. 241 og 257-258. Øian (1993), s. 90-92.

²⁸ “Social-Demokraten” 10. november 1914, leder: “Internationalen lever”.

²⁹ J. Bjørgum (1998), s. 241.

³⁰ DNA-beretning 1914, s. 30. Framstillingen bygger i noen grad på J. Bjørgum (1998), s. 242.

³¹ Jf. J. Bjørgum (1998), s. 242 og Julius Braunthal (1967): *History of the International*. Volume II 1914-1943, London: Nelson, s. 37. DNA-beretning 1914, s. 30. Opprinnelig skulle konferansen ha vært avholdt i desember (1914) i Haag, men den ble altså utsatt og flyttet til København.

³² Braunthal (1967), s. 28. I tillegg til de tre belgiske medlemmene – Vandervelde, Bertrand og Anseele – kom nå tre nederlendere: Troelstra, van Kol og Albarda. Jf. “Social-Demokraten” 28. oktober 1914 om Troelstras reise. Som nevnt var det ikke snakk om at de krigførende lands socialdemokratier skulle være representert, men komiteen hadde håpet at de ville sende konferansen beretninger “til veiledning”, DNA-beretning 1914, s. 31.

³³ DNA-beretning 1914, s. 32: “1. Bestræbelser for tilveiebringelse av fred. a) Henvendelse til regjeringerne. b) Socialdemokratiets fredsprogram. 2. Forslagene fra Schweiz og Amerika. a) Forslag om konferanse for representanter fra alle nøytrale lande. b) Forslag om en international socialistkongres.”

- ³⁴ “Social-Demokraten” 16. januar 1915, leder: “Konferansen i Kjøbenhavn”. Videre referat og sitater herfra.
- ³⁵ Sitert etter J. Bjørgum (1998), s. 243.
- ³⁶ Vidnes skulle for øvrig under krigen komme til gjentatte ganger å understreke betydningen av at Norge forholdt seg helt nøytralt.
- ³⁷ J. Bjørgum (1998), s. 242. Braunthal (1967), s. 28. “Social-Demokraten” 19. januar 1915. I resolusjonen ble det riktignok protestert mot ”folkeretsbruddet overfor Belgien”.
- ³⁸ J. Bjørgum (1998), s. 243. “Social-Demokraten” 22. januar 1915, leder: “Konferansen i København”. Videre referat og sitater herfra.
- ³⁹ “Social-Demokraten” 22. januar 1915.
- ⁴⁰ “Social-Demokraten” 18. januar 1915.
- ⁴¹ J. Bjørgum (1998), s. 243.
- ⁴² Fainsod (1969), s. 116, se også s. 98-99 og 102. Jf. J. Bjørgum (1998), s. 252-253.
- ⁴³ “Social-Demokraten” 23. september 1915.
- ⁴⁴ “Social-Demokraten” 11. desember 1915, leder: “Tilnærmelser?” Videre referat og sitater herfra.
- ⁴⁵ DNA lm. pr. 1918, s. 52.
- ⁴⁶ Stensberg (1979), s. 225-226.
- ⁴⁷ J. Bjørgum (1998), s. 255-256. Fainsod (1969), s. 115-116. Ifølge ISBs sekretær Camille Huysmans søkte Zimmerwald å erstatte den bestående internasjonale. Hvordan Vidnes så på disse anstrengelsene, er en annen sak. Generelt hadde ISB problemer med å overbevise det sosialdemokratiske sentrum om at det hadde et reelt alternativt program som kunne gi noe håp om en snarlig fred. Huysmans sa for øvrig i januar at den søkte å oppnå fred bl.a. på prinsippet “reductions of armaments with the ultimate aim of general disarmament”, Fainsod (1969), s. 116. Det var en gjentakelse av det bl.a. København-konferansen hadde sagt – og neppe noe Vidnes var fornøyd med.
- ⁴⁸ Fainsod (1969), s. 117.
- ⁴⁹ Vidnes til Grepp 20. januar 1916, Kyrre Grepps arkiv. Krigsbegeistringen fortalte han også om i reisebrev i “Social-Demokraten” 4. og 5. januar 1916. Også i hovedorganet hadde han forresten framstilt SPD-majoritetens politikk som et hinder for internasjonal samling, f.eks. i lederen “Gjøringen i Tyskland” 13. april 1916.
- ⁵⁰ Fainsod (1969), særlig s. 117, 123 og 129-130. J. Bjørgum (1998), s. 256-257. Braunthal (1967), s. 51-52. Resolusjonene og manifestet er gjengitt i “Social-Demokraten” 16. mai 1916.
- ⁵¹ Byråets reaktivisering må ses i lys av Zimmerwald-bevegelsens arbeid denne våren, Fainsod (1969), s. 132. Se også J. Bjørgum (1998), s. 261.
- ⁵² J. Bjørgum (1998), s. 257. Det er mao. mulig å tolke talen som en forsvarstale for 2. Internasjonale. For øvrig gienga ikke “Social-Demokraten” resolusjonene og manifestet fra Kienthal-konferansen før 16. mai, men “Ny Tid” gjorde det altså allerede 12. mai.
- ⁵³ “Socail-Demokraten” 13. mai 1916, referat: “Om Internationalen og krigen”. Videre referat og sitater herfra.
- ⁵⁴ J. Bjørgum (1998), s. 258.
- ⁵⁵ Mørk hadde rett i den forstand at ISBs Huysmans i januar hadde sagt at fred måtte søkes på de prinsipper som de diverse kongresser under krigen hadde gått inn for – ikke på dem som var fastsatt på kongressene før krigen, Fainsod (1969), s. 115.
- ⁵⁶ J. Bjørgum (1998), s. 259-260. DNA-beretning 1916, s. 39-40.
- ⁵⁷ J. Bjørgum (1998), s. 260.
- ⁵⁸ Av sammenhengen virker det som om han snakket om det første manifestet (september 1915), men siden han altså understreket at aksjonslinjen ikke var kjent da partiet uttalte seg, er det tydelig at utviklingen etter manifestet også var blitt tatt hensyn til.
- ⁵⁹ DNA lm. pr. 1918, s. 53. Videre referat og sitater fra denne siden.
- ⁶⁰ Da konferansen ble utsatt ca en måned til månedsskiftet juli-august, vedtok sentralstyret også å sende Lian og Tranmæl, J. Bjørgum (1998), s. 261.
- ⁶¹ J. Bjørgum (1998), s. 262-263.
- ⁶² Jeg forutsetter naturligvis at han selv skrev lederartiklene om Stockholmskonferansen, noe jeg ikke har funnet noen som helst grunn til å tvile på, bl.a. syns lederne om arbeidet i Stockholm å være skrevet av en “på innsiden”. Vidnes skrev for øvrig også noen signerte artikler derfra, jf. “Social-Demokraten” 21. mai 1917: “Kan Internationalen gjenreises nu?”
- ⁶³ Fainsod (1969), s. 163-167. Tre forskjellige bevegelser/organisasjoner arbeidet for en konferanse: Zimmerwaldianerne, en komité av nøytrale sosialister som identifiserte seg med ISB (ISB ble også representert i komiteen), og arbeiderrådet i Petrograd. Den andre bevegelsen, som etter hvert ble ensbetydende med den hollandsk-skandinaviske komité, skulle senere inngå et samarbeid med

Petrograd arbeiderråd, slik at det bare ble to organisasjoner. Opprinnelig var datoen for konferansen satt til 15. mai, men den skulle bli utsatt gang på gang. De danske sosialistene hadde tatt initiativet og i begynnelsen av april fortalt ISB at hvis byrået ikke handlet, ville en internasjonal sosialistkonferanse finne sted uten det. En bredere organisasjon hadde den fordel at den ville motvirke mistanke om partiskhet. Blant de russiske sosialistene ga mensjevikene (den dominerende gruppen) sin tilslutning til den hollandsk-skandinaviske komiteens arbeid 18. mai. Men fra begynnelsen av juni overtok Petrograd arbeiderråd initiativet, og det arbeidet for en konferanse på egenhånd; først 11. juli inngikk det samarbeid med komiteen, som nå ble en russisk-nederlandsk-skandinavisk komité.

⁶⁴ “Social-Demokraten” 3. mai 1917, leder: “Socialdemokratiet og freden”. Videre referat og sitater herfra.

⁶⁵ Hovedorganet hadde 30. april meddelt at Robert Grimm hadde erklært at Zimmerwald-retningen ikke ville la seg representere på konferansen.

⁶⁶ “Social-Demokraten” 11. mai, leder: “Arbeidet i Stockholm”. Videre referat og sitater herfra.

⁶⁷ Kähler (1969), s. 17-18 og 27. Kähler viser at det trolig var mensjevikene og ikke bolsjevikene innen Petrograd arbeiderråd som hadde hans støtte. Hans referanse er “Separatfredstilbudet”, 11. juni 1917.

⁶⁸ “Social-Demokraten” 10. mai 1917, “Internationalens gjenreisning”. Fainsod (1969), s. 167-168 og 174-177. For øvrig bidro russiske sosialister til å bryte ned britiske og franske sosialisters motstand mot konferansen. Britiske og franske sosialister ble sendt til Russland for å oppildne sine russiske partifeller til å krige videre, for å få dem fra å delta på konferanser med sosialister fra sentralmaktene, men ble i stedet selv påvirket av russernes fredsvilje. Følgelig ble deres reise til Russland en viktig faktor i Stockholmsbevegelsen, jf. Fainsod (1969), s. 170-174. For øvrig må mensjevikenes støtte til konferansen ha bidratt til å øke Vidnes’ respekt for dem.

⁶⁹ “Social-Demokraten” 31. mai 1917 og 2. juni 1917

⁷⁰ “Social-Demokraten” 2. juni 1917, Fainsod (1969), s. 181, Cole (1958), s. 48. I litteraturen står intet om noen tilslutning til konferansen; tvert imot vektlegges motstanden innen partiet, og ikke minst utsettelsen av en endelig beslutning til senere samme sommer.

⁷¹ DNA-beretning 1917, s. 12. Konferansen ble i motsetning til den som Vidnes var med på å forberede faktisk avholdt, i september. Beslutningen ble fattet i mai, ikke juni.

⁷² Stensberg (1979), s. 228. Stensberg skriver at partiledelsen slik ble framstilt som fiender av arbeiderklassen

⁷³ “Social-Demokraten” 16. juni 1917, leder: “Tvedragtens sæd”. Videre referat og sitater herfra.

⁷⁴ J. Bjørgum (1998), s. 370-371.

⁷⁵ “Social-Demokraten” 26. juni 1917, leder: “Det nordiske fredsarbeidet”.

⁷⁶ “Social-Demokraten” 27. juli 1917.

⁷⁷ Cole (1958), s. 48-49, Fainsod (1969), s. 184-185. Det var for øvrig uaktuelt å arrangere konferansen hvis ikke alle lands sosialister var representert.

⁷⁸ Øian (1993), s. 89-92.

⁷⁹ “Social-Demokraten” 13. oktober 1917, leder: “De franske sosialister”. Videre referat og sitater herfra.

⁸⁰ James Joll (1974): *The Second International 1889-1914*, London/Boston: Routledge & K. Paul, s. 199: “If the Second International had died in July 1914, it was interred at Stockholm in 1917.”

⁸¹ “Social-Demokraten” 31. desember, leder: “Ved aarsskiftet”. Det samme hevdet DNAs beretning fra 1917, s. 30, muligens under Vidnes’ innflytelse.

⁸² Fainsod (1969), s. 189.

⁸³ Fainsod (1969), s. 62-64.

⁸⁴ Det er rimelig å anta at Vidnes *ønsket* å se tegn til at alt arbeidet hadde gitt uttelling.

Noter til del 4

¹ Stensberg (1979), s. 263.

² Jf. for øvrig Bjørnsen (1984), s. 260.

³ Både LO-ledelsen og DNA-ledelsen.

⁴ Vidnes’ svar er kort gjengitt i protokollen fra LO-kongressen 1917, s. 9.

⁵ Askerøi (1970), s. 6. Det ser imidlertid ut til at “Social-Demokraten” månedsskiftet julli-august sto helt alene – jf. lederen “Staar vi alene” 2. august 1917.

⁶ J. Bjørgum (1998), s. 316.

⁷ Colbensen (2001), f.eks. s. 69-72. J. Bjørgum (1998), s. 337.

⁸ J. Bjørgum (1998), f.eks. s. 316-318, 327 og 337 har vist at krigsspørsmålet – ikke dyrtidsproblemene – var det sentrale. Bl.a. annet under inntrykkene fra den russiske februarrevolusjonen (mars etter vår tidsregning) vant kongresskravet stadig flere tilhengere. Se også Bjørnsen (1990), s. 501.

- ⁹ Det var et kompromiss mellom Tranmæls ønske om en øyeblikkelig kongress og Lians ønske om ikke å arrangere en slik, eller iallfall å utsette den, jf. Askerøi (1970), s. 23. J. Bjørgum (1998), s. 368.
- ¹⁰ Askerøi (1970), s. 29-30. J. Bjørgum (1998), s. 350.
- ¹¹ Bjørnson (1990), s. 502.
- ¹² F.eks. Askerøi (1970), s. 57 og 71-72. J. Bjørgum (1998), s. 372. Bjørnson (1990), s. 505.
- ¹³ "Social-Demokraten" 23. juli 1917, leder: "Dyrtidskongressen". Videre referat og sitater herfra.
- ¹⁴ Jf. Bjørnson (1990), s. 504.
- ¹⁵ Colbensen (2001), s. 79, se også s. 72-78. Mitt inntrykk av Colbensen er i hvert fall at Vraa gjorde dette først i lederen 24. juli.
- ¹⁶ "Social-Demokraten" 25. juli 1917, leder: "Omkring dyrtidskongressen". Videre referat og sitater herfra.
- ¹⁷ Colbensen (2001), s. 80. J. Bjørgum (1998), s. 376-377.
- ¹⁸ "Social-Demokraten" 27. juli, leder: "'Direkte aksjon' og 'kabinetsspørsmål'". Videre referat og sitater herfra.
- ¹⁹ J. Bjørgum (1998), s. 373.
- ²⁰ J. Bjørgum (1998), s. 379.
- ²¹ J. Bjørgum (1998), s. 381.
- ²² "Social-Demokraten" 1. (melding om møtet) og 20. august (rundskrivet) 1917. J. Bjørgum (1998), s. 384.
- ²³ "Social-Demokraten" 1. august 1917, leder: "Hvem vil splittelse?" Videre referat og sitater herfra.
- ²⁴ "Social-Demokraten" 2. august 1917, leder: "Staar vi alene?" Videre referat og sitater herfra.
- ²⁵ Han kom riktignok såvidt inn på det et par ganger, jf. f.eks. "Social-Demokraten" 3. august 1917.
- ²⁶ J. Bjørgum (1998), s. 384. "Social-Demokraten" 22. august 1917, leder: "'Ny Tid'". Videre referat og sitater herfra.
- ²⁷ Jf. J. Bjørgum (1998), s. 386 og 391. 15-mannskomiteens innstilling – delt i en flertalls- og mindretallsinnstilling – omhandlet fagbevegelsens organisasjonsformer og politikk. Tranmæl var hovedforfatter av mindretallsinnstillingen, Lian av flertallsinnstillingen.
- ²⁸ J. Bjørgum (1998), s. 385-386.
- ²⁹ Framstillingen her bygger delvis på J. Bjørgum (1998), s. 413-422 (se også s. 212). At det hadde skjedd en glipp fra ledelsen i og med vedtaket, tyder også Vidnes uttalelse på LO-kongressen om at landsmøtet hadde vedtatt noe "hvis rækkevidde ingen av deltagerne var klar over", J. Bjørgum (1998), s. 413.
- ³⁰ Sitert etter J. Bjørgum (1998), s. 413. Et arbeidsutvalg bestående av "Lian, Nilssen, Mørk og formanden" ble nedsatt på komiteens første møte 26. juli 1916, jf. LO kgr. pr. 1917 s. 3.
- ³¹ J. Bjørgum (1998), s. 413. Her forklare også Mørks opptreden med hans utvikling bort fra NSU.
- ³² Sitert etter J. Bjørgum (1998), s. 415. Hun opplyser for øvrig (note nr. 339 til kapittel 7) at Chr. H. Knudsen på NSUs landsmøte i 1916 hadde sagt at militærstreik var "det samme som revolution". Makterobringsperspektivet var altså ikke av helt ny dato.
- ³³ "Social-demokraten" 19. oktober, leder: "Foran kongressen".
- ³⁴ LO kgr. pr. 1917, s. 191 og 194. Vidnes brukte relativt mye plass på fortelle om det vellykkede arbeidet med å få endret programmet fra "militarismens avskaffelse" til "avvæbning". Det andre sitatet bruker jeg "løsrevet" – dvs. det er fra lengre ut i talen, og Vidnes gjorde ikke noe eksplisitt poeng ut av dette, selv om det *var* et hovedpoeng. Vidnes' tale er for øvrig også gjengitt og drøftet i J. Bjørgum (1998), s. 417-419.
- ³⁵ LO kgr. pr. 1917, s. 192.
- ³⁶ Vidnes hadde ikke skjønt betydningen av vedtaket, han hadde oppfattet det "nærmest som et teoretisk diskussionstema for foreningene". "Man kan vel godt si, at landsmøtet her vedtok noget, hvis rækkevidde ingen av deltagerne var klar over." Tranmæl hadde altså gjort det.
- ³⁷ LO kgr. pr. 1917, s. 193. Ja, den var jo Martin Tranmæls oppfinnelse.
- ³⁸ LO kgr. pr. 1917, s. 193-194.
- ³⁹ Colbensen (2001), s. 90.
- ⁴⁰ LO kgr. pr. 1917, s. 197. Se også J. Bjørgum (1998), s. 418.
- ⁴¹ J. Bjørgum (1998), 418 bemerker også dette til talen: "For det andre satte han et likhetstegn mellom demokrati per se og det faktisk eksisterende parlamentariske system."
- ⁴² LO kgr. pr. 1917, s. 198.
- ⁴³ LO kgr. pr. 1917, s. 214-216. J. Bjørgum (1998), s. 421. 23 var fraværende. Den gamle retning hadde vunnet en klarere seier under hovedavstemningen. Opposisjonen hadde mao. større oppslutning i militærspørsmålet enn på andre områder.
- ⁴⁴ "Social-Demokraten" 29. oktober 1917, leder: "Kongressen". Videre referat og sitater herfra.

- ⁴⁵ J. Bjørgum (1998), s. 409 og 425-426. Tvert imot bør Tranmæls taktikk ses som et forsøk på å *hindre* utbruddstendenser, gjennom en ny mobilisering, skriver J. Bjørgum.
- ⁴⁶ Colbensen (2001), s. 94. Jf. også gjengivelser av både “Ny Tid” “Fremtiden” i “Social-Demokraten” 10. november 1917.
- ⁴⁷ Stensberg (1979), s. 275.
- ⁴⁸ Øian (1993), s. 124-125.
- ⁴⁹ J. Bjørgum (1998), s. 272 vektlegger i størst grad debatten om Finland. Det må for øvrig understrekes at Vidnes later til å behandle hendelsene i øst nærmest som én enkelt, eller annerledes sagt: Han henviste ofte til *både* Finland og Russland.
- ⁵⁰ Meiring (1982), s. 7. J. Bjørgum (1998), s. 292-293. For en fyldigere gjengivelse av Vidnes’ syn på den russiske novemberrevolusjonen, se Køhler (1969), s. 29-61. Sammenfattet kan det sies at Vidnes, som opposisjonen og sosialister flest, hadde applaudert den russiske februarrevolusjonen. Langt mer kritisk var han etter oktoberrevolusjonen. Vannskillet for Vidnes, som for mange andre sosialister (jf. J. Bjørgum (1998), s. 313), kom da bolsjevikene oppløste grunnlovsforsamlingen i januar 1918.
- ⁵¹ Meiring (1982), s. 8-12.
- ⁵² “Social-Demokraten” 26. november 1917, leder: “Flertallets vilje”. Videre referat og sitater herfra.
- ⁵³ J. Bjørgum (1998), s. 313. Høsten 1917 hadde faktisk Vidnes flere ganger forsvart den russiske novemberrevolusjonen. Vidnes så etter den øyensynlig lysere på fredsspørsmålet, og han forsvarte også – som Tranmæl, jf. J. Bjørgum (1998), s. 284 – det nye regimets legitimitet, se f.eks. ledere 7., 13., 21. og 27. desember 1917. Køhler (1969), s. 58 tilskriver riktignok den forsonende tonen i disse lederne “opportunistiske hensyn”.
- ⁵⁴ “Social-Demokraten” 21. januar 1918, leder: “Bolschevikernes regjering”.
- ⁵⁵ Meiring (1982), s. 24-31. Scheflo var også sterkt skeptisk til beretningene fra Finland, jf. Meiring (1982), s. 38. Opptakten til borgerkrigen (og også Tranmæls reaksjoner på den) er beskrevet i J. Bjørgum (1998), s. 295-298.
- ⁵⁶ “Social-Demokraten” 11. februar 1918, usignert artikkel: “Borgerkrig”. Videre referat og sitater herfra. Meiring (1982), note nr. 36 til kapittel 3 argumenterer for at det var Vidnes som var forfatteren. Her skal ett nevnes: I lederartikkelen av 18. februar (“Finland og vi”) står det at “vi skrev vor artikkel...”
- ⁵⁷ “Social-Demokraten” 14. mars 1918, usignert artikkel: “Ny-militarismen”.
- ⁵⁸ Meiring (1982), s. 95 og 171. Han nevner riktignok bare Finland.
- ⁵⁹ Bjørnson (1990), s. 509-513. J. Bjørgum (1998), s. 433-434.
- ⁶⁰ Stensberg (1979), s. 280. Bjørnson (1990), s. 509-512.
- ⁶¹ J. Bjørgum (1998), s. 432 og 440-441. Militærstreik var målet.
- ⁶² Colbensen (2001), s. 95-101.
- ⁶³ “Social-Demokraten” 4. januar 1918, leder: “Rationeringen og arbeiderne”.
- ⁶⁴ Colbensen (2001), s. 97. “Social-Demokraten” 20. mars 1918, leder: “Arbeiderrådene”, jf. setningen: “Hvis arbeiderrådene vilde virke *gjennom* organisationen og under dens ansvar, saaledes som ogsaa ‘Fremtiden’ hævder at de bør gjøre, og som de gjør paa enkelte steder, saa kunde de gjøre stor nytte.”
- ⁶⁵ Jeg har disse tallene fra Meiring (1982) note nr. 14 til 5. kapittel. Meiring opplyser, korrekt, at seks av Vidnes’ innlegg var helt eller delvis rettet mot Scheflo. Jeg kan opplyse at tre ledere – 19., 21. og 22. mars, altså kort tid før landsmøtet – utelukkende var rettet mot Scheflo/”Arbeidet”.
- ⁶⁶ “Social-Demokraten” 1. mars 1918, leder: “Partisplittelse”. Videre referat og sitater herfra.
- ⁶⁷ Opposisjonen klaget over partiledelsens bruk av begrepet, og hevdet bl.a. at “bolschevisme” var “en gløse som ingen faktisk opplysning gir, men som kanskje er desto mer skikket til at skræmme svake sjæle.” Sitert etter J. Bjørgum (1998), note nr. 502 til kapittel 7. Ja, Vidnes ser ut til å ha ment å skremme.
- ⁶⁸ Jf. Meiring (1982), s. 73.
- ⁶⁹ Jacob Vidnes (1918): “Stortingsvalget og socialdemokratiet. Vor stilling til de aktuelle saker.” Av redaktør Vidnes’ valgforedrag 24. september i Folkets Hus, s. 12.
- ⁷⁰ J. Bjørgum (1998), s. 460-461. Den mulige forklaringen på usakligheten er hennes. Artikkelen hun drøfter, sto i “Ny Tid” 27. mars 1918. Vidnes var mao. først ute med den usaklige måten å diskutere på.
- ⁷¹ Bl.a. følgende ble der vedtatt: “Det paalægges arbeiderrådene at etablere det mest intime samarbeide med soldaterrådene.” Sitert etter Bjørnson (1990), s. 156-517.
- ⁷² “Social-Demokraten” 6. mars 1918, leder: “‘Ny Tid’.” Manifestet han siktet til, må ha vært manifestet fra den 3. konferansen i Stockholm, avholdt september 1917. De neste setningene viser igjen, slik vi så i del 4, at Vidnes’ motstand mot bevegelsen var av nyere dato – og samtidig at aversjonene særlig skyldtes at aksjonslinjen skulle gjøres gjeldende også i Norge, ikke bare i mindre

demokratiske land: “Zimmerwaldisterne har altsaa sluttet sig til det princip, at arbeiderklassen skal benytte sig av vold og diktatur i sin kamp mot det kapitalistiske samfund, ogsaa i demokratiske stater, hvilket er en fornektelse av demokratiet, som det moderne socialdemokrati bygger paa. Derfor er vi mot at Det norske arbeiderparti skal slutte sig til Zimmerwald. Det vil bety anerkjendelsen av principper, som partiet ikke har erklært sig enig sig enig i. Det første Zimmerwald-manifest, *hvis principper var rigtige nok* [uthevet av MM], gikk ikke hvad kampmidlerne angaar saa langt som dens ledere nu gjør. Dertil kommer at Zimmerwaldisternes ledere nu aapent arbeider for en sprængning av den gamle international, *den som nu atter er forenet igjen* [uthevet av MM] og staar foran større oppgaver end nogensinde. Og et saadant sprængningsarbeide bør ikke Det norske arbeiderparti gi sin tilslutning.”

⁷³ “Social-Demokraten” 9. mars 1918. Jeg bygger her ogsaa på J. Bjørgum (1998), s. 448-449.

⁷⁴ Det var ogsaa uenighet bl.a. i spørsmålet om Zimmerwald-internasjonalen. Flertallet ville avvente den internasjonale utvikling, mens mindretallet ville innmelde partiet umiddelbart.

⁷⁵ Innstillingen var noe endret pga. vedtaket på LO-kongressen og den senere tids soldatorganisering, J. Bjørgum (1998), s. 449.

⁷⁶ “Social-Demokraten” 13. mars 1918, leder: “Partiets landsmøte”. Videre referat og sitater herfra.

⁷⁷ “Mindretallet i landsstyret vil ogsaa ha anerkjendt arbeider- og soldatteraadene, endskjønt det nu er bevist, at flere av arbeiderradene og alle soldatteraad bekjender sig til en taktik, som er stridende mot arbeiderpartiets og landsprgansisationens. Arbeiderradene i Trondhjem og Kristiania og vistnok flere andre steder vil desuten optræde som selvstændige organer med sine direkte aksjonsmidler utenfor og fagorganisationen. Det er ogsaa i flugt med de nyeste Zimmerwaldske og bolschevikiske læresætninger. Arbeiderne bør være opmerksomme herpaa.”

⁷⁸ Colbensen (2001), s. 102-103.

⁷⁹ “Social-Demokraten” 15. mars 1918, leder: “Fremtiden”. Videre referat og sitater herfra.

⁸⁰ “Social-Demokraten” 22. mars 1918, leder: “Partiopposisjonen og parlamentarismen”. Videre referat og sitater herfra.

⁸¹ J. Bjørgum (1998), s. 453-455.

⁸² “Social-Demokraten” 23. mars 1918, leder: “Militærstreiken igjen.” Én mulig forklaring på denne plutselige konsentrasjonen om Schefflo er at han var en nokså ny motstander for partiledelsen; mens Tramæl hadde kritisert ledelsen i hele vår periode, hadde Schefflo fram til 1917 søkt å være nøytral i den indre partidebatten, jf. Øian (1993).

⁸³ Øian (1993) har vektlagt Schefflos hovedsakelig nøytrale stilling (iallfall offisielt) i bevegelsen, se f.eks. 158-159. Riktignok hadde Schefflo blitt mer kritisk til ledelsen alt i 1917.

⁸⁴ Øian (1993), s. 125-126. Kritikken er for øvrig gjengitt ogsaa av Vidnes.

⁸⁵ “Social-Demokraten” 19. mars 1918, leder: “Polemik”. Videre referat og sitater herfra.

⁸⁶ J. Bjørgum (1998), s. 449-451.

⁸⁷ “Social-Demokraten” 23. mars, leder: “Militærstreiken igjen”. Videre referat og sitater herfra. Det var for øvrig i denne lederen Vidnes kalte “Arbeidet” partiopposisjonens hovedorgan.

⁸⁸ Sitert etter Bjørnson (1990), s. 532. Flertallsinnstillingen er ogsaa gjengitt og drøftet i J. Bjørgum (1998), s. 462-465. I premissdelen skremte for øvrig flertallet med Finland og Zimmerwald, slik vi har sett Vidnes gjøre, J. Bjørgum (1998), s. 468-469.

⁸⁹ J. Bjørgum (1998), s. 468.

⁹⁰ Talen dekker mer enn 14 sider av protokollen (s. 45-59).

⁹¹ DNA lm. pr. 1918, s. 45.

⁹² DNA lm. pr. 1918, s. 46.

⁹³ DNA lm. pr. 1918, s. 51-52. Vi merker oss at verbet her var “vil” – og ikke “kunne” som et annet sted i talen; forbeholdet var borte.

⁹⁴ J. Bjørgum (1998), s. 468.

⁹⁵ DNA lm. pr. 1918, s. 48. Argumentasjonen var i det hele svært lik den hadde benyttet på LO-kongressen, mange steder ordrett den samme.

⁹⁶ DNA lm. pr. 1918, s. 50

⁹⁷ DNA lm. pr. 1918, s. 51.

⁹⁸ DNA lm. pr. 1918, s. 54.

⁹⁹ DNA lm. pr. 1918, s. 55.

¹⁰⁰ DNA lm. pr. 1918, s. 56.

¹⁰¹ DNA lm. pr. 1918, s. 57.

¹⁰² DNA lm. pr. 1918, s. 58. Foruten det ofte brukte “bolschevisme” benyttet Vidnes her ogsaa betegnelsene “antisocialisme og syndikalisme” om opposisjonens politikk (s. 57).

¹⁰³ J. Bjørgum (1998), s. 473. Kort tid etter åpningen hadde nemlig Olaussen fått klart gjennomslag for et forslag om å innby en representant for de svenske venstresosialistene og en for Zimmerwald.

¹⁰⁴ J. Bjørgum (1998), s. 479-480 nevner ikke Vidnes, men for øvrig er dette hennes funn og slutninger.

¹⁰⁵ DNA lm. pr. 1918, s. 94, 98-99 og 102.

¹⁰⁶ Bjørnson (1990), s. 536.

¹⁰⁷ Jacob Vidnes (1918), s. 11.

Note til konklusjonen

¹ Colbensen (2001), s. 9.

KILDER OG LITTERATUR

Kilder

Trykte

“Social-Demokraten” april 1912-april 1918.

DNA's beretninger 1912-1918.

DNA's landsmøteprotokoller 1915 og 1918.

LO's kongressprotokoll 1917.

Jacob Vidnes (1912): “Foran valgene”, i *Samtiden* 1912.

Jacob Vidnes (1918): “Stortingsvalget og socialdemokratiet. Vor stilling til de aktuelle saker.” Av redaktør Vidnes' valgforedrag 24. september i Folkets Hus.

“Klassekampen” august-september 1914.

Utrykt, i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek

Kyrre Grepp, privatarkiv (brev fra Vidnes).

Litteratur

Arntzen, Jon Gunnar og Knut Helle (red.) (2005): *Norsk biografisk leksikon*. Bind 9, Oslo: Kunnskapsforlaget.

Askerøi, Jan Erik (1970): “Dyrtidsaksjonen og striden omkring den, april-oktober 1917. En etappe i arbeiderbevegelsens radikaliserings”, Universitetet i Oslo [hovedoppgave i historie].

Bjørgum, Jorunn (1998): *Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*, Oslo: Universitetsforlaget [dr. avhandling 1996, trykt 1998].

Bjørnsen, Bjørn (1984): *Har du hjerte? Tusener lider!* Arbeiderbladet 100 år. Bind I 1884-1918, Oslo: Arbeiderbladet/Tiden.

Bjørnson, Øyvind (1990): *På klassekampens grunn (1900-1920)*. Arbeiderbevegelsens historie i Norge bd. 2, Oslo: Tiden.

Braunthal, Julius (1967): *History of the International*. Volume II 1914-1943, London: Nelson.

Bull, Edvard (d.e.) (1976): “Arbeiderbevægelsen i de tre nordiske land 1914-1920”, i Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie nr. 1 1976 [1922, gjenoptrykt 1976].

Colbensen, Christin (2001): “Torgeir Vraa og norsk arbeiderbevegelse i perioden 1912-1918”, Universitetet i Oslo [hovedoppgave i historie].

Cole, G. D. H. (1958): *A History of Socialist Thought*. Volume IV, Part I Communism and Social Democracy, London: Macmillan.

- Fainsod, Merle (1969): *International Socialism and the World War*, New York: Doubleday.
- Friis, Jacob og Trond Hegna (1932-1936): *Arbeidernes leksikon*, Oslo: Arbeidermagasinets forlag.
- Halvorsen, Terje (2003): *Partiets salt: AUFs historie*, Oslo: Pax.
- Joll, James (1974): *The Second International 1889-1914*, London/Boston: Routledge & K. Paul.
- Kjeldstadli, Knut (1999): *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Koht, Halvdan (red.) (1939): *Det norske arbeiderpartis historie 1887-1937*. Bind II av Halvard Lange og Håkon Meyer, Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag.
- Køhler, Kai Arvid (1969): “‘Social-Demokraten’ og den russiske revolusjon. En studie i hvordan påvirkningen fra Den russiske revolusjon på splittelsesprosessene i norsk arbeiderbevegelse kom til uttrykk i ‘Social-Demokraten’ i tidsrommet mars 1917 til oktober 1920”, Universitetet i Bergen [hovedoppgave i historie].
- Meiring, Torstein (1982): “Ny tid i emning – eller kaos og anarki? Reaksjoner i norsk arbeiderbevegelse på revolusjonen og borgerkrigen i Finland”, Universitetet i Oslo [hovedoppgave i historie].
- Stensberg, Terje (1979): “Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund 1912-1918”, Universitetet i Bergen [hovedoppgave i historie].
- Øian, Yngvar (1993): “‘Socialismen er uundgaaelig.’ Arbeiderpartiavisen ‘Arbeidet’ under Olav Scheflos redaktørtid 1914-1918”, Universitetet i Oslo [hovedoppgave i historie].